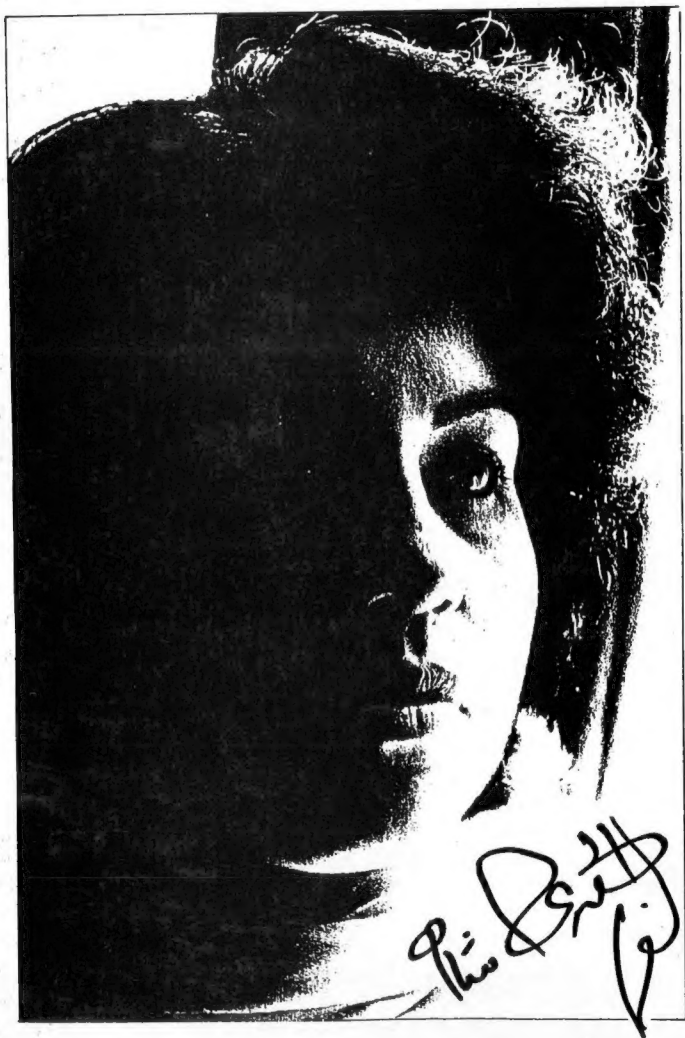

کرنیلا

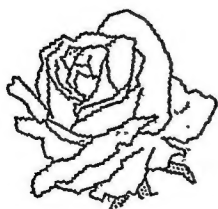
نورالهدی شاہ

كربلا

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو. .

کربلا

(کھاٹیون)

نورالهدی شاہ

نیو لیلڈس پبلیکیشنس

ٹنڈو ولی محمد، حیدرآباد سندھ.

1991ء

نيو فيلڊس پبليڪيشنس جو ڪتاب نمبر هڪ سؤ اٺونجاهه
ڇپائيندڙ

نيو فيلڊس پبليڪيشنس،
ٽنڊو ولي محمد، حيدرآباد.

ڏکي پرنٽنگ پريس ڪراچي.

ڇپيندڙ

لغاري اين لغاري ڪارپوريشن،

ڪمپيوٽر ڪمپوزنگ

ڪلهوڙا ڪالوني حيدرآباد، سنڌ.

طارق گل ڀيو

ٽائٽل ڪيلگرافي

سيپٽمبر 1991ع

ٻيون ايڊيشن

قيمت 45/- روپيا

پڪي جلد سان 65/- روپيا

(سڀ حق ۽ واسطا قائم)

*Karbala (Short Stories). Written by Noor-ul-Huda Shah.
Published by New Fields Publications, Tando Wali Mohammed,
Hyderabad Sindh. Pakistan. Second Edition September 1991.
Price Per Copy Rs 45/-*

هن ڪتاب جو پهريون ايڊيشن ۱۹۸۱ع ۾ منصور پبليڪيشن حيدرآباد ڇپايو هو.

انتساب

خادم حسين شاهه جي نالي
جنهن منهنجي اندر جي ليکڪا کي زندگيءَ جي هر آزمائش
۾ جيئرو رکيو.

”کیر وارن ڏندن سان تو جبل توڙڻ چاهيو،
مورڪ!

سپنا ڏسڻ لاءِ ڇا ڪا رات ٿي ڪافي نه هئي!“

- آتيل يوسف

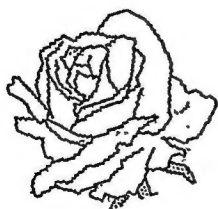
(هنگريءَ جو شاعر)

فهرست

ڪهاڻيون

- 13 ۱- منهنجو من پنيپور
- 38 ۲- زم زم
- 51 ۲- گورڪن
- 59 ۴- پن چٽ جي رُت ۾
- 68 ۵- منهنجي زندگيءَ جو جنم قيد
- 81 ۶- مندر آداسن ڏيئو، اڌ رات، ديوداسي
- 98 ۷- زندگيءَ جو زهر
- 108 ۸- انسان
- 118 ۹- ڪزبلا
- 138 ۱۰- پيڙا
- 146 ۱- تون ۽ مان ڪڏهن نه ملنداسون-
- 156 ۱۲- پاتال

هي صفحو اصل ڪتاب ۾ خالي ڇڏيل هئو. .

ٻه اکر

ليڪڪ تي هڪڙو دور بي حد جذباتي نوع جو ايندو آهي. اوچتو، هن جي احساسن جي وهڪري ۾ عام حالتن کان وڌيڪ تيزي اچي ويندي آهي. جيئن اوچتو دريا چڙهي اچي- اٿلي پوي ۽ ڪڪ پڻ بنا ڪنهن الڳ الڳ سڃاڻپ جي ٻوڙيندو وڃي.

ان نارمل نوع کان هٽيل وهڪري کي ڇا چئبو آهي؟

ان شدت جو Re-action ڇا هوندو آهي؟

انهن سوالن جو جواب آهي به ۽ ناهي به.

جيتوڻيڪ اهي احساس بنهين ذاتي هوندا آهن.

جيتوڻيڪ ان وهڪري جي تيزيءَ جا ڪارڻ ليڪڪ جي بنهين اندس ٻاهرين حالتن کان ڪٽيل، نفسياتي طرح سان منجهيل، نه ٿيڻ برابر ٿيندا آهن. ڪڏهن ڪڏهن انهيءَ جي ڪٽ گهڻو پوءِ ليڪڪ پنهنجي نفسياتي ۽ جذباتي چنڊ ڇاڻ کانپوءِ لڳائيندو آهي، پر گهڻو اڳتي هلي. گهريل ضرورت مطابق Mature ٿيڻ کانپوءِ.

ان حالت ۾ ٻه صورتون جنمجي سگهن ٿيون.

يا ته اُن جذباتي وهڪري ۾ لڪيل پنهنجيون سموريون لڪڻيون Disown ڪجن يا ته Mature نقاد جي حيثيت سان بي درديءَ سان اُن تي منڍيٽڙا پائي ڪنهن حد تائين قبول ڪرڻ جوڳو بڻائجي.

ٻي صورت کي ئي مون بهتر سمجهيو پر ائين ڪندي به پاڻ تي اخلاقي ذميداري محسوس ٿئي ٿي اُن پس منظر کي ڪنهن چور جيان نه لڪائجي جيڪو اُن دؤر ۾ لڪڻ جو ڪارڻ بڻيو.

ڪجهه سال پهرين تائين پنهنجين ڪهاڻين جي پس منظر ۾ پنهنجي Personal involvement جو ذڪر/اعتراف- گناه جي اعتراف جيان مُشڪل لڳندو هو. اڄ مون لاءِ اهو ذڪر/اعتراف ڪنهن نئين ۽ حسين منظر جيان نڪور ۽ حيران ڪندڙ آهي. اڄ جڏهن آئون داخلي احساسن هيٺ پنهنجي اندر جي ڳڙکي کولي اندر ۾ ليٽو پاڻان ٿي ته ڪنهن ٻار جيان حيران ٿي سوچيان ٿي. اڃا ايترو ڪجهه آهي منهنجي اندر؟ ساڻ ئي هڪڙو بور ڪندڙ احساس ته هيل تائين محض ٻاهر جا منظر لکيا پي شايد!!

اجنبيت!!

پنهجي پاڻ کان اجنبيت!!

مون هن مجموعي ۾ شامل گهڻي ڀاڱي ڪهاڻيون ۱۹۸۰ع ۾ لکيون. مسلسل ۽ مسلسل، بنا ڪنهن Gap جي. Pregnancy جي حالت ۾ (جڏهن ڪرپ ۾ پيل ٻار لاءِ ڊاڪٽرن وٽ زندگيءَ جي ڪاٺي ضمانت نه هئي).

مون تي طاري ٿيل موت جهڙي پوريئٽ. بستريءَ تي پئي پئي اها پوائنٽي سوچ ته مون وٽ ڪنهن به ايندڙ پل لاءِ ڪاٺي ضمانت ڪانهي.

ڪرپ ۾ پيل ٻار مون سان ڊائيلاگ نٿي ڪيو. ڪرپ ۾ ڦهلجندڙ ٻولار ۽ اُن ۾ بولاتيون ڪائيندڙ ٻار. هاڻ جنهن کي مون هر حالت ۾ جنم ڏئي چاهيو.

اهيا خواهش منهنجي اندر جي سگهه بڻجي ويل، پوريئٽ ويڙهه جي صورت اختيار ڪري ويل ۽ فرار لاءِ داخلي/خارجي سطح تي Romance هڪ نفسياتي ضرورت بڻجي ويل. اهيا ضرورت پنهنجي اندر جي عورت جي Inner Satisfaction لاءِ به ته مان آهيان پنهنجي ڪرپ جي حقيقت سميت. مان آهيان موت سان وڙهڻ لاءِ. مان آهيان زندگيءَ کي پائڻ لاءِ. ۽ مون ڪريلا ۾ شامل ڪهاڻيون لکيون.

هينئر سال ۱۹۹۱ع ۾ نيو فيلڊس پبليڪيشنس پاران ڪتاب جي نئين ايڊيشن جي ڇپائيءَ جي سلسلي ۾ جڏهن مون ڪهاڻين کي نئين سري کان پڙهيو. انهن تي منڏيٽڙا پاتا. انهن جي جذباتي شدت کي گهٽائڻ جي شعوري ڪوشش ڪئي. اُن کانپوءِ به ڪارڻ/اڪارڻ پڙهندڙ سان ڊسڪس ڪرڻ لنوائي نه سگهي آهيان. جلاوطن جون ڪهاڻيون لکڻ کانپوءِ، داخليئيت ڏانهن شعوري/اڻ شعوري لاڙي کي ڪنهن صحيح دڳ پهچائڻ کان پهرين ان تبديليءَ کي محض تجربي جي حوالي ڪرڻ کانسواءِ- گهڻو اڳتي هلي مان ”ڀڄ ۽ رڃ جو اتهاس“ لکي نه سگهان ها- ڪريلا جون ڪهاڻيون منهنجو اهو تجربو ئي آهن.

نور الهدي شاهه

۴-۹-۹۱

حيدرآباد

منهنجو من - پيڻور

ڌرتيءَ جي ٻرندڙ گولي تي ڪو رهجي ويل سڀڻو آهيان آئون (يا- صليب جو نشان آهيان). ڌرتيءَ جي پوڙهي ڇاتيءَ تي اکهاڙن پيرن ڊوڙان ٿي جنم- جنم کان. پير پٿون ۽ اکيون اڳ آلا. ڪو پريم پل آيو ئي نه زندگيءَ ۾. دڪ جي دائري ۾ ڦرندي رهي آهيان. هاڻ ته ڪارن ڪڪر وارن ۾ چانديءَ جون تارون ٿيون جرڪن، ڄڻ هڪ ڊگهو لينگهو پٽجي ويو هجي منهنجي چواڻيءَ جي نرڙ تي.

هڪ ڀيرو (۽ سال گذريا انهيءَ هڪ پيري کي) ريلوي لائن جي ڪناري- ڪناري هلندي چيو هئم هن کي (جنهن جو من منهنجي اندر ۽ جنهن جو تن سرحد پار ٿو پئڪي) ته آئون تيزيءَ سان ڊوڙندڙ انهيءَ ريل هيٺ اچي آپگهات ڪنديس، جيڪا تنهنجي هر گس کي منهنجي هر گس تان ڪٽيندي ويندي. منهنجو تن ٽڪر - ٽڪر ٿي ڦهلجي ويندو ڌرتيءَ جي چوڌ شائن ۾ ۽ منهنجو بانورو من رهجي ويندو مڪليءَ جي قبرستان ۾. موٽ ۾ هو مُرڪي پيو هو "الاڇو سمجهان ٿو ته تون آپگهات ڪري نه سگهنديئن سنڌا" چيو هئم "زندگيءَ جا هاڃا هلي مون پويان ناهن آيا- مون ڪيو آهي هر دڪ جو پيڇو ۽ ڇا آپگهات ڪو بيحد دڪي ڪندڙ هاڃو ناهي ڳوٺ؟"

"سنڌا" ٻولارن ۾ يڪ ٽڪ نهاريندي هن چيو هو "الاڇو ائين ٿو محسوس ٿئيم ڄڻ جنهن ڏينهن تون آپگهات ڪنديئن، سو ڏينهن حشر جو ڏينهن هوندو ڪم از ڪم مون لاءِ- ڏس نه سنڌا جنهن پل اسان آپگهات ڪرڻ جون ڳالهائون ڪندا آهيون، انهيءَ پل اسان جي اندر جي ماڻهوءَ جو آپگهات ٿي ويندو آهي. باقي رهندو آهي تن، جيڪو زندگيءَ جي رسم نپاڻڻ لاءِ پيو ٽڳيندو آهي. پوءِ ڇا ضروري آهي ته

انهيءَ کي به آڻي ڇڏجي تيزيءَ سان ڊوڙندڙ ڪنهن ريل هيٺيان.“
 اسان ڇپ ڇپ ڇپ هلندا رهيا هئاسون، ريل جي پٽن تان. هن پل
 سوچيان ٿي ته درد جي دريا منجهان پل- پل لنگهڻ کان پوءِ به آئون
 آپگهات ڪري نه سگهي آهيان (چو!!؟) سلو پوائزن وانگر جيئن ٿي، ڇڻ
 هوريان- هوريان مرندي هجان. سڀني ڏسندي آهيان ته باهر جي سُرخ
 اُلن ۾ سڙي ٿو منهنجو تن. سسئي وانگر رڻ ۾ ٿي واکا ڪرڻ چاهيان
 پر دروازا سڀئي بند آهن. جنم قيد جي انهيءَ مسلسل ڪيفيت ۾ آئون
 جيئن ٿي اڄ تائين. ائين ڀائيندي آهيان ڇڻ منهنجي ڇوڌاري ڪوٽ
 ڦليل هجي، ائين ڪاٺ سان.

ائين محسوس ٿيندو اٿم ڇڻ دڪ جي مٽيءَ منجهان تخليق ٿي
 هجان آئون. سک جي مٽي منهنجي پٽيءَ جي ٿي نه هئي. سو بس انهيءَ
 جو سڀني ٿي ڏٺو هئم. سک ڌرتيءَ جو اڻپورو سڀني آهي ۽ دڪ درياه
 آهي، جيڪو وهندو ٿو وڃي تن جي رڱ- رڱ مان.

هر نئون صبح نئين آس من ۾ پالي ڏنو هوندم، شايد اهو صبح
 هجي منهنجي حصي جو! هر رات جي ڪاري ڏانڻ کي پاڪر پائي ستي
 آهيان. هر نئون سج اُميد جا هزار ڏيئا ٻاري ڏنو اٿم. هر سج آهي
 وڃڻ کان پوءِ ٻئي ڏينهن جا سڀنا پاليا هوندم من ۾.

ياد اٿم- ڄام شوري جي هيڏن تتل پٿرن تي گوتم سامتاڻيءَ سان
 هلندي سوچيو هئم ”جو پل موجود آهي آئون انهيءَ پل جي ڪنوار
 آهيان. جو پل گذري ويو سو ڪنهن ڏهاڳڻ جيان آهي“ سامهون سنڌ
 يونيورسٽيءَ جون عمارتون بيٺيون هيون. هيڏن پٿرن تي اسان جا
 پاڇولا هڪ ٻئي سان ٽڪرائجي رهيا هئا.

”ڇا ٿي سوچين!“ ڇوڌاري ڦليل بي انت سانت ۾ هن مون کي
 پڪاريو هو ”سوچيان ٿي گوتم! تون هليو ويندين. تنهنجو ۽ منهنجو
 ساٿ وڙا جي تاريخ تائين آهي. نچاڻ انهيءَ کان پوءِ جيئڻ ڪيڏو اوکو
 هجي! تون جنم- جنم جو جلاوطن آهين ۽ مون پنهنجي ذات اندر
 جلاوطنيءَ جو عذاب سٺو آهي. جڏهن توکي پهريون ڀيرو ڏٺو هئم

تڏهن پهريون ڀيرو ڀانيو هئم ته منهنجي اندر ۾ به وطن آباد آهي. شايد- ڏامر جي ڪاري روڊ جي ٻنهي ڪنارن تي بيٺل وٿن جي ڇانو مان لنگهي رهيا هئا سون. هلندي هلندي هن ڪنهن وٿ جي ٿاريءَ تان ٿي پن پٽيو. منهنجي ڳالهه جي ورندي ڪيترا ڀل گذري وڃڻ کان پوءِ ڏني هٽائين. ٿاريءَ تان پيلو پن ٽوڙيندي چيو هٽائين ”مون توساڻ وصل جي لحن ۾ به وڇوڙي جو عذاب سٺو آهي سنڌا“ هن جي اداس اکين ۾ پيڙاڻن ٿي لٽيون انهيءَ ڀل ”جلاوطن ته هاڻي ٿيو آهيان. جڏهن کان توکان ڌار ٿيڻ جو عذاب اڳ ۾ ئي ڀيو سهان آئون. سرحد پار پنهنجيءَ جنم ڀوميءَ ۾ هليو ويندس ۽ منهنجو من، اتي ڪٿي، تنهنجي اندر موٽڻ جي دڙي جي ڪنڊرن ۾، سنڌوءَ جي ڇولين ۾، مڪليءَ جي قبرستان ۾ رهجي ويندو، ٻڌين ٿي نه سنڌا!“ انهيءَ ڀل پهريون ڀيرو پاڻ کي اندرئي اندر سنڌ جي بيرانن ۾ سسئي وانگر واکا ڪندي ٻڌو هئم گوتم - ڪو - تم - ڪ - و - ت - م - ڪو - و - و - تم - تم - آهي ڏينهن جيڪي هن ساڻ سنڌ جي ڌرتيءَ تي ڊگها - ڊگها پنڌ ڪري گهاري هئم اڄ به جيئن جو ڪارڻ پائيندي آهيان. دل جلاوطنيءَ جي ٿياس تي تنگجي ويندي آهي. هڪ اداس نما شام جي ٿڪل ٿڪل لحن ۾ هن ڪاري مارڪر سان منهنجي هٿ تريءَ تي لکيو هو. الا- ڏاهي م ٿيان- ڏاهيون ڏک ڏسن- ڏاهيون ڏک ڏسن- مون مون پريئن پورائيءَ ۾ پال ڪيا- مون سان مون پريئن- ڏاهيون ڏک ڏسن- الا- ڏاهي م ٿيان-

اڪين منجهاران ۾ بوندون هٿ تريءَ تي وڃي ڪريون هئم. گوتم! زندگي اڄ به زنده رهڻ جي رسم ٿي نڀائي. پر تو چيو هو نه ته ڏس سنڌا ڪيڏو نه وڏو هاڃو آهي جو تن ته هڪڙيءَ پونءِ تي جيئي ۽ من ڪنهن ٻي ديس ۾ پٽڪندو رهي! تن، من کان ڌار رهي ڪيئن ٿو جيئي سنڌا! ۽ ڪيئن جيئنداسون پاڻ! پر گوتم! توکان وڇوڙ کان پوءِ زندگيءَ جون سڀ حقيقتون ڄاڻيون اٿم. ماڻهو هر انداز ۾ جيئي ٿو. ڦاسي اچڻ کان هڪ رات اڳي به جيئي ٿو

۽ جلاوطن ٿي به جيئي ٿو. تن ۽ من جي وٽ ته ازل کان ٿيندي آئي آهي.

تن ۽ من جي وچ منجهان جيڪا سرحد لنگهي ٿي ماڻهو انهيءَ کي ڀاڳ جي ازلي ليڪ جيان ڏاهي نٿو سگهي. بس جيئي ٿو انهيءَ لاءِ جو موت جو اوسيئڙو ڪرڻو آهي. ڪڏهن ڪنهن مهاڀاري جنگ ۾ ڪو ايتم بم- ڪو نيوتران بم تن ۽ من جو حساب ڪتاب برابر ڪري ڇڏيندو. سو گوتم سامتاڻي! اهو ئي آهي اهو الميو جيڪو تنهنجا ۽ منهنجا کس ڌار- ڌار ٿو جوڙي. تو ڪڏهن سو چيو گوتم سامتاڻي! صرف هڪ ٻئي جا چپ چمڻ لاءِ ماڻهوءَ کي تاريخ جي ڪيڏين خوني جنگين مان ٿو لنگهڻو پوي.

سو تون ۽ آئون هڪ ٻئي جا چپ چمي نه سگهنداسون. ڪنهن ٻئي جنم ۾ به نه. سنڌ اچڻ کان اڳ هن لکيو هو.

”سنڌ! جنم- جنم کان جلاوطنيءَ جو عذاب من ۾ پالي جيئن پيو. بمبئي منهنجي جنم ڀومي. پراڻين ٿو پائينان چڻ چمڻ مهل رڳو تن هو منهنجو ۽ من، سو نه ڄاڻ دنيا ۾ ايندي- ايندي ڪٿي ڪوئجي ويو هئم. پتڪڙو هٿس اچا، جڏهن امي اکين ۾ ڏير سارو پاڻي ڪنو ڪري سنڌ جون ڳالهون ٻڌائيندي هئم ۽ ساڻ ساڻ منهنجو بانورو من سنڌ جي بيرانن ۾ پيو پٽڪندو هو. پٽ شاهه تي- درازا شريف جي ڳلين ۾- موئن جي ڌڙي جي ڪنڊرن ۾- مڪلي جي قبرستان ۾- مياڻيءَ جي ٻيلي ۾- پتاجيءَ کي ٻارو تن کان پٽائيءَ جا بيت جهونگاريندي ٻڌو هئم. جڏهن سانجهيءَ جا پاڇولا پرڙا پڪيڙيندا هئا، تڏهن هو اڳڻ ۾ اچي ويهندو هو ۽ اکين اکين سان پيو جهونگاريندو هو. سج لهي سانجهي ٿي- پڪين کوڙيا پڪ ڪن ميڙيا ماڻڪ موتي- ڪن ميڙيا ڪڪ- مون کي پرور ڏيڇ پڪ- ته اڏامي اوڌري ٿيان- امي چوندي هئي سائينم- سدائين ڪرين مٿي سنڌ سگار- دوست تون دلدار عالم سڀ آباد ڪرين- تڏهن سنڌ! منهنجو بانورو من سنڌ جي بيرانن ۾ پونگر جيان پون- پون ڪندو اڏامندو هو. سرحد جي هن پار ويهي جڏهن دوستن کان.

بيڪ ۾ مليل سنڌ جي رسالن ۾ تنهنجي شاعري پڙهندو آهيان تڏهن سوچيندو آهيان، تنهنجن پيرن هيٺ ڌرتي آهي، انهيءَ ڪري تنهنجو نانءُ به سنڌ آهي. منهنجن پيرن هيٺ جلاوطني جو مسلسل عذاب آهي انهيءَ ڪري ائين ٿو ڀانيان ڄڻ ڪوبه نانءُ نه هجي.

آئون ڀارت جو هندو سنڌي ڪهاڻيڪار پر ڇا ڪنهن اهڙي ڌرتيءَ تي اندر جو ذات ڌڻي جيئرو رهي سگهي ٿو، جت هن جو من نه هجي. مهيني کن لاءِ اڃان پيو امي ۽ پتاجيءَ جي جوانيءَ جي ديس ۾، بلڪل اوڀرو بڻجي. مرڻ کان اڳ امي ۽ پتاجيءَ چيو هو ته اسانجن ڇٽائڻ جي رڪ سنڌوءَ ۾ هارڻ لاءِ ڪڏهن سنڌ ضرور وڃجان. ۽ آئون انهن پاڪل ڪندڙ احساسن جون ڇٽائون ڪنيو پيو اڃان. جت منهنجو من ڪوئجي ويو آهي - گوتم سماناڻي."

ڪراچي ايگريورٽ تي بيلن بي پناه هجوم ۾ هٿ ٻڌي ائين بيهي رهيو هو مون اڳيان، ڄڻ ڪنهن عباتگاه جي چاؤنٺ هجان. آس پاس بيلن ماڻهن جي اکين جي گهور تڪي ٿي وئي هئي. پاڻ اڳيان جوڙيل سندس هٿ پنهنجن هٿن ۾ جهليندي، انهيءَ هڪڙي ڀل دل سيني مان نڪري هٿن ۾ ڌڙڪندي ڀانئي هئم - مينڪ جي اڇن اجرڻ شيشن اندر سندس اکين ۾ سنڌو درياھ ڀرجي آيو هو ڄڻ.

ماڻهن جي هجوم مان نڪري آيا هئاسون. ٻاهر چوڌاري ٺهاريندي ڇيو هئائين "آئون ڇو اوڀرو آهيان هن ڌرتيءَ تي -! آهي نه تاريخ جو سڀ کان وڏو هاڃو!"

ڌرتيءَ مهل حيدرآباد ويندي، بس جي سيٽ تي گوتم سماناڻي جي ايڏو ويجهو ويٺي پايو هئم، ڄڻ ڪجهه آهي، جيڪو من ۾ ڇيندو هجي.

هو ڳڙڪيءَ کان ٻاهر ٽڪ ٻڌي ڏسندو رهيو هو، سنڌ جون پٿرون ۽ بر. ٺاڻگ جهڙو ور وڪڙ کائيندو رستو، جيڪو سڌو سنڌ جي ڇاتيءَ ۾ ٿي لٿو.

"ڪٿي رهندين تون؟ - منهنجو لڪاڻو ته مارئي هاسٽل آهي" موٽ

۾ هن ڪنڌ ورائي مون ڏانهن نهاريو. ”آئون ته بلڪل اويرو آهيان هن ديس ۾- مون وٽ هيرآباد جي انهيءَ گهر جو به پتو آهي سنڌا جيڪو پتاجي نڄاڻ ڪيترا سينا من ۾ سانڍي جوڙايو هو. امي انهيءَ گهر جا ساروڻا ساري سڌڪي پوندي هئي. پر اهو گهر ڪيئن ٿو منهنجو ٿي سگهي. جو ڪڏهن ڪڏهن پنهنجا ئي گهر پنهنجي لاءِ درد جو دريا بڻجي ويندا آهن، جنهن کي ڪڏهن به اڪري نه سگهجي.“ بس تيزيءَ سان روڊ جي ڇاتيءَ تي ڊوڙندي رهي هئي، پر ڪجهه به نه چئي سگهي هئس. اهي سڀ ڳالهيون جيڪي اندر جو عذاب آهن چئي نه سگهينون آهن.

”آئون هوٽل ۾ ئي رهندس. اوڀرا ماڻهو هوٽلن ۾ رهندا آهن نه!“ هن کي هوٽل تي ڇڏي جڏهن يونيورسٽيءَ جي بس ۾ ڄام شوري ڏانهن واپس موٽي هئس، تڏهن ڀانيو هئم ته پنهنجي صدين جي تاريخ پويان ڇڏي آئي هجان. هوٽل جي بند ڪمري ۾ چڻ منهنجي سمورن بيتن جي معنيٰ کوڙجي وئي هجي. گوتم انهيءَ ڏينهن ڄاتو هئم ته وطن آباد هوندو آهي ماڻهو جي اندر. بظاهر جيڪو زمين جو ٽڪر آهي سو ته روپ آهي اندر ۾ آباد وطن جو. زمين جي ٽڪر تي جيڪو هاڃو ٿئي ٿو انهيءَ جو عذاب من اندر آباد وطن ٿو پيوگي. اڄ تائين اها ڪٿ نه لڳائي سگهي آهيان ته منهنجو اهو پاڳل پٽو ٽولاءِ آهي يا سنڌ جي ڌرتي لاءِ. نڄاڻ تو مون کي چاهيو هو يا سنڌ جي آڏاس ڌرتي کي. ٻئي ڏينهن جڏهن هوٽل پهتي هئس ته هو دريءَ ۾ بيٺو هو. دريءَ کان ٻاهر ٿلهيل هو حيدرآباد جو شهر.

”رات آئون سمهي نه سگهيو آهيان سنڌا- رات آهي سڀ لڙڪ اکين ۾ ڇپيندا پانيا اٿم، جيڪي جنم- جنم کان اميءَ جي اکين ۾ ڪٺا ٿيندا ڏٺا هئم.“ هن جي اکين ۾ رات جو اوجاڳو هو. آئون ٽڪل ٽڪل وڪون ڪڍندي دريءَ وٽ هن جي ويجهو اچي بيٺي هئس. هيٺ روڊ تي ڊوڙندڙ تيز رفتار موٽرون- رڪشائون- ٽانگا- جائين جا منگهه- ورهاڱي کان اڳ جا آڏاس گهر ۽ پوءِ جون عمارتون- ماڻهو- اجرڪن وارا ۽ ڳاڙهن واٽن وارا.

”ڇا ٿو ڏسين ڪوتم!“

هن چرڪي مون ڏانهن ٺهاريو ”حيدرآباد جي تن ۾ انهيءَ حيدرآباد جو من پيو ڳولهيان، جنهن جون ساروڻيون ساري پتاجي ۽ اميءَ کي بازو تڻ کان سڌڪندي ڏٺو هئم. سنڌا ڪٿي آهي اها حيدرآباد؟- منهنجن اکين ۾ ته رڳو ڳاڙها وات ٿا ڇين.“

هوئل مان نڪري رستن تي هليا آيا هئاسون. هو ميڙي ۾ وڃائجي ويل ٻار وانگر اداس ۽ گم سم. روڊ تي اسان جا پاڇولا هڪ ٻئي سان ٽڪرائجي رهيا هئا.

”سنڌا“

”هل- هلون منهنجي گهر- آئون انهيءَ جي هر ديوار کي ٿو چمڪ ڇاهيان. پتاجي ۽ اميءَ جا اڻپورا سڀنا ٿو ڏسڻ ڇاهيان.“ روڊ تي هلندي- هلندي هو بيهي رهيو. هن پتلون جي کيسي مان گهر جو پتو ڪڍي منهنجي هٿ تريءَ تي رکندي چيو هو ”ائين سمجه ته ڪنهن ڪوئجي ويل ٻار کي گهر ڏيکارڻ ٿي هلي.“

هيدرآباد ۾ جلد ئي هن جو گهر لپي پيو هو. سرخ رنگ جون ديوارون. اڃا به ديوار تي اڇو پٿر لڳل هو ”سندري هائوس“. هو ائينڪ پل ٽڪ ٻڌي ڏسندو رهيو هو انهيءَ اڇي پٿر کي. نه ڄاڻ ڪهڙي طوفان ۾ گهيرجي ويو هن جو من. آئون ڇپ چاپ ڳاڙهي پٽ کي ٽيڪ ڏيو هن کي ڏسندي رهيس. هو رڻو نه هو. عينڪ جي نريم اندر هن پنهنجون اکيون پوري ڇڏيون هيون.

اسان ڇڻ ڪنهن مقدس عبادت گاهه جي ڇاڻوٺ تي اچي بيٺا

هئاسون.

”سنڌا“

”هون!“

”سندري منهنجي وڏي پيٽ هوندي هئي. اميءَ کان ٻڌو هئم ته هوءَ بنهين سهڻي هئي. ايتري جو جيڪو به ڏسندو هئس سو مٿس موهت ٿي پوندو هو. ڏاڍو مٺو هوندو هوس آواز. جڏهن هوءَ اوچن

سُن ۾ پٽائيءَ جون وايون ڳائيندي هئي تڏهن چڻ هر شيءِ سانت ۾ اچي ويندي هئي. ڏاڍي سڌ هوندي هئس پٽائي جو سمورو رسالو ياد ڪرڻ جي. سج لٿي جي ويلا ۾ هوءُ انهيءَ گهر جي اڱڻ ۾ وهي بيت ياد ڪندي هئي پر پٽائي جو رسالو ياد ٿيڻ کان اڳ ئي هوءُ جوانيءَ ۾ مري وئي. ڪجهه ئي ڏينهن کان پوءِ ورهاڱو ٿي ويو. سڀ گهر وارا هن گهر ۾ هن جو سارو ٿيون ڇڏي ڀارت هليا ويا. مون ڀارت ۾ جنم ورتو. مون ڪڏهن هن جي تصوير به نه ڏٺي پر هن پل ائين ٿو لڳيم چڻ هوءُ سامهون بيٺي هجي، ٻانهون ٿيلو. چڻ هوءُ چوندي هجي ته اڙي- ڪوتم!- ڇريا! ايڏو واڻڙو ڇو بيٺو آهين. اڄ- توکي پاڪر پايان- تنهنجو مک چمان- ڪيڏو سندر آهين تون. ائين ٿو لڳيم چڻ اهي سرخ ديوارون سندرِيءَ جون ٻانهون آهن. هي دروازو هن جو سڀو آهي، جنهن تي سڀ ڌري آئون سڀ دڪ روئڻ ٿو چاهيان. هن گهر اندر سندرِيءَ جو من ٿو ڌڙڪي ۽ آئون هتي پيو ٻڌان هن جي ڌڙڪندڙ من جو آواز- ”مون ڪنڌ مٿي کڻي انهيءَ اچي پٿر کي ڏٺو، جنهن تي ”سندرِي هائوس“ اُڪريل هو. سمجهي نه سگهي هئس ته ڪهڙو هاڃو آهي اهو. ڪهڙي پلمراط آهي جنهن تي انسانن جو انبوه ٿو ڊوڙي. ائين ڇو ٿيندو آهي ته سندرِيءَ جي آتما ته سنڌ ۾ ٿي پٽڪي ۽ ڪوتم ڀارت ۾ ٿو جنم وٺي. سوچيو هئم- زمين جي جنهن ٽڪر جي حصول لاءِ ماڻهو تاريخ جون سڀ کان خوني جنگيون ٿو ڪري، زمين جي انهيءَ ٽڪر جيان اهم اهو ماڻهو به هو، جيڪو انهيءَ جنگ ۾ مارجي ويو. پر اها ڳالهه ڪوئي ڪيئن سمجهي سگهندو. اهو ليڪو ڪيئن ڪري سگهيو ته ڪيترا ماڻهو ڀارت کان هيڏانهن ايندي مارجي ويا ۽ ڪيترا ماڻهو ڀارت ويندي مارجي ويا. اهي ليڪا جيڪر رجسٽرڊ ٿي سگهن ها ته ڪر ماڻهو ماڻهوءَ جو رت نه ڇوسي ها.

سندرِي هائوس جي ڪال بيل تي اگر رکندي پائيو هئم ته هوريان- هوريان ڪو طوفان آهي جو اندر گهڙندو ٿو اچي. هو. مون پويان چپ چاپ بيٺو هو. ڪيتري اوسيٽري کان پوءِ دروازو کليو.

دروازو ڪنهن سندريءَ نه کوليو هو. اهو ئي ڳاڙهو وات ۽ ڪنور اڪيون.

”ڪس سي ملنا هي آپکو؟“ گوتم چپ چاپ هن کي ڏسندو رهيو. ڇو نه ٿي هن کي چئي سگهيو ته هي گهر منهنجو آهي ڳهلا! منهنجي امي ۽ پتاجيءَ جو اڻپورو سڀڻو آهي. هت منهنجي پيڻ جي آتما ٿي پئڪي، ڇا ائين اوچتو ٿي اوچتو پنهنجي هر ڪا شيءِ ڌارين تي پوندي آهي. سڀئي سڱ سياڪا چچي پوندا آهن. ”ڪون هين آپ؟“

گوتم چپ پيڙي ڇڏيا. ڪنور اڪين جي گهر کان گهٻرائجي هن کي ٻڌايو هئم ته ”هي گوتم سامتاڻي آهي. پارت مان آيو آهي. هي گهر هن جي ماءُ ۽ پيءُ جو اڻپورو سڀڻو آهي. هي ڏسڻ ٿو چاهي هن گهر کي. ڇمڻ ٿو چاهي انهيءَ جي هر ديوار کي. هت هن جي پيڻ سندريءَ جا ساروڻا آهن.“

هن ڪنور اڪين سان گوتم کي ڏٺو. ڇڻ چوندو هجي پڇي وڃ هتان. هي گهر تنهن جو ڪونهي. هي ديس تنهنجو ڪونهي. اوڀرو آهين تون. چيائين ”آپکي پاس ڪوئي ثبوت؟“ گوتم انڪار ۾ ڪنڌ ڏوڙي ڇڏيو. ڀلا پنهنجن سڀڻن لاءِ به ڪي ثبوت هٿ ڪيا آهن. پنهنجي گهر جي ديوارن کي ڇمڻ لاءِ به ڪي ثبوت ساڻ آڻيا آهن.

”آپ ڪو غلط فهمي هئي هي. يه گهر آپ کا نهين“ در ٺڪاءُ ڏئي بند ٿي ويو. سرخ ڏاڪڻين تي بيٺل اسان جا وجود ڇڻ پاپ نه بخشائي سگهيا هئا. ڇڻ عبادت گاهه جي چائونٺ تان ڌڪاريو ويو هجي اسان کي. هن اُجهامندڙ اڪين سان مون کي ڏٺو. مٿي ڏٺائين. جتي سندري هائوس جو اڇو ڪتبو لڳل هو ۽ موٽڻ لاءِ منهنجوهٽ پڪڙي ورتائين.

اُجهامندڙ ناشام جي پڇاڙڪن لحن ۾ پڇام شوري جي پُل تي بتيون ٻرڻ لڳيون هيون. پاڻيءَ ۾ پوندڙ روشنين جو عڪس. هيٺ

سندو ٿي وهيو، جهڙالو آسمان. هن الائي ڪاٺون پيرو پٿر اُچايو هو دريا ۾. اٺيڪ پل ڪجهه به نه ڳالهايو هوسين. ريلنگ ڪناري هلندي هلندي مون هن کي اهي بيت ٻڌايا هئا جيڪي ڄام شوري جي اُپن ڪاڻن جهڙن هيڏن پٿرن تي اُگهاڙن پيرن هلندي سوچيا هئ. پريان مهاڻن جون هيڙيون ٿي موٽيون.

اونداهي ۾ اچي بيٺا هئاسون. سامهون روشنيون هيون ۽ دور نيٺ نهار کان ٿي شروع ٿيو حيدرآباد جو شهر.
 ”سندا! جڏهن هليو ويندس هتان ۽ منهنجي ويزا جي تاريخ ختم ٿي ويندي، تڏهن تون ڪيئن سارينديئن مون کي — ڪهڙي انداز ۾ — ڪهڙن لمحن ۾؟“

پل هيٺان سندو درياهر وهندو ٿي ويو. ڪنارن تي مهاڻن جون هيڙيون بيٺيون هيون. ڪنهن مهاڻي جي ريڊيو تي دور کان آواز ٿي آيو. آيل ڪريان ڪيئن منهنجو نينهن پليو نا رهي — الله هو — هو — الا — آيل ڪريان ڪيئن — منهنجو نينهن. ريلنگ تان نسي دريا جي پاڻيءَ ۾ ليٽو پاتو هئ. چيو هئ ”گوتما! توکي سارڻ وارن لمحن ۾ آئون سندوءَ ڪناري اچي بيهنديس. دريا جي پاڻيءَ ۾ تنهنجو عڪس ڳولهينديس. جيسين تائين جيئنديس، انهيءَ آس تي ته شايد ڪنهن نه ڪنهن جنم ۾ تنهنجو عڪس سندوءَ جي پاڻيءَ ۾ لپي پوي. توکي ڪهڙي ڄاڻ ته هن لمحي ۾ به آئون تنهنجو عڪس ٿي ڳولهيان، سندوءَ جي جرڪندڙ پاڻيءَ ۾.“

هو به ريلنگ تان نسي هيٺ پاڻيءَ ۾ ليٽاڪا پاڻڻ لڳو. نٿي ڄاڻان ته هن جي اکين منجهه ڇا هوندو انهيءَ پل! پر منهنجين اکين منجهان به بوندون هيون، جيڪي دريا جي پاڻيءَ ۾ گڏجي وهنديون ويون هونديون عربي سمنڊ تائين. ستن سمنڊن جي ڇاتيءَ منجهه.

تن ڏينهن برساتيون پوڻ شروع ٿيون هيون. جهڙالو آسمان ۽ هر شيءِ تي ڦهليل آلاڻ. ڄڻ ڪو هر شيءِ تي سر ڌري رنو هجي. باروٽڻ هئم تڏهن، جڏهن شڪارپور ۾ وڻن ۾ چينگهلا ٻڌي برسات وارا

ڏينهن گهاريندا هئاسون. جواڻي آئي ته برسات وارا ڏينهن ۽ راتيون آداسيءَ جو ختم نه ٿيندڙ سلسلو ساڻ کنيو آيون. انهن آداس راتين ۾- جڏهن ٻاهر تيز برسات ٿي پئي، مون پهريون- پهريون بيت لکيو هو. اُن کانپوءِ راتيون جاڳي بيت لکيا هئم سنڌ جي نانءُ سان. ڄاڻي هيس ته بابا مٿم نانءُ رکيو هو زيب النساءَ ۽ زيب النساءَ وري ڪڏهن واٽ ويندي به نه ڏئم.

اُن برسات جي ڪنهن پنل پهر ۾ پنڌ ڪندا سينٽرل جيل اڳيان لنگهيا هئاسون. پيرن ۾ ڄڻ سنگهر پئجي وئي هئم. بيهي رهي هيس سينٽرل جيل جي ڪوٽ اڳيان. بند ڪيٽ اڳيان بيٺل پوليس واري گهوري ڏٺو هو مون کي.

”ڇا ٿيو سنڌ! ڇو بيهي رهي آهين؟“ ڪوتم حيران ٿي پڇيو. منهنجيون اکيون ڪوٽ اُڪرنديون سي ڪلاس جي تاريخ ڪوليءَ منجه وڃي اڙيون هيون. انهيءَ تاريخ ڪوليءَ ۾ گذريل پنجن سالن کان ادا وڌو بند هو. سندس جواڻيءَ جي نرڙ تي لينگها پئجي ويا هئا. هڪ آداس صبح ڀاڳي ادا وڌي تي ٿيندڙ ڏاڍ خلاف احتجاج ڪندي آپگهات ڪيو هو. ڀاڳي جي سيرانديءَ اگريتيون ٻاريندي ڇاهيو هئم ته سسئيءَ وانگر واکا ڪندي نڪري وڃا سنڌ جي ٻيرانن ۾. پر ٿيو ائين هو جو ائون ڇپ ڇاپ ڇپ پيڙي اگريتيون ٻاريندي رهي هيس. اُها سڄي رات مون بند ڪمري ۾ ويهي سر ڪيڏارو پڙهيو هو. ٻي ڏينهن صبح جو جڏهن ٿنڌنڌ دل جا هزار ٽڪر هٿ تريءَ تي سڄائي، جيل جي مضبوط لوهي سيخن جي هن پار بيٺل ادا وڌي کي ڀاڳي جي آپگهات جو هاجو ٻڌايو هئم تڏهن هو نستو ٿي پٽ تي ويهي رهيو هو. اکيون پوري، گوڏن تي سر ڌري نڄاڻ ڪيترا ٻل روئندو رهيو هو. ملاقات جو وقت ختم ٿيو. وڃڻ لڳيس ته هو اُٿي بيٺو. اکين منجه سنڌو دريا هئس. لوهي سيخن منجهان منهنجا هٿ پڪڙي مُرڪي پيو هو. چوڻ لڳو ”سڪان جي قبر تي وڃين ته ڇڄانس- اڃا مو ٺاهيان- اڃا اجهائو ٺاهين-“ ائون تريءَ ۾ سڌڪا گهٽي موٽي آئي هيس. ”

اهو سڀ ڪجهه سينٽرل جيل جي اوچي ڪوٽ اڳيان بيهي گوتم سامتاڻيءَ کي ٻڌايو هئڻم. برسات جي بوندن ۾ اسان جا چهرا پُسي رهيا هئا. مون جُهڙالي آسمان ڏانهن اکيون کڻي نهاريو ۽ اکيون پوري ڇڏيم.

زندگيءَ ۾ ڪيترين شين سان محبت ڪيم. انهن منجهان حيدرآباد جو سينٽرل جيل به آهي. گوتم سامتاڻيءَ کي سينٽرل جيل جي اڳيان لنگهندي ٻڌايو هئڻم ته جڏهن سنڌ يونيورسٽي، لياقت ميڊيڪل ڪاليج جا يا سنڌ جا ٻيا نوجوان پريا ويندا آهن انهيءَ جيل اندر تڏهن ائون ڌرتيءَ مهل جيل جي اڳيان کان لنگهندي ڪن-پل لاءِ بيهي رهندي آهيان. لڳندو اٿم ته انهيءَ جيل اندر منهنجو روح ٿو پڙا هڻي. گوتم هلندي-هلندي بيهي رهيو.

هو پاڳلن وانگر تڪ ٻڌي ڏسندو رهيو هو مون کي. انهن ڏينهنن ڪنهن-ڪنهن پل سج نڪرندو هو. نه ته آسمان تي تن ڏينهن ٻاڏلن جو واسو هوندو هو.

سنڌوءَ ڪناري هلڻ مهل هو ساڻ پنهنجي ماءُ ۽ پيءُ جي چٽاڻن جي رک به کڻي هليو هو. برنين ۾ بند اُها پوتر رک ڏسي سوچيو هئڻم- بس!- اهاڻي آهي هيڏي ساري زندگيءَ جي پڄاڻي! جنهن لاءِ ايڏي ڊوڙ ڊڪ ٿو ڪري ماڻهو- مٽيءَ مٺ ۽ ايڏا جتن جيئن لاءِ. تاريخ جا سڀئي پنا ماڻهو ڇاڪاڻ ٿو رت مان سرخ ڪري ڇڏي- سوچيو هئڻم جڏهن گوتم جا ماءُ پيءُ به نڪتا هوندا- پنهنجو ڀريو ڀريو گهر ڇڏي- سنڌريءَ جا ساروڻا ڇڏي، تڏهن ڪيئن- ڪيئن نه رنا هوندا. ديوارن کي پاڪر پائي- سرحد پار ڪئي هوندا ائين جيئن دنيا مان ڪنهن زندگيءَ جي سموري حاصلات جنازو بڻجي ڪجندي آهي- هن پل انهن جي چٽاڻن جي رک ائون ۽ گوتم سامتاڻي سنڌوءَ جي پاڻيءَ ۾ ٿا هارڻ وڃون- ماڻهو ڪيئن ڪيئن نه پنهنجي جنم ڀوميءَ سان پيو ناتا جوڙيندو آهي- جيئري نه سهي- مرڻ کان پوءِ سهي. سنڌوءَ ڪناري هلندي هلندي هن منهنجو هٿ پڪڙي ورتو هو ”تنهنجو هٿ پڪڙي هلندو آهيان ته اڪيلاڻپ جو احساس گهٽجي ويندو آهي- سنڌ!“ سنڌوءَ

جو پاڻي جهڙي آسان هيٺ وهندو ٿي ويو.
 ”سنڌا! اها رڪ تون هارجئين پاڻيءَ ۾“ هن جو آواز ڀرجي آيو.
 هو چوڻ لڳو ”هي جنم ۾ چئي ته سگهندس ته سندن چٽاڻن جي رڪ
 سنڌ جي هڪ آداس شاعره سنڌوءَ جي پاڻيءَ ۾ هاري هئي- جنهن جو
 نانءُ به سنڌ هو“ هو سنڌوءَ جي ڪناري پٽ تي پاڻولي ماري ويهي رهيو.
 دور به ٻيڙيون تري رهيون هيون. نوجوان آيا هئا پڪنگ تي.
 انهن جو شور تهاڻين وڌي ويو هو. هو هڪ ٻي جي پويان سنڌوءَ جي
 ڪناري ڊوڙي رهيا هئا.

سرد هٿن سان اهي برنيون ڪوليون هئم (ائين ڀانيو هئم ڇڻ اهو
 ئي ڀل آهي زندگيءَ جو آخري ڀل)- هوريان هوريان رڪ هاريندي رهي
 هيس، پاڻيءَ ۾. برنيون خالي ٿينديون ٿي ويون. انهيءَ ڀل هو واريءَ
 تي ليٽيو پيو هو ۽ بند اکين تي منهنجي ساڙهيءَ جو پلاند رکي ڇڏيو
 هئائين.
 ڪوتم!

سنڌوءَ جو پاڻي هن لمحي به وهندو ٿو وڃي سنڌ ڌرتيءَ جو
 سينو ڇيريندو.

تنهنجي امي ۽ پتاجيءَ جي رڪ انهيءَ پاڻيءَ ۾ گڏجي پاڻي بڻجي
 چڪي. نئي ڄاڻان ته اڃا ڪيتريون چٽاڻون جلاوطنيءَ جو عذاب کڻي
 سنڌوءَ جي پاڻيءَ ۾ ۽ دنيا ۾ جيترا به دريا آهن سمنڊ آهن، انهن ۾
 وهنديون. ماڻهو مري ويندو آهي ۽ پويان ڌرتيءَ تي گهڻو ڪجهه رهجي
 ويندو آهي. ڪينجهر جا ڪنارا- جام شوري واري ڀل- ڪوٽڙيءَ جي
 ڀل هيٺان وهندڙ دريا ۽ انهيءَ جي ڪنارن تي آباد سنڌي مهاڻن جا
 ڳوٺ- سنڌ جون ڀٽون ۽ بر- مڪليءَ جو قبرستان- شاه جو رسالو-
 سچل جون ڪافيون- سنڌ جا لوڪ گيت- ماڻي ڀاڳي ۽ علڻ فقير جو
 آواز- گهڻو ڪجهه جيڪو آئون هٿ تريءَ تي سڃاڻي پوءِ مرڻ
 چاهينديس. مون کان پوءِ انهيءَ ڌرتيءَ تي انيڪ آداس دل شاعراڻون
 ۽ ڪهاڻيڪاراڻون اينديون. جن جو آواز منهنجي آواز جو پٽلاءُ هوندو.

سج جن جي پيشانن تي اُڀرندا. آئون نه هونديس پر منهنجو نانءُ ۽ منهنجا بيت انهن جي هٿ تريءَ تي رهجي ويندا. پر گوتم! حياتيءَ جي انهيءَ فيصلي ۾ وقت جا فيصلا شامل ناهن. مرنديس پر ڪو هڪڙو پل آئون پنهنجي هٿ تريءَ تي ضرور لکرائينديس، جنهن ۾ تون ۽ آئون هٿ هٿ ۾ ڏئي ڪينجهر ڪناري هلندا رهون. ڪڏهن به تنهنجي ويرا جي تاريخ نه ختم ٿئي.

ڏينهنن جيڪي هن ساڻ منسوب ڪيا هئم، سي هوريان هوريان پر ڪري اڏامندا ٿي ويا. هو روز ٻڌائيندو هئم ته باقي هيترا ڏينهنن آهيان، تنهنجي ديس ۾. آئون روز انهيءَ ختم ٿي ويل ڏينهن جو عذاب ڪلهن تي کڻي موٽي ايندي هئس هاسٽل.

اُن کانپوءِ موئن جي دڙي جي اجاڙ ڪندڙن تي هن سان هلندي نڄاڻ ڇو من ڊکي ٿي پيو هئم. سوچيو هئم ڇا ڪڏهن منهنجو دور به موئن جي دڙي جيان ڪنڊر- ڪنڊر بڻجي ويندو. شڪارپور ۾ منهنجو گهر- سندري هائوس- مارئي هاسٽل- سنڌ يونيورسٽي جون عمارتون- تڏهن انهن ڪنڊرن منجهان جيڪر ڪڏهن منهنجي تن جو هڏ لڌو ته ڪنهن کي ڪيئن ڪل پوندي ته هيءَ ماضيءَ جي هڪ اداس سنڌي شاعره جو رهجي ويل نشان آهي. هزارين سال اڳ جنهن سنڌ جي نانءُ سان بيت لکيا هئا. تڏهن ڪنهن ميوزم جي شوڪيس ۾ رکيل منهنجو اهو رهجي ويل نشان ڏسي ڪوئي ڪيئن سمجهي سگهندو ته سنڌ، جنهن جي رڳ رڳ ۾ گوتم سامتاڻيءَ جو واسو هو. ڪنهن کي ڪيئن سڏ پوندي ته هي سندري هائوس جا ڪنڊر آهن. جنهن جي بند دروازي تان هزارين سال اڳ گوتم سامتاڻي نڙيءَ ۾ اٺڪ سڌڪا گهٽي موٽي ويو هو. ڪير ڪيئن ڄاڻندو ته هيءَ مارئي هاسٽل آهي. سنڌ جي اداس شهزادين جو مسڪن. ڪير ڪجهه به نه سمجهي سگهندو. آئون ۽ گوتم گذرون ٿا انهن ڪنڊرن مٿان. ڪهڙي ڄاڻ انهن ڪنڊرن منجهه ڪنهن ڪنهن جا سڀنا- محبتون- سارو ٿيون دفن آهن. ڪيترن ڪهاڻيڪارن جون باغي ڪهاڻيون ۽ ڪيترن شاعرن

جي اداس شاعري. ڪو گوتم سامتاڻي - ڪا سنڌ - ڪو سندري هاڻوس -
ڪا مارئي هاسٽل، ڪير ڄاڻي، انهيءَ گس تان ڪوئي هٿ هٿ ۾ ڏئي
لنگهيو هجي. ڪا اداس دل شهزادي ڪو خوبصورت دل وارو شهزادو
اهي ڦٽ جا الميا آهن - جن جو ڪو انت ڪونهي.

”سنڌ!“ ڳڻ پراڻي ڊنل ديوار کي گوتم سامتاڻي ٽيڪ ڏيو بيٺو
هو. ڇڻ اجهو هن پل انهيءَ ديوار منجهان نڪتو هجي.

”سنڌ! دل ڇوي ٿي انهن ڪنڊرن منجهه دفن ٿي وڃون. صديون
پوءِ جڏهن پنهنجا هڏا لڳن ته انهن تي هڪ ٻي جو نانءُ اُڪريل هجي.“

موٽ ۾ اڪيون پوري ڇڏيون هئم.

هلندي - هلندي هن موٽن جي دڙي جي مٿي هڪ ۾ پري کيسي ۾
وجهي ڇڏي هئي ڇڻ ماڻڪ موتي چونڊيندو هجي.

موٽن جي دڙي جي ڪنڊرن جي پاڇولي ۾، هيٺ پٽ تي پٽ کي
ٽيڪ ڏئي انهيءَ ڏينهن انيڪ ڳالهون ڪيون هيوسين. نڄاڻ ڪنهن
مهل هن جو هٿ پڪڙي ورتو هئم. هو منهنجي ساڙهيءَ جو پلاند اکين
تي رکي ڳالهائيندو رهيو. بي معنيٰ ڳالهون جن جون هزارين معنائون
هونديون آهن.

”سنڌ! دل ٿي ڇوي دنيا تياڳي هتي ڪنڊرن ۾ اچي ويهي رهاڻ.
دائرو ٺاهي ڇڏيان ڇوڙاري ۽ انهيءَ دائري اندر ائين ئي تو ساڻ
ويٺو رهان. تنهنجي پوتيءَ جو پلاند اکين تي رکيو تيسين تائين،
جيسين تائين جيئان“ سندس هٿ ڪٿي پنهجين اکين تي رکي ڇڏيو
هئم. ياد اٿم ته جڏهن اهو هٿ اکين تان هٽايو هئم تڏهن برسات
جي پيل رُت وانگر آلو هو اهو هٿ.

گوتم جي وڙا تي لکيل تاريخ ويجهي ايندي ٿي وئي. چونڊو هو
”روز وڙا جي تاريخ ٿو ياد ڪريان - روز ٿو مران - روز ٿو جيئان“

کيس اهو ٻڌائي نه سگهي هئس ته آئون ته پل-پل ٿي جيئان ۽
پل-پل ٿي مران - پل پل جو اهو حساب تاريخ جي ڪهڙي پني تي لکبو
نٿي ڄاڻان - لکبو به يا نه! -

پٽائيءَ جي مقبري تي بيٺل هزارن انسانن جي انبوه ۾ پاڻ کي تنها ڀانيو هئم. چؤڌاري بيٺل ڀٽ جا مست الست فقير، اجرڪ اندر لڱ ڪانڊارجي ويا هئم. وڇوڙي جو عذاب ۽ ڀر ۾ بيٺل گوتم سامتاڻيءَ جو وجود اکين ۾ جرڪڻ لڳو هئم. ياد آيو هئم، فقير عبدالغفور يونيورسٽي جي اسٽيج تي بيهي جڏهن واکا ڪري ڳائيندو هو- جاڳ پٽائي گهوٽ- تو کي سنڌڙي ٿي سڌڙا ڪري- او- مرن ٿيون مارويون- قابو آهن ڪوٽ- ۽ جهول جهلي جنهن وقت پٽائي- ڪرندا ڪنڌ هزار او يار- سنڌڙيءَ کي سر ڪير نه- سهندو ڪير ميار او يار- ڪاتيءَ هيٺان ڪنڌ- پوءِ به نمرائينهن جا سنڌڙيءَ جو سوکڻند- مرنڊاسين- پر- مرڪندي- انهيءَ ڀل منهنجو بانورو من ڪنهن زخمي پاريل جيان پٽائيءَ جي مقبري تي اچي نستو ٿي ڪرندو هو. گوتم سامتاڻيءَ سان گڏ پهريون ڀيرو پٽائيءَ وٽ آئي هئس. چاريءَ منجهان ليئو پاڻي اندر ڏٺو هئم جت پٽائي ستل هو- چاهيو هئم واکا ڪري چوان. جاڳ پٽائي گهوٽ- تو کي سنڌڙي ٿي سڌڙا ڪري- پر ٿيو ائين هو جو چاريءَ تي سر ڌري اکيون پوريون ڇڏيون هئم. سوچيو هئم ته ڀٽ تي وينديس ته هڪڙي ئي دعا گهرندي سانس وصل جي لمحن جي. گوتم جي ويڙا جي تاريخ ڪڏهن به نه ختم ٿئي پر اُتي هر ڀل هڪڙو ئي بيت هائو تني هرندو رهيو هئم. ڳولهيان- ڳولهيان مَ لهان- شال مَ ملان هوت- من اندر جا لوچ، ملڻ سان ماني ٿئي- شامل مَ ملان هوت- شال مَ ملان هوت.

گوتم چاريءَ تي سر ڌري اٺيڪ ڀل بيٺو رهيو. ٻاهر مست الست فقير اوچن سُرُن ۾ ڳائي رهيا هئا.

ٻاهر نڪتا هئاسون. ڏٺو هئم هن جون اکيون ٻرندڙ اڱارن سمان سرخ هيون. ٻاهر اچي هن ٻه ڳانا ورتا هئا. هڪ پنهنجي ڳچيءَ ۾ ۽ ٻيو منهنجي ڳچيءَ ۾ وڌو هئائين. اهي محبتن جون نشانبيون آهن. وڇڙي وڃڻ کان پوءِ جيئن جو ڪارڻ بڻبيون آهن. بس ۾ هو سڄي واٽ ستو رهيو سڪون جي چائو هئي سندس چهري تي. آئون ڳڙڪيءَ

ڪان ٻاهر ڏسندي رهي هيس. حيدرآباد ۾ بس مان لهي پنڌ هٽل ڏانهن هلي پيا هئاسون.

واٽ تي چيو هئائين ”اڄ شاتي ملي وئي آهي من ڪي. ائين ٿو ڀانيان ڇڻ درد جو دريا اُڪري آيو آهيان.“

هن ڪي هٽل جي گيٽ تي ڇڏي موٽي آئي هيس هاسٽل. سپر هاءِ وي جي ڇاتيءَ تي لهندڙ سڄ جا ٻاڇولا تري رهيا هئا. هڪ صبح انڪشاف ڪيو هئائين ته ٽنڊي محمد خان ۾ سندس اميءَ جي ڀاءُ جو گهر آهي ۽ وٽس هن جو پٽو به آهي.

ڇڄيو هومانس ”ته هيترا ڏينهن ڇو نه هلين؟“ - چيائين ”وساري ويٺو هئس سڀ ڪجهه“. هڪ گرم به پهريءَ بس ۾ ٽنڊي محمد خان وڃي رهيا هئاسون. واٽ تي چوندو هليو ”سوڇيان ٿو ڪيئن سڃاڻي سگهندس ماما ڪي. ۽ الاءِ مون ڪي پاڻ سڃاڻي به سگهندو يا نه!- الاءِ جيئرو به هوندو!؟ ڪيئن ملندس هن ساڻ- مامي ۽ سندس ٻار سرحد اُڪري هليا ويا هئا- ماما ڪوڪرا پار تائين اچي موٽي ويو هو ۽ مامي انهيءَ دڪ ۾ ڀاڳل ٿي پئي هئي ڇڻ. انهيءَ ڀاڳل پٺيءَ ۾ واٽ تي پنهنجو پٽ اشوڪ به وڃائي ويٺي. مون سدائين ماميءَ کي انهيءَ ڀاڳل پٺي ۾ ماما ۽ اشوڪ کي پڪاريندي ڏٺو. امان ماما جي تصوير هٿن ۾ کڻي چوندي هئي- ’ماڻهو سڀ نه سهڻا پڪي سڀ نه هنج- ڪنهن ڪنهن ماڻهوءَ منجه- اچي بوءِ بهار جي‘- بس مان لهي ٿانگو ڪري نڪتا هئاسون تيرٿ رام جو گهر ڳولڻ. جلدئي گهر لپي پيو هو. هيڏي رنگ جي ورهاڱي کان اڳ جي جوڙيل جاءِ. جيڪو ماڻهو گهر ڏيکارڻ لاءِ ساڻ آيو هو، انهيءَ ٻند دروازي جي اڳيان بيهي پڪاريو هو ”ڪاڪا تيرٿ رام- او- ڪا- ڪا!“ اٽڪ پل سانت کانپوءِ در ڪليو. دروازي تي ڪاڪو تيرٿ رام پٺيو هو. اچي گوڏ ۾ ويٺهيل ڏٻرو ڏيل. ڪٽڪائون رنگ ۽ وڪريل وار. اسي ورهين جي ڄمار. هن جي چهري تي ٿلهيل گهنجن ۾ وقت جي ڌوڙ ٿي اُڏائي- اڇا برف جهڙا وار. نڪ تي رکيل عينڪ جي گول شيشن منجهارن ليٽاڪا پائيندڙ به

اجهاڻل بي رنگ اڪيون.

”تنهنجا مزمان آيا آهن ڪاڪا!“ ساڻ آيل ماڻهو اسان ڏانهن اشارو ڪري هليو ويو. هن عينڪ منجهان اسان کي گهور ڪري ڏٺو ”ڪير آهيو اوهين؟“

”آئون گوتم آهيان- گوتم سامتاڻي“ گوتم وڌي اچي هن جي ويجهو بيٺو. ائين محسوس ٿيو هئم ڄڻ گوتم روئي پوندو هن ڀل.

”گوتم!“ هن حيران ٿي ڏانهس نهاريو ”الا ڪير آهين تون!- نٿو سڃاڻان توکي.“ گوتم بي حد ڊکي ٿي مون ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ وري هن سان ڳالهائڻ لڳو. چيائين ”اندر اچڻ لاءِ به نه چوندين“- ڪن ڀل لاءِ هن گهٻرائجي اسان ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ در تان هٽي لنگهڻ جي جاءِ ڪندي چيائين ”اچو- اندر اچو- پوڙهو آهيان نه انهيءَ ڪري نٿو سڃاڻي سگهان هر ڪنهن کي.“

اسين اندر هليا آياسين. اُچڙيل- اُچڙيل سنسان قبرستان جهڙو گهر. صفحي ۾ رکيل ڀڳل ڪرسيءَ تي ويهندي ٿڪجي اڪيون پوري ڇڏيون هئم. گوتم هن ساڻ ڳالهائي رهيو هو. ”آئون- ڪرشن جو پٽ آهيان- ماما!“

”ڪرشن!!؟“

”اوهان جي ننڍي پيٽ ڪلا جو پٽ آهيان- گوتم. آئون ڀارت ۾ ڄائو هئس ماما!-“

”تون!- تون ڪلا جو پٽ آهين- اڙي!- ڪلا جو پٽ آهين تون!“ مون اڪيون پٽي نهاريو. تيرت رام جي پوڙهين اُجهامندڙ اکين ۾ انيڪ ڏيئا هري پيا هئا. هو ڪرسيءَ تان اُٿي ڪٽ تي ويٺل گوتم جي پيرن ۾، هيٺ پٽ تي ويهي رهيو هو. ڏڪندڙ هٿن ۾ گوتم جا هٿ پڪڙي ورتا هئائين. اکين ۾ هوريان- هوريان لڙڪ پرجي آيس. ”تون- تون- ڪميءَ جو پٽ آهين؟!“. هو گوتم جي هٿن کي ڀاڳلن وانگر چمڻ لڳو. ”تون- ڪلا جو پٽ آهين!“ هٿ تريءَ سان لڙڪ اُگهندي هن هيڪر وري گوتم ڏانهن نهاريو. ”ڇا نالو ٻڌايڪي پنهنجو؟“

”گوتم“

”اڙي!- ڏس ته- آئون به ڪيڏو پاڳل آهيان- ڪلا جي پٽ کي سڃاڻي ٿي نه سگهيس- تو دل ۾ ته نه ڪيو پٽ!“
گوتم ڪٿ تان اٿي بيهي رهيو. هن کي ٻانهن کان جهلي مٿي ڪٿ تي ويهاري ندي چيو هئائين ”جنهن کي ڪڏهن ڏٺو ٿي نه هجي- انهيءَ کي سڃاڻڻ ڏاڍو اوکو هوندو آهي.“

”هيءَ ڪير آهي؟“ ڪاڪي تيرٿ رام مون ڏانهن نهاري ندي گوتم کان پڇيو هو. ”هيءَ!“ هو مون ڏانهن نهاري مرڪي پيو. ”هيءَ سنڌ آهي- هتان جي شاعره-“. هن چٽ ته گوتم جي ورندي ٻڌي ٿي ڪانه هئي. سوال ڪري هو ٻيهر گوتم ۾. ڪوئجي ويو هو. هن جو مک پنهنجن پوڙهن ڏڪندڙ هٿن ۾ جهلي چمندو رهيو هو. روئندو ٿي ويو، ڳالهائيندو ٿي ويو. ”اڙي چورا!- تون بنهين ڪلا جهڙو آهيان- تو کي ڏسي چٽ پاڳل ٿي پيو آهيان-“ مون ٻيهر ڪرسيءَ جي ٽيڪ تي سر ڌري اکيون پوري ڇڏيون هيون. بانورو من پٽڪندو نڄاڻ ڪٿان وڃي نڪتو هو. وڇوڙي جو اهو ڪهڙو طويل سفر آهي- ماڻهو- ماڻهوءَ کان ڌار ڇو ٿو ٿئي!- باه جي درياھ ۾ تنها ٿو هلي ماڻهو، وصل جي ڪنهن لمحي جي آس تي. ڇا ٿو ٿئي؟- هڪ ئي گهر جا ڀاتي، ڌار- ڌار گسن تي هليا ٿا وڃن. جنهن ڌرتيءَ تي جنم وٺجي اها تنگ ٿي پوي ماڻهوءَ لاءِ. جڏهن هي گهر آباد ٿيو هوندو. جڏهن تيرٿ رام لائون لڌيون هونديون، تڏهن ڪنهن کي اها ٿوروئي سڏ هوندي ته اهو سڀ ڪجهه اصل ۾ ڪجهه ناهي. اهو گهر چٽ قبرستان بڻجي ويندو. جنهن عورت سان هن لائون لڌيون آهن سا هڪ ڏينهن سرحد پار ڪري ويندي ۽ هو بي حد سڪون منجهان ڀريو پڪو گهر اچڻ جو منظر ته ڏسي سگهندو پر پنهنجيءَ جنم ڀوميءَ کان وڇڻ جو عذاب سهي نه سگهندو ۽ ڪوڪرا پار تائين وڃي موٽي ايندو. اهي سڀ اميا وقت کان اڳ ڪير سمجهي سگهيو آهي؟.

”ڪلا- ڪيئن آهي؟“

”امي ۽ پتاجي نه رهيا آهن هاڻي هن جڳ ۾“ ڪمري ۾ گوتم جو دڪي آواز اُڀريو. مون اکيون پٽي نهاريو. ڪاڪي تيرٿ رام جي اکين ۾ درد جو دريا هو. ”۽ تنهنجي مامي ڪيئن آهي ليڪ ته آهي نه!“ هن جي اکين ۾ جواڻيءَ جا سڀا ٿي جرڪيا.

”مامي!“ ماميءَ جو اليو ٻڌائڻ کان اڳ ڪن-پل لاءِ گوتم اکيون پوري ڇڏيون هيون.

”ماما!- توهان جڏهن ڪوڪرا پار کان موٽي ويا هئا. مامي انهيءَ پل ڀاڳل ٿي پئي هئي. انهيءَ ڀاڳل پٽي ۾ واٽ تي اشوڪ به ڪانئس ڪوٺجي ويو. مون ماميءَ کي سدائين روئندي ڏٺو هو. ڀاڳل پٽي ۾ واکا ڪندي هئي. اڙي منهنجو سڀ ڪجهه سنڌ ۾ رهجي ويو آهي. مون کي ڪنهن آندو آهي هتي. مون کي موٽائي وٺي هلو. چار سال ٿيا جو مامي به هلي وئي. مرڻ سمي اهي ئي واکا ٿي ڪيائين.“ ڪاڪي تيرٿ رام اکيون پوري ڇڏيون.

”ماما!- اوهين ڇو اڌ تائين وڃي موٽي آيا“

ڪمري ۾ ڦهليل موت جهڙي سائنت مون سيني ۾ لهندي ٿي محسوس ڪئي. سامهون ديوار تي ڪاڪي تيرٿ رام جي جواڻيءَ جي تصوير ٽنگيل هئي. پر ۾ بيٺل عورت شايد اُهاڻي هئي، جنهن جي ڀاڳ ۾ ازل کان وڇوڙي جو عذاب ڀاڳل پٽي جي صورت ۾ لکيل هو. سوچيم، اها تصوير منهنجو ايندڙ جنم آهي شايد! هو گوتم سامتاڻي آهي. هوءَ آئون آهيان. ڪير ڄاڻي ته اهو ڀاڳل پٽو منهنجو نصيب به هجي. ڪير ڄاڻي حياتيءَ جي رڻ ۾، ڪڏهن آئون به واکا ڪندي وتان- اڙي! منهنجو من ڪوٺجي ويو آهي- ڪوئي مون کي اُٿي ڏي منهنجو من. ڪير ڄاڻي اکين اڳيان تائيل پڙدي جي هن پار ڇا آهي.

ڪيترا الميا هئا جي گوتم هن کي ٻڌائي رهيو هو. امي ۽ پتاجي مري ويا. مامي ڀاڳل ٿي پئي تنهنجي وڇوڙي ۾. اشوڪ سرحد اُڪرندي ڪوٺجي ويو. ڪيترا اشوڪ ڪوٺجي وڃن ٿا رستي ۾. ڪيترا ماڻهو ماڳ تي رست کان اڳ فنا ٿي وڃن ٿا. ڪيترا سڀا واٽ تي ئي ٿئي پون ٿا.

ڪيترا ليا آهن، جيڪي وقت هٿ تريءَ تي سڃاڻي اسانجي پويان اچي ٿو. پوءِ- حياتيءَ جي رڻ ۾ ايڏي وٺ پڪڙ ڇا جي آهي. ايڏيون سازشون- ايترا فساد ايترو لوڻ ڇا جو آهي. جڏهن ته ڪنهن به شيءِ کي تڪميل ڪانهي. هر شيءِ واٽ تي ساٿ ڇڏيو وڃي. فنا- وڇوڙو- دڪ- عذاب ڇا بس اهاڻي آهي زندگي جي حاصلات.

”ماما!- اوهان ڇو موٽي آيا؟“

تيرٿ رام اکيون پٽي نهاريو. هن جي اکين ۾ وقت جي ڌوڙ هئي. ”ڇوڪرا!“ تيرٿ رام ديوار تي ٽنگيل تصوير کي گهوڙڻ لڳو. ”ڇو- ڪوڪرا پار تائين وڃي موٽي آيس- اهو ته تون سنڌ جي ڌرتيءَ کان پُڇ- جنهن ويندي ويندي منهنجا پير پڪڙي ورتا هئا ۽ هنن کي وڃڻ ڏنو هئائين- تون اڃا ننڍو آهين نه سمجهي سگهندين آهي ڳالهيون ته ڌرتي ڪيئن ماڻهوءَ جا پير پڪڙي وٺندي آهي ۽ ماڻهو ڇو ڇهتي پوندو آهي ڌرتيءَ جي ڇاتيءَ کي!“

تيرٿ رام هٿ جي پٽيءَ سان لڙڪ اُگهيا. ٻارن وانگر سڌڪندي چيائين ”اهوڪ ڪوڻجي ويو پر مون لاءِ ته سڀ ڪوڻجي ويا. ماڻهو ڇو ٿو هڪ ٻي کان ڪوڻجي وڃي. تون ئي ٻڌاءِ ڏيءَ!“ هو مون ڏانهن مڙيو، چوڻ لڳو ”هن ڇوڪري ڪا به سڪ جي خبر نه ڏني آهي مون کي- چوي ٿو ڪوئي مري ويو- ڪوئي ڀاڳل ٿي ويو ۽ ڪوئي ڪوڻجي ويو.“

”اوهان شڪنتلا جو نه پڇيو ماما!“ گوتم ساڻ شايد سڪ جي هڪ ئي خبر آندي هئي. سا ياد ڏيارڻ چاهي هئائين. پنهنجي ڌيءَ جو نانءُ ٻڌي روئندي روئندي هيڪر وري اکين ۾ جوت جاڳي پيس ”اڙي!- شڪنتلا- منهنجي ڌيءَ ڪيئن آهي؟- ٻڌاءِ- ڪيئن آهي هو؟؟!“ اکين ۾ آس جا ڏيڻا هڪ- هڪ ڪري ٻرڻ لڳا هئس.

”ماما!- شڪنتلا دهليءَ ۾ آهي- سندس پتي ڊاڪٽر آهي اُتي- هڪ ننڍڙو ۽ خوبصورت گهر اٿن- جنهن جي لان ۾ ڪيترائي گل ٽڙيل آهن- جنهن ۾ روز شام جو هن جا ٻه ٻار راند رهندا آهن- ڏاڍي بسڪي آهي هوءُ پنهنجي گهر ۾- سندس ڊرائينگ روم ۾ اوهانجي ۽

مائيءَ جي قدآور تصوير ٽنگيل آهي. هو روز پوڄا کان پوءِ انهيءَ تصوير تي گل ڇاڙهندي آهي ۽ انيڪ ڀل انهيءَ آڏو هٿ جوڙيو بيٺي هوندي آهي. سندس پٽ ته هو بهو اوهان جهڙو آهي. مئٽرڪ ۾ آهي. شڪتلا چوندي آهي. ڏس ڪوتم! هي هو بهو پتا ڇي ۽ جهڙو آهي. مون کي ائين لڳندو آهي ڇڻ هي منهنجو پيءُ آهي ۽ آئون هن جي ڌيءُ.

تيرت رام جي اکين ۾ مشعلون ڀرنديون رهيون. هو روئي به رهيو هو ۽ مرڪي به رهيو هو. ڪوتم کان پڇيائين.

”شڪتلا کي سڏ هئي تنهنجي هيڏانهن اچڻ جي؟“

”نہ. ٻڌايومانس ئي نہ. چاتم ٿي ته هوءَ سک مان گهڻو ڪجهه اُماڻي ها اوهان ڏي. ٻيو نہ ته ڪا چئي اُماڻي ها. سوچيم جيڪر اوهان بہ نہ هوندا ته ڪيئن هن جي ايڏي سک موٽائي ڪڍي ويندس.“

”ماما!“ ڪوتم پڻڪيو.

”ڇو“ روئندي روئندي هن ڪنڌ مٿي ڪنيو.

”ڀارت هلندا؟“ ڪجهه ڏينهن لاءِ ئي سهي. تيرت رام موٽ ۾ تڪ ٻڌي ڪوتم کي ڏسندو رهيو. هو چوڻ لڳو ”ڀاڳل ٿيو آهين ڇا!!!“ جنهن ڌرتيءَ لاءِ ايترو ڪجهه دان ڪيم، پڇاڙيءَ ۾ اتي مرڻ بہ نہ ڏيندين ڇا؟“

هو اتيڪ ڳالهيون ڪندا رهيا هڪ ٻي سان ۽ مون ائين پانيو ڇڻ چپ ڪچي وئي اتم. ڪنن کان ٻوڙي ٿي پئي هجان ۽ اکيون پٿر هجنم.

اها رات اسين ڪاڪي تيرت رام وٽ رهيا هئاسون. سنسان قبرستان جهڙي انهيءَ گهر ۾ ڪاڪو تيرت رام ۽ ڪوتم هڪڙي ڪمري ۾ ۽ آئون ٻئي ڪمري ۾ ستي هئس. ڪمري ۾ جڏهن مون کي ڇڏي تيرت رام ويڻ لڳو هو، تڏهن چيو هئائين ”ڌيءُ! هي ڪمرو مون شڪتلا لاءِ جوڙايو هو. تون بہ مون لاءِ شڪتلا آهين.“ هو هليو ويو. مون اکيون پوري من ئي من ۾ شڪتلا کي چيو. شڪتلا ديوي! اهو بہ وقت جو الميو آهي. ڪوبه ناتو ناهي تنهنجي ۽ منهنجي وچ ۾. هي

گهر جو اوهان لاءِ جڙيو. هي ڪمرو تنهنجو آهي. جنهن جي چڪر لٿل ديوار تي تنهنجي ٻاروتڻ جي تصوير ٽنگيل آهي. اڄ توکي هن گهر جا سارو ٿا به ڪين هوندا ۽ آئون تنهنجي ڪمري ۾ ويٺي آهيان. توکي ڀلا ڪهڙي گل تر آئون هن ڀل تولا ٿي سوچيان. ڇا اسين هڪ ٻئي جا اداس ڀاڄولا آهيون شڪنتلا ديوي! انهيءَ رات ٻي ڪمري مان رهيو- رهيو ٿي ڪاڪي تيرٿ رام جا گهٽيل گهٽيل سڌڪا اُڀريا. کليل دريءَ منجهان ڏٺو هئم. اڳ ۾ سڄي رات گوتم، سگريٽ ڦوڪيندو رهيو هو. ڇانڊوڪي رات جي اُجري روشنيءَ ۾ سامهون ديوار تي هن جو ڀاڄولو ڊگهو ٿيندو ٿي ويو:

صبح جو جڏهن وڃڻ لڳا هئاسون، تڏهن تيرٿ رام گوتم کي پاڪر پائي اوچنگارون ڏئي رنو هو. ڪيترا ڀيرا گوتم جو مُڪ ڇُڻيو هُئائين. اُن کان پهرين نيرن تي چاڻهن ٺاهڻ مهل رڌڻي ۾ هو پنهنجي پوڙهي آواز ۾ ڳائيندو رهيو هو. جيڏيون الو- پنهل سان جنهن جو پيچ پيئڻو- سا سُهڻي سڪ ڪيئن ڪري- سا سُهڻي سڪ ڪيئن ڪري. ڊوڙندڙ ٽانگي مان پريان کان ڏٺو هئم هو در جي چائنٺ تي گوڏن ۾ منهن ڏيو ويٺو هو. شايد رنو ٿي. سوچيو هئم، زندگي وڇوڙي جو مسلسل سفر آهي- ڪوئي هن ڪناري بيٺو آهي ۽ ڪوئي هُن ڪناري بيٺو آهي. ڪاڪو تيرٿ رام پويان رهجي ويو. وقت جي المي وانگر ٽنڊي محمد خان جي پراڻي ڀڳل ٽٽل رستي تي ٽانگو بس اسٽينڊ ڏانهن ڊوڙندو رهيو هو. پير ۾ ويٺل گوتم کي ڏٺم، هن جي اکين ۾ واري ٿي اُڏاڻي، سنڌ جي صحرائن جي.

سڄي سنڌ ۾ گوتم ساڻ هلندي رهي هيس. بن بن پٽڪندي رهي هيس. هن ڀر کان هُن ڀر تائين. آبادين ۾- بيرانن ۾- ڪنڊرن ۽ قبرستانن ۾، شاعرن ۽ اوليائن جي مقبرن تي- رني ڪوٽ جي قلعي ۾- سنڌوءَ جي ڪنارن تي- بنواس ورتو هئم تن ڏينهن.

هن جي وڃڻ جو ڏينهن ويجهو اچي ويو هو. ٻي ڏينهن هن کي ڪراچي موٽڻو هو. ٻيو ڏينهن زندگيءَ جو سڀ کان المناڪ ڏينهن هو.

زندگيءَ جو نلسنو سمجهي نه سگهي آهيان. بس - وڇوڙي جي انهيءَ سفر جو نانءُ آهي زندگي. ماڻهو لحن کي مُٺ ۾ قيد نٿو ڪري سگهي. ماڻهو ڪجهه به نٿو ڪري سگهي. تڏهن به ڪيڏو موه اٿس زندگيءَ سان. ڪيڏي لکن من ۾ پالي جيئي ٿو. سڄي زندگي موت جو سراپ ماريندو رهي پر جڏهن مرڻ وارو پل ايندو آهي تڏهن ڪيڏي آسانيءَ سان، ڇپ چاپ بنا ڪنهن احتجاج جي ماڻهو مري ويندو آهي. ڄاتو هئم ته توکان وڇڙڻ جو اهو عذاب ڪيڏو به پاري سهي پر جڏهن اهو پل ايندو تڏهن تون ۽ آئون ڇپ چاپ پنهنجي پنهنجي دڳ ڏانهن هليا وينداسين. بنا ڪنهن احتجاج جي. نه آئون سسئي وانگر بن - بن واکا ڪنديس نه تنهنجا ويندڙ قدم رکجي سگهندا. اهي ته من اندر جون ورتائون آهن. سسئي وانگر بن - بن واکا ڪنديس ته به من اندر. جي مري ونديس ته به من اندر. ڌرتيءَ سان لاڳو اليا به من ٿو سهي. سرحدن تي پاريل جيان پرڙا هڻي نستو ٿي به من ٿو ڪري. تن جو ڇا آهي - ساهه جي آخري تنده، ڪنهن به پل ٽٽي پوي. گوليءَ جو هڪڙو گهاٽ - انهيءَ پل مريو پوي. پر من هڪ ڀيرو ڪڏهن ٿو مري. بار بار ٿو مري. بار - بار ٿو جيئي. مسئلو جيڪر رڳو تن جي جلاوطن ٿيڻ جو هجي ها ته ڪو به الميو نه هو. اهو ته ماڻهوءَ جو بانورو من آهي، جيڪو ڪوڪرا پار تي ئي ڀاڳل ٿيو پوي. يا ڪوڪرا پار کان موٽي ٿو اچي. دڪ اهو آهي ته انهيءَ بانوري من کي سيني مان ڪوئي به ڪڍي اُڇلائي نه سگهيو آهي. وڃڻ مهل هن منهنجون سرد آڱريون پنهنجن هٿ آڱرين ۾ جڪڙيندي ڪبير ڀڳت جو دوهو ٻڌايو هو مون کي.

سپر هاءِ وي جو ڪارو نانگ جهڙو رستو ڌرتيءَ مهل ويتر پراسرار ٿي پيو هو. منهنجي پويان مارئي هاسٽل جي اداس عمارت بيٺي هئي. سامهون سنڌ يونيورسٽي ۽ ايل ايم سي جون عمارتون - بنگلا - ڪوارٽر - سوڙها رستا ۽ انهن ڪناري بيٺل اگهاڙا وڻ - ڄام شوري جو سنسان ميدان ۽ منهنجي ڀر ۾ گوتم سامتاڻي بيٺو هو. هٿ ۾ بيگ کنيو. عينڪ جي اڇن اُڇرن شيشن منجهان سندس اکيون

اُجهامنديون ڀانيون هئڻ. وٽ تان پيلو پن پٽي ڪوٽ جي کيسي ۾ وجهي ڇڏيو هئائين. چيائين ”هي پيلو پن- تنهنجي ۽ منهنجي وچڙڻ وارن لحن جو نشان ڪري رکندس پاڻ وٽ“. اٿئون ڇپ چاپ پير جي آڱوٺي سان پٽ تي پيل پٿر کي ڇهندي رهي هيس. ڪراچي ويندڙ گاڏيون ترنديون ٿي ويون سڀر هاءِ وي تان. ڪيتريون ڳالهيون من ۾ هونديون آهن پر وچڙڻ سڀي ڳالهائڻ لاءِ ڪجهه به نه رهندو آهي. لڳندو آهي ازل کان گرنگا آهيون. ڪڏهن ڪو لفظ به نه ڳالهايو اٿئون زندگيءَ ۾. انيڪ ڀل ڇپ چاپ بيٺا رهيا هئاسون. اهي سڀ ڳالهيون تاريخ ۾ ڪنهن به پني تي نه لکبيون. منهنجو هن سان موه سنڌ جي ڪا لوڪ ڪهاڻي بڻجي نه سگهندو. اندر جون وارتائون لوڪ ڪاڻ نه هونديون آهن. دڪ جو هر ناٽڪ لوڪ ڪهاڻي بڻجي نه سگهندو آهي.

هن منهنجو هٿ پنهنجي هٿ ۾ وٺي چيو ”توڪي ياد اچان ته سنڌوءَ جي ڪناري بيهي رهجان. ڪڏهن نه ڪڏهن توڪي لپي پوندو منهنجو عڪس. تن جو سنجوڳ ڪجهه به ناهي. ڳالهه آتا جي آهي سنڌ!“ هن جي هٿ ۾ جڪٽيل منهنجو هٿ پگهر مان شمر ٿي ويو هو. پريان کان ڪراچيءَ ڏانهن ويندڙ بس پي آئي. اُمالڪ هن پنهنجو هٿ بلند ڪيو هو بس کي روڪڻ لاءِ. پيرن جي آڱرين منجهان ساهه نڪرندو محسوس ڪيو هئڻ. بس اسان جي اڳيان اچي بيهي رهي هئي. هن جي گرفت منهنجن آڱرين تي مضبوط پئجي وئي هئي. آڱريون- جن سان اڄ بيت لکندي ائين گمان ٿيندو اٿم ڇڻ ڪائنات سموري انهن آڱرين ۾ سمايل آهي. هن منهنجن اکين ۾ ليٽو پاتو. دور ڪٿي اُنهيءَ ڀل برسات پوندي هوندي. اهڙي ئي ڪا خاموش برسات هن جي اکين ۾ هئي اُنهيءَ ڀل. جنهن ۾ نه وڃ جا ٺڪاءُ هجن نه بادلن جي گجڙو. بس جي ڳڙڪيءَ مان هن مڙي مون ڏانهن نهاريو. ڇا هوندو هن جي اکين ۾؟ ڏسي نه سگهي هئس. روح جي آسيب کان گهٽائجي اکيون پوري ڇڏيون هئڻ. اکيون پٽيون هئڻ. دور دور تائين (جيسين تائين نيٺ نهار آهي) سڀر هاءِ وي جو ڪارو نانگ جهڙو سنسان رستو هو ۽ آسمان تي ٻرندڙ سج اکين ۾ لهي آيو هئڻ.

زم زم

سڄو ڏينهن سڄي رات برسات پوندي رهي هئي. سڀ ڪجهه ڪلهن تائين بيٺل پائيءَ ۾ لڙهندو رهيو هو. مٽيءَ جا ڪچا گهر-ڪٽون-ڪپڙا-ٿانو ۽ ماڻهو جن جي چهرن تي موت جا پاڻ ائين ٿلهجي ويا ڇڻ انيڪ لاش قبرن مان نڪري پائيءَ ۾ ترندا هجن. وشنو ڪلاڪن کان پائيءَ ۾ هلي رهيو هو. پرسال جيڪو گهر نٿو اُس ۾ بيهي. جوڙيو هٿائين، سو ته ڪڏهوڪو پائيءَ ۾ وهي ويو هو پر وشنوءَ جي من ۾ بي گهر ٿيڻ جو احساس، ڊڪ بڻجي واسو ڪري ويو هو. ڪٿس ائين راتو رات بي گهر ٿيڻ ڏاڍو هاڻيڪار محسوس ٿيو هو. پائيءَ ۾ هلندي هلندي هن جو سنڌ سنڌ ساڻو ٿي پيو هو. آسمان تان وسندڙ پائي زمين تي بيٺل پائيءَ ۾ گڏبو رهيو. وشنوءَ بي حد ڊڪ منجهان پائيءَ ۾ وهندڙ ڪٽ کي ڏٺو (نه ڄاڻ ڪنهن جي هئي؟) پر اهڙي هڪڙي ڪٽ هن وٽ به هئي- اهڙا ٿانو هن وٽ به هئا، جهڙا هيٺ پائيءَ ۾ ترندا ٿي ويا- اونڌاهيءَ ۾ ڪنهن کي به سڌ ڪانه هئي ته ڪنهن کي ڪهڙي پاسي وڃڻو آهي. جڏهن هڪڙو لاش نچاڻ ڪٿان کان ترندو اچي وشنوءَ سان ٽڪرايو هو، تڏهن ڇڻ وشنوءَ جي جيئري جسم ۾ موت جو سرد احساس ٿلهجي ويو هو. لاءِ ڇڻو ڪٿس اهو احساس ورائي ويو هو ته ٿوري دير ۾ هو به انهن لاشن جيان زنده ماڻهن جي جسمن سان ٽڪرائيندو، پائيءَ ۾ ترندو ويندو ۽ جڏهن صبح جو امدادي پارٽيون پهچنديون تڏهن پائيءَ مان ڀريل هن جو نورو لاش سڃاڻپ ۾. اچي به سگهندو ۽ هو ڪنهن گمنام لاش جيان ڪنهن قبر ۾ سدائين لاءِ دفنايو ويندو، بنا انهيءَ انڪشاف جي ته هو وشنو آهي ۽ هن جو لاش دفنائڻ بدران جلائڻ گهرجي.

گهٻرائجي هو وري هلڻ لڳو، پاڻ کي اهو احساس ڏيارڻ لاءِ ته اڃا هو زندهه آهي، هن جي جسم سان ڪڏهن- ٿانوَ- ڪپڙا- مٿل جانور- هن وانگر پٽڪندڙ جيئرا جاڳندا ماڻهو ۽ پاڻيءَ ڀريل نيرا لاش ٽڪرائيندا رهيا. هن رڙيون ڪري ميڙي ۾ ويڙائجي ويل ٻار وانگر روئڻ چاهيو، پر رات ۾ ڀرجي آيل پاڻي ٿڪي اڳتي وڌي ويو هو.

۽ جڏهن هو ٻيهر ٿڪجي بيٺو هو تڏهن ڪٿس احساس ٿيو هو پنهنجي جسم کي ڇهندڙ ڪنهن ٻي جسم جو. هن اونداهي ۾ اڪيون ڦاڙي ڏنو- ڪلهن تي ڪنيل ٻار- ٿڪل ٿل ڪنهن عورت جو جسم هو- الاءِ ڇو هنج ۾ ٻار ڪنيل عورت ڏسي وشنوءَ کي ماءُ ياد ايندي هئي جنهن کي وشنو ڏسي نه سگهيو هو ۽ جيڪا وشنوءَ کي چمڪڻ واري گهڙيءَ ۾ ئي مري وئي هئي. ۽ وشنوءَ کي سدائين هنج ۾ ٻار ڪنيل عورت ڏسي پنهنجي اڻ ڏنل ماءُ ياد ايندي رهي هئي. هن لحي به هو اندر ئي اندر سڄو خوشبوءِ مان واسجي ويو هو- هن اونداهي ۾ نظر نه ايندڙ ٻار جو چهرو پنهنجن سرد ۽ پسيل آڱرين سان ڇهي ڏنو- ڇڻ هن جو پنهنجو چهرو هجي- ٻار جيڪو سڄي رات پاڻيءَ ۾ پسڻ کان پوءِ اڌم ٿيو پيو هو، تنهن ڀل لاءِ اڪيون پٽي وشنوءَ ڏانهن نهاريو ۽ وري اڪيون پوري ڇڏيون هڻائين.

”مون کي ڏي- آئون ڪٿانس ٿو“ عورت جي ڪجهه چوڻ کان اڳ وشنوءَ پنهنجو ننڍپڻ پاڪر ۾ ڀري ورتو. ڪن-ڀل لاءِ وچ جو جيڪو چمڪاڻ ٿيو هو، انهي ۾ هن عورت جو چهرو ڏٺو هو ۽ ٻي ڀل ئي جيڪو ڪٿس وسري ويو هو. ايترو ياد هئس ته سندس بي حد ويجهو بيٺل عورت جواڻ هئي، جنهن جو سڄو چهرو پاڻيءَ مان پسيل هو. شايد هن جي ماءُ جو چهرو به اهڙو هجي! شايد هن جو ننڍپڻ به اهڙو ئي هجي! ٻار چري ڪٿس جاڳائي وڌو سوچن جي اگهور نند مان.

”اڄ- اڳتي هلون- اڳيان شايد پاڻي گهٽ آهي- اڄ-“. هوءَ چپ چاپ هن سان گڏ ائين هلڻ لڳي، ڇڻ جڳن کان، هن سان گڏ هلندي آئي هجي.

ڪجهه دير اڳ وشنوءَ جي من ۾، موت جا جيڪي پاڻ هئا سي
اجهاڻڻ لڳا هئا. ڪجهه دير اڳ ڪٿس نه پي سجهيو ته هو ايڏي پاڻي ۽
۾ ڇو ڪلاڪن کان پيو هلي. هاڻ سندس پاڻ ئي ٻيا هئا. هاڻ ڪٿس
هن عورت کي پاڻي مان ڪڍڻو هو، جنهن جو چهرو شايد سندس ماءُ
جهڙو هجي. ڪٿس ڪلهي تي ڪنيل انهيءَ ٻار کي بچائڻو هو، جيڪو
پاڪرن ۾ پري ڪٿس نه ياد ايندڙ ننڍڙو ٻار ٿي هري آيو هو.

”تون ٿڪجي ته نه پئي آهين؟“ هلندي هن عورت کان ائين پڇيو
ڄڻ هوءَ سندس پنهنجي عورت هجي. عورت ڪا به ورندي ڪانه ڏني.
بس ڇپ ڇپ ڇپ هلندي رهي. هلندي هلندي عورت وشنوءَ جي مضبوط
ٻانهن کي پڪڙي ورتو هو. وشنوءَ جو سرد جسم ائين گرم ٿي ويو هو
جيئن ڪنهن مرندڙ جسم کي آڪسيجن ڏئي ڇڏجي. زندگيءَ ۾ ڪنهن
به عورت هن کي ڇهي نه ڏنو هو. هن تي پهريون ڀيرو اهو انڪشاف
ٿيو هو ته عورت جو ڇهڻ ڪيڏو گرم ٿيندو آهي. شايد تڏهن ئي ته
ٻار ماءُ کان ڌار نه ٿيندا آهن. مڙد انهيءَ ڇهڻ لاءِ زندگي سڄي محنت
ڪندا آهن. هوءَ وشنوءَ جي مضبوط ٻانهن جهلي هلندي رهي هئي
۽ وشنو موت بدران زندگيءَ جا پاڻ من ۾ سڃائي. ائين هلندو
رهيو ڄڻ آڪسيجن جي نلي هن جي نڪ مان ڪڍي وئي ته هو مري
پوندو ۽ وشنوءَ مرڻ نٿي چاهيو.

پاڻي هاڻ ڪلهن کان لهي چيلم تائين اچي بيٺو هو پر برسات جو
زور ڪونه گهٽيو هو. ڪاٻي پاسي پڪو روڊ هو. پڪا روڊ ڪڇين
آبادين کان پري هوندا آهن. شايد پڪا روڊ، پڪن گهرن وارن لاءِ
هوندا آهن. روڊ جي هن پاسي ڪيترا پڪا گهر ٺهي رهيا هئا.

”سامهون جيڪي اڌ ٺهيل گهر آهن نه. اتي برسات کان بچاءُ ٿي
سگهندو“ هن پيهر عورت سان ڳالهائڻ ۽ موٽ ۾ عورت جو هٿ هن جي
ٻانهن ۾ وڌيڪ مضبوط پئجي ويو. وشنوءَ جي دل ڇپو هو ته
هوءَ ساڻس ڳالهائي انڪ ڳالهائڻ لاءِ هونديون آهن. ڳالهائڻ
سان اڪيلائپ ۽ دک جا پاڻ گهٽجي ويندا آهن ۽ زندگيءَ ڏانهن وڌندڙ

وڪون تيز ٿي ويندون آهن پر شايد عورتون گهٽ ڳالهائينديون هجن يا هوءَ ئي گهٽ ڳالهائيندي هجي.

”هي- سمهي رهيو آهي- شايد“ هن ڪلهن تي پيل اڌ مٿل ٻار بابت ڳالهائڻ چاهيو. عورت ڪن پل لاءِ ڪنڌ ڪٽي ٻار ڏانهن نهاريو ۽ پوءِ وري هلڻ لڳي، گوڏن تائين بيٺل پاڻيءَ ۾ اکيون ڪپائي. ڇٺ- اهو ٻار هن جو نه هجي.

روڊ تي پاڻي گوڏن تائين هو- زندگيءَ جا آثار پڪين آبادين ۾ پهچي چٽا ٿي ويندا آهن. هت پاڻيءَ ۾ ترندڙ سامان- جانورن جا لاش- جيئرا ماڻهو ۽ پاڻيءَ مان ڀريل ٿيرا پئجي ويل لاش ڪونه هئا. ڊگهو ۽ سنئون سڌو رستو هو، جيڪو سڌو خوبصورت بنگلن ڏانهن ٿي ويو. جتي پاڻي اڌ انچ به نه بيهي سگهندو آهي. وشنوءَ من ٿي من ۾ پڪن گهرن ۾ رهندڙن کي گار ڏني- ۽ بي حد دڪ منجهان عورت کي ٻڌايو هئائين ته هن پر سال تنهن اُس ۾ بيهي جيڪو گهر اڏيو هو سو ڪلم برسات ۾ ڊهي پيو ۽ هو چپ چاپ بي وسيءَ منجهان انهيءَ کي مٽي بڻجي پاڻيءَ ۾ وهندو ڏسندو رهيو..

”تنهنجو گهر ٻه- ڊهي پيو ڇا؟“ هن عورت کان پڇيو. عورت پاڻيءَ مان پسيل چهرو کڻي وشنوءَ ڏانهن نهاريو ”منهنجو-! منهنجو ڪو به گهر ڪونهي.“

”مطلب!“ وشنوءَ اچرچ منجهان سوچيو- ته اهڙا به ماڻهو دنيا ۾ آهن، جن جو ڪو به گهر نه هجي. عورت، جنهن پهريون ڀيرو ڳالهائيو هو ۽ وشنوءَ چاهيو هو هوءَ ڳالهائيندي رهي.

”پوءِ- تون ڪٿي رهندي آهين؟“

”آئون-! آئون هڪڙي دڪان جي اڳيان لڳل تختي هيٺ رهندي هيس- اهو دڪان به ڪلم پاڻيءَ ۾ لڙهي ويو- هاڻ- منهنجو ڪوبه گهر ڪونهي.“ هوءَ به شايد دڪان جي انهيءَ تختي جي لڙهي وڃڻ تي دڪي ٿي پئي هئي. پناهه گاهه ڪهڙي به هجي پر جي اُڄڙجي وڃي ته ڪن-پل لاءِ ئي سڀي پر زندگي ڪيڏي المناڪ محسوس ٿيندي آهي. ڪم از ڪم

وشنوءَ ته ائين ئي محسوس ڪيو هو- ازل کان بي گهر هئڻ ايڏو دڪي ڪندڙ ٺاهي جيڏو اوچتو بي گهر ٿي وڃڻ.

عورت جو ڳالهائڻ بند ٿي ويو هو- هوءَ هاڻ وشنوءَ جي سهاري کان سواءِ هلي رهي هئي. ڪجهه دير اڳ سڀ ڪجهه وشنوءَ لاءِ ڪيڏو موهيندڙ هو. عورت مڙد جو سهارو وٺي هلي ته مڙد پاڻ کي ڪيڏو خوش ٿو محسوس ڪري اهو انڪشاف به وشنوءَ تي پهريون ڀيرو ٿيو هو. اڌ ٺهيل گهر برسات جي اونڌاهي رات ۾ ڪنڊرن وانگر ٿي نظر آيا- وشنوءَ کي خبر هئي ته ڇت پڪي هجي ته ماڻهو پاڻ کي هر قيامت کان آڇو محسوس ڪندو آهي ۽ انهن گهرن جي مٿان پيل ڇتيون اڻڀريون سهي پر مضبوط ته هيون.

۽ انهيءَ مضبوط ڇت هيٺ پهچي هو امالڪ نستو ٿي پيو هو. عورت ڀت کي ٽيڪ ڏئي ڪيترا ڀل سهڪندي رهي.

مضبوط ڀت کي ٽيڪ ڏئي ساه ڪڍندي ماڻهو ڪيڏو پرسڪون ٿي پوندو آهي. مٽيءَ جي ڪچي ڀت وارا پاڻ ته نه هوندا آهن ته نڄاڻ ڪنهن مهل ڊهي پوي. پاڻي هنن جي جسم مان بوند- بوند ڪري ٽمندو رهيو. هن ٻار کي ڪلهي تان لاهي سڪي پٽ تي ليٽائي ڇڏيو. ٻار جي ٽڙيءَ مان نڪرندڙ خر- خر جو آواز انهي پڪي ڇت هيٺ ٺهيل اونڌاهي ۾ وشنو کي بي حد پوائتو لڳو هو- ڄڻ ٽڙيءَ ۾ موت اچي اٽڪيو هجي يا ڪو بيمار ڪتو سهڪي رهيو هجي.

”هن کي شايد- تڏه لڳي وئي آهي“ وشنوءَ اونڌاهي ۾ پاڇولي وانگر نظر ايندڙ عورت ڏانهن نهاريو، جيڪا اڃا تائين ڀت کي ٽيڪ ڏئي سهڪي رهي هئي. وشنوءَ جي آواز تي هن چرڪي وشنوءَ ڏانهن نهاريو ۽ رڙهي اچي ٻار وٽ ويهي رهي- ٻار جي بدن تي جهٽل پسيل ڪپڙا لاهي هوءَ ٺوڙڻ لڳي.

”ڏي- آئون سڳايان ٿو“ وشنوءَ عورت جي هٿن مان ڪپڙا وٺي لوه جي شيخ تي تنگي ڇڏيا ۽ جڏهن مڙيو تڏهن هوءَ ٻار جو اگهاڙو بدن پاڪر ۾ ڀري گرمائي رهي هئي. وشنوءَ کي ٻيهر پنهنجي

اڻ ڏٺل ماءُ هانو تي هري آئي. هن من ئي من ۾ سوچيو، نجاڻ ماءُ جي پاڪرن ۾ ڪيتري گرمي هوندي آهي! ٻار جي نڙيءَ مان نڪرندڙ خر-خر جي آواز وشنوءَ جي اندر ۾ ڦهلجندڙ زندگيءَ جي لات به چڻ اجهائي ڇڏي هئي. هن کي ائين لڳو چڻ انهيءَ مضبوط ڇت هيٺ ايڏي گرمي ۽ گهٽ جي هوندي به ڀارو پئجي رهيو هجي ۽ هو اندر ئي اندر برف جي سر بئجي رهيو هجي. هو بنا ڪجهه ڳالهائڻ جي ٻار کي سڀني سان لائي ويئي هئي چڻ هن جا سڀئي ڀاڙ مري ويا هجن يا مٽيءَ جي ڪچن گهرن سان پاڻيءَ ۾ لڙهي ويا هجن. هو عورت جي سامهون واري ڀت کي ٽيڪ ڏئي ويهي رهيو. ٻار جي نڙيءَ مان نڪرندڙ خر-خر جو آواز ويو ٿي وڌندو.

”هن کي بڪ لڳي هوندي“ وشنو ڪجهه نه ڪجهه ڳالهائڻ واري احساس کي دٻائي نه سگهيو. وشنوءَ کي پاڻ به بڪ لڳي هئي- برسات جي انهيءَ قيامت جهڙي رات ۾ بڪ جو صرف احساس ئي ممڪن هو. بڪ جو احساس هو شايد- يا- الاءِ ماءُ جي جسم جي گرميءَ جو احساس- ٻار گهٽيل گهٽيل آواز ۾ روئڻ لڳو. وشنوءَ ڊکي ٿي پيو، اهو سوچي ته هو به ننڍپڻ ۾ ائين روئندو هوندو بڪ جي احساس کان- اڪيلائپ جي احساس کان. هوءَ کي پل چپ چاپ ٻار کي روئندو ڏسندي رهي. وچ جي چمڪاڻ ۾ وشنوءَ ڏٺو هوءَ پاڻيءَ مان پسيل چولو مٿي کڻي ٻار کي کير ڏئي رهي هئي. اهو سڀ ڪجهه ڏسڻ جي خواهش جڳن کان وشنوءَ جي من ۾ واسو ڪيو ويئي هئي. خر-خر جو آواز بند ٿي ويو هو ۽ هاڻ انهيءَ مضبوط ڇت هيٺ چس-چس جو آواز ڦهلجي ويو هو. وشنوءَ کي ائين محسوس ٿيو چڻ هن جي ڇاتين مان نڪرندڙ کير بوند-بوند ڪري هن جي وات ۾ ڀرجي رهيو هجي. هن جو ننڍپڻ هن جي نڙيءَ ۾ مڙي آيو هو.

هو اونڌاهي ۾ رڙهندو اچي هن جي ويجهو ويٺو. اڪيلائپ جي گهٻرٽ مان نڪرڻ لاءِ هو بي حد اداسيءَ منجهان عورت جي هنج ۾ پيل

ٻار جي نرم نرم ۽ آڻن وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳو. ڄڻ اهي وار به سندس هجن- يا هو ٻار سندس ٻار هجي.

”هي خُر-خُر ڇو ٿو ڪري؟“ هن پريشان ٿي پڇيو.

”ٿڌ لڳي اٿس“ اونڌاهيءَ ۾ عورت جو جهيٽو آواز اڀريو.

”ڪير نٿو پيئي ڇا؟“ ائين چوندي هو ائين شرمائجي ويو ڄڻ ڪا خراب ڳالهه ڪندو هجي. ڪي کن هوءَ ڇپ رهي. ”ڪير- هجي- ته پيئي“ هن جي لهجي ۾ شڪست ۽ شرمندگيءَ جو احساس هو. هو ڇپ ڇاپ اونڌاهي ۾ هن کي محسوس ڪندو رهيو.

”هي- هي منهنجو ٻار ڪونهي- پاڻيءَ ۾ ٻڌو پي- مون کڻي ورتو- هن جي شڪل بلڪل انهي ٻار جهڙي آهي جيڪو مون ڄاڻو هو- پر- پر- اهو مري ويو.“

انهيءَ مضبوط ڇت هيٺ گهٽ ۽ گرمي اڳي کان به وڌي وئي هئي. ٻاهر وچ جا ٺڪاءُ ۽ برسات جو آواز وڌي ويو هو. اها عورت جنهن ٻار کي ڪجهه دير اڳ ڇولو مٿي کڻي ڪير ڏئي رهي هئي، اهو ٻار هن جو نه هو. اهو ٻار شايد وشنوءَ وانگر هو- جنهن جي ڪا به ماءُ ڪانه هئي- جي هئي ته شايد انهي ڀل ڪلهن تائين بيٺل پاڻيءَ ۾ پيٽڪندي هوندي يا- لاش بڻجي پاڻيءَ ۾ وهندي هوندي- وشنو نستو ٿي اتي ئي پٽ تي ليٽي پيو. هوءَ ٻار هنج ۾ ڪنيو ائين ويئي هئي جو وشنوءَ جي من کي ويساهه ٿي نه پي آيو ته ڪو اهو ٻار هن جو نه هو. وشنو من ئي من ۾ چاهيو هو (بي حد شدت سان) ته هو به انهيءَ عورت جي هنج ۾ هن ٻار وانگر ليٽي پئي. بڪ، زهر بڻجي وشنوءَ جي من ۾ واسو ڪرڻ لڳي.

انهي مضبوط ڇت هيٺ انهن ٽنهي جو هڪٻئي سان ڪو به سڱ نه هو. قيامت جهڙي اها رات انهن ٽنهي جي وچ ۾ ٻڌل مضبوط تند هئي- جيڪا رات وشنوءَ لاءِ عذاب بڻجي وئي هئي، انهي لاءِ هاڻي وشنوءَ چاهيو ٿي ته ڪڏهن به نه کڻي- هو آسان تي چمڪندڙ وچ ۾ اڪيون کپائي ڳالهائڻ لڳو.

”جڏهن آئون ڄاڻو هئس ته تڏهن منهنجي ماءُ مون کي چڻڻ مهل ئي مري وئي هئي. اونداهي ۾ عورت همدرديءَ مان وشنوءَ ڏانهن ٺهاريو پر وشنوءَ کي سڌ ئي نه پئي. بس هو بنا ڪنهن ڪارڻ جي ڳالهائيندو رهيو. ”مون کي الاءِ چو. هر عورت ڏسي پنهنجي ماءُ ياد ايندي آهي. منهنجي دل ٿي چوي ته اهو ٻار جيڪو تنهنجي هنج ۾ آهي آئون هجان ها.“ عورت اونداهي ۾ غور سان هن ڏانهن ٺهاريو. هن کي محسوس ٿيو چڻ وشنوءَ جي اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو هجي. ڪجهه ڀل هنن ٻنهي ڪجهه به نه ڳالهائيو.

الاءِ چو ٻي ڀل عورت کي پنهنجو مري ويل مڙس هائو تي هري آيو هو. اهو به برسات جي ڪنهن اهڙي رات ۾، نانگ جي ڏنگڻ سان مري ويو هو.

ٻار جي ٽڙيءَ مان نڪرندڙ آواز هوريان- هوريان گهٽبو ٿي ويو. ”هن جو آواز- گهٽجي چو ويو آهي؟“ وشنوءَ پريشان ٿي پڇيو. ”هي- هي- مري ويندو. شايد- منهنجو ٻار به ائين ئي مئو هو. هن جي ٽڙيءَ مان به سڄي رات اهڙا آواز ايندا رهيا هئا. ۽- صبح ٿيڻ کان اڳ هو مري ويو.“ وشنوءَ کي ائين لڳو چڻ هزارين سڌڪا هن عورت پنهنجي ٽڙيءَ ۾ گهٽي ڇڏيا هجن. وشنو اهو سوچي بي حد ڊکي ٿي پيو هو ته صبح ٿيڻ کان اڳ ٻار مري ويندو. هن کي ائين ٿي محسوس ٿيو چڻ هو زمانن کان گذرهندا آيا هجن ۽ هاڻ ڪنهن هڪ جي مزي وڃڻ جو احساس ڪيڏو دکدائڪ هو. هو چپ چاپ اونداهي ۾ پاڇولي وانگر نظر ايندڙ ٻار جي وجود کي محسوس ڪندو رهيو. ”جي- هي- مري ويو- ته ڇا ٿيندو؟“ وشنو بي حد اداس ٿي چيو. ”ڪجهه نه- ڪجهه به ته نه- جڏهن منهنجو ٻار مئو هو ته تڏهن به ڪجهه به نه ٿيو هو- ڪجهه به نه ٿيو هو.“

وشنوءَ کي ائين لڳو چڻ موت نانگ وانگر سندس جسم تي سري رهيو آهي- برف جهڙو سرد موت.

پوءِ اوچتو ٻار جو آواز بند ٿي ويو ۽ وشنوءَ جو سمورو ساه

ٿڙيءَ ۾ اچي اٽڪيو هو. عورت ٻار کي چورڻ چاهيو پر هو مري چڪو هو شايد. اونداهي ۾ عورت جو سڌڪندڙ آواز اڀريو.
”مري ويو- شايد!“

”مري ويو!“ وشنوءَ جي نڙيءَ مان گهٽيل گهٽيل آواز نڪتو ۽ اُجهامي ويو. عورت ٻار جي منهن تي مٿو ڌري ائين سڌڪڻ لڳي ڄڻ اهو ٻار سندس ئي بدن جي تخليق هجي. وشنوءَ هٿ وڌائي عورت جي هنج ۾ پيل مٿل ٻار کي ڇهي ڏنو- برف وانگر سرد پتڪڙو جسم وشنوءَ جي اندر- تهائين اندر (پاتال تائين) لهندو ٿي ويو. هو ٻار جي نرم- نرم وارن ۾ آڱريون ڦيرائڻ لڳو. هن ٻار جون بند اکيون- پتڪڙا ڇپ- پتڪڙو نڪ ڇهي ڏنو- وشنوءَ کي محسوس ٿيو ڄڻ گرم گرم پاڻي سندس اکين مان وهندو سندس چاهي تي ڦهلجي ويو آهي. هو ٻار جو پتڪڙو ۽ نرم هٿ پنهنجي مضبوط هٿ ۾ جهلي دٻائڻ لڳو. انهي ڀل وچ جو چمڪاڻ ٿيو- هنن پنهي ڀل-ڀل لاءِ هڪ ٻي جي اکين ۾ ڀرجي آيل پاڻي ڏسي ورتو هو.

”تون- روئين پئي!“

”تون- تون به تر روئين پيو.“

”ها- مون کي پنهنجو ننڍپڻ پيو ياد اچي- جڏهن مون کي پنهنجي ماءُ ۽ پنهنجو ننڍپڻ ياد ايندو آهي- تڏهن آئون روئي ڏيندو آهيان.“
”- مون کي برسات جي رات ۾ پنهنجو مڙس ۽ پنهنجو ٻار ياد ايندو آهي.“

”تو کي- پنهنجي ٻار سان گهڻو پيار هو ڇا؟“ وشنوءَ هڪ ڀيرو وري مٿل ٻار کي ڇهي ڏنو.

”هر ماءُ کي پنهنجو ٻار وڻندو آهي“ هن جو آواز وشنوءَ کي پريان کان ايندو محسوس ٿيو هو.

وشنوءَ جو من ڊکي ٿي پيو- ”جيڪڏهن منهنجي ماءُ جيئري هجي ها- ته شايد- آئون به هن کي- پيارو هجان- ها نه!“
”هون-ن“ عورت ڄڻ پاتال مان ڳالهائيو.

۽ پوءِ ڪيترا ٻل هنن ڪجهه به نه ڳالهايو. هوءَ ٽڪجي اتي ئي لپتي پئي. ڳالهائڻ لاءِ چڻ ڪجهه به نه رهيو هجي. وڻو به لپتي پيو. هو پئي ڇپ ڇپ چاپ انهيءَ مضبوط ڇت کي ڏسندا رهيا، جيڪا هنن جي پناههگاه هئي.

”برسات بند ٿيڻ کانپوءِ تون ڪيڏانهن ويندين؟“

”لاڙ!“ هوءَ بند چين ۾ پئڪي. اڻڄاڻائيءَ ۾ هن جو نرم هٿ وڻوءَ جي مضبوط هٿن ۾ اچي ويو هو. وڻوءَ جي نڪ ۾ چڻ ٻيهر آڪسيجن جي نلي اچي وئي هئي. هو هن جي هٿ جو ڇههءَ محسوس ڪندو رهيو. هن عورت جون آڱريون پنهنجين مضبوط آڱرين ۾ جڪڙي ڇڏيون ۽ ٻي ٻل ئي هو اڪيلائپ جي گهيڙ مان نڪري آيو هو. وڻو عورت ڏانهن پاسو ورائي اونڌاهيءَ ۾ هن کي ڏسندو رهيو.

”تنهنجو نالو ڇا آهي؟“ عورت ائين ئي ڳالهائڻ خاطر چيو.

”- وڻو“

”هندو آهين ڇا؟“ ڪن لاءِ وڻو من ئي من ۾ سراپجي ويو. ٿي سگهي ٿو هو هن جو ڌرم ٻڌي، نفرت مان هن کي پري ڌڪي ڇڏي. وڻوءَ کي ٻل ڪا به ورندي ڪانه ڏني. عورت ٻيهر کانئس پڇيو ”هندو- آهين؟“

”ها“ ائين چوندي وڻو ڪنهن اهڙي ٻار وانگر هيسجي ويو جنهن کان اڻڄاڻائي ۾ ڪو ڏوه ٿي ويو هجي. ڪي ٻل سانت ٿي رهي. عورت هن جي هٿ مان پنهنجو هٿ ڪونه ڇڏايو هو ۽ نه ئي نفرت مان هن کي ڌڪي پري ڪيو هئائين.

”تون-؟“ نيٺ وڻو سگهه ساري هئي.

”آئون-! آئون مسلمان آهيان.“

وڻوءَ کي ڪل ئي ڪانه هئي ته ڪو دين ڌرم ڪان ڪجهه پرپرو، ڪجهه ٻيا به نانا ٿيندا آهن، جيڪي قيامت جهڙين راتين ۾ پاڻ ئي پاڻ ڳنڍجي ويندا آهن. هنن ٻنهي مان ڪنهن به هڪ ٻي کي ڌڪي پري ڪونه ڪيو هو. وڻو محسوس ڪيو ته هوءَ هن جي ويجهو

اچي وئي آهي. برسات جي گوڙ ۾ به هن عورت جا ساھ، پنهنجي ساھ کان به وڌيڪ چٽا محسوس ڪيا هئا. وشنوءَ پنهنجن منجهيل ۽ آڻن وارن ۾ هن جو آڱريون محسوس ڪيون هيون. هن عورت جو چهرو پنهنجين آڱرين سان ڇهي ڏٺو. ڇپ-نڪ-اڪيون-کاڏي-ڳچي هو پٽڪيو.

شايد منهنجي ماءُ به تو جهڙي هوندي!

”ااءِ“ هو ۽ بند ڇپن ۾ پٽڪي.

”سوڀر-جڏهن تون ٻار کي هنج ۾ کنيو ويٺي هئين نه- تڏهن منهنجي دل ڇٽي هئي ته آئون به هن ٻار وانگر روئان- منهنجي ٽڙيءَ مان به خر-خر جو آواز ايندو رهي.“

”ڇو؟“ عورت وشنوءَ جو چهرو پنهنجين آڱرين سان ڇهي ڏٺو. وشنوءَ جي نڪ جي هيٺ مڇن جا وار ٽهليل هئا. هن جي هانوَ تي سندس مڙس جو چهرو هري آيو، انهيءَ جي نڪ جي هيٺ به مڇن جا وار هوندا هئا. هو جڏهن اونڊاهي راتين ۾ نبي هن جو چهرو ڇمندو هو تڏهن مڇين جا اهي وار هن کي پنهنجي چهري تي سرندا محسوس ٿيندا هئا. هن بيحد شدت سان چاهيو هو ته هينئر- هن لمحي، وشنو نبي هن جو چهرو ڇمي. هن جون اڪيون پورڄڻ لڳيون- وشنو پنهنجي چهري تي هن جون آڱريون محسوس ڪندو رهيو.

وشنو بلڪل اهو پٽڪڙو ٻار بنجي ويو هو، جيڪو ڪائنس ڪجهه

پريرو مڪو پيو هو.

”آئون- سڪل مائين جا ڳيا ڪائي وڏو ٿيو آهيان. مون کي ائين ٿو لڳي ڇڻ آئون سالن جو بڪيو آهيان. تو- سوڀر جڏهن هن ٻار کي کير ڏنو هو نه- تڏهن مون کي ائين لڳو ڇڻ- جن ٻارن جي ماءُ نه هوندي آهي، اهي ڇمڻ کان مرڻ تائين بڪيائي رهندا آهن.“

عورت هن جي بي حد ويجهو اچي وئي هئي- وشنوءَ اونڊاهيءَ ۾ هن کي پنهنجي مٿان نمنڊو محسوس ڪيو ۽ بي پل وشنوءَ پنهنجو وات کير مان پريو محسوس ڪيو هو. وشنوءَ پاڻ کي بي حد پٽڪڙو

محسوس ڪيو هو- ڄڻ ڪي پل اڳ جنم ورتو هجي. هن جي اڪيلائپ جا گهرڻ ٿئي پيا هئا. هن کي ائين لڳو ڄڻ هي جواڻ عورت هن جي ماءُ هجي. ڄڻ هو هوريان هوريان کير جي درياءُ ۾ ٻڏي رهيو هجي.

۽ جڏهن هوءَ وشنوءَ کان ڌار ٿي هئي تڏهن ٻاهر صبح جو سوجهرو هوريان هوريان ڦهلجي رهيو هو. برسات بند ٿي چڪي هئي پر آسمان تي اڃان اڇن- ڪارن ڪڪرن جو هجوم هو.

هن صبح جي پڪڙجندڙ روشنيءَ ۾ ڏٺو- عورت هن کي ڏنل لڳي هئي. وشنوءَ هن کي شهر جي چؤواڻن تي- گهٽين ۾- بند دروازن جي اڳيان الله جي نانءَ تي بيڪ گهرندي ڏٺو هو. هن جا ڪپڙا ڪٿان ڦاٽيل ۽ ڪٿان چٽيون لڳل هئا. عورت پل اڀل لاءِ ڏينهن جي روشنيءَ ۾ هن ڏانهن نهاريو ۽ وري اکيون پوري ڇڏيون.

پٽ تي پيل ٻار جو لاش نيرو پئجي ويو هو. وشنو اُٿيو ۽ سيخ تي تنگيل سڪل ڪپڙا ٻار جي مٿان وجهي ڇڏيا هئا. هن دل ۾ سوچيو، نچاڻ هن ٻار کي دفن ڪيو يا جلاڻو پوندو- ڌرم جو نشان انسان جي چهري تي ڇو نٿو لپي! ”برسات ٻيهي رهي آهي- مون کي وڃڻ گهرجي“

عورت اُٿي ٻيهي رهي. وشنوءَ کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ قيامت جهڙي رات ڪٽڻ سان گڏ سڀئي ناتا ٽٽي پيا هجن. هاڻ هو هڪ هندو مڙد آهي ۽ هوءَ هڪ مسلمان عورت ۽ هي مٿل ٻار هنن مان ڪنهن جو به ناهي. وشنوءَ چاهيو هو ته هي ڏينهن هن لمحي ئي اُجهامي وڃي ۽ ٻيهر چوڌاري برسات جي پواڻي رات ڦهلجي وڃي- پر ڇاهڻ سان ڇا ٿيندو آهي.

وشنوءَ هن عورت کي روڪڻ چاهيو. پر هن وٽ ڪوبه ته ڪارڻ نه هو، هن کي روڪڻ جو. هن چاهيو ته هو، هن عورت کي چئي ته تون وينديئن ته آئون سدائين وانگر اڪيلو رهجي ويندس ۽ مون کي پنهنجي ماءُ اڳي کان به وڌيڪ ياد ايندي، پر هو چپ چاپ بيٺو رهيو. زندگيءَ ۾ عورت جو هٿ ڪيڏو ضروري آهي، اهو انڪشاف

وشنوءَ تي ته انهيءَ گذري ويل رات ۾ ٿيو هو پر هن کي روڪڻ لاءِ
 وشنوءَ وٽ ڪو به ڪارڻ نه هو.

”تون - وڃين ٿي؟“ هن بي حد اداس ٿي پڇيو.
 ”ها“ عورت وڃڻ لاءِ وڪ وڌائي ۽ وشنوءَ جا پير چڻ پٽ ۾ ڪپي
 ويا.

”۽ هي ٻار؟“ وشنوءَ پٽ تي پيل ٿيري لاش ڏانهن ٺهاريو- عورت
 کي به چڻ وسري ويل ڳالهه ياد اچي وئي هئي. هوءَ ٻار ڏانهن مڙي ۽
 ٻي لمحي اهو ٿيرو پئجي ويل لاش هن جي پاڪرن جي دائري ۾ هو.
 ٻاهر نڪرڻ کان پوءِ عورت هڪ ڀيرو مڙي وشنوءَ ڏانهن ٺهاريو هو.
 وشنوءَ جي نڪ هيٺ ٿلهيل مڇن جا وار هن جي اکين ۾ ٿوهڙ جي
 ڪنڊن سمان چڻ لڳا.

هو ڪيترا ڀل هن کي گوڏن تائين بيٺل پاڻيءَ ۾ ويندو ڏسندو
 رهيو.

گورکن

نما شام جا هوريان هوريان ٻڌندڙ پاڇولا، ڌرتيءَ تي پکڙجي آيا هئا. هن جي اونداهين ڀاڳ جيان رات جون اونداهيون به پر پکيڙڻ لاءِ ڄڻ آتيون هيون. قبرستان ۾ هوا جا سڌڪا، وڻن جي جهومندڙ پنن جي سر سر موت جهڙي سائت ۽ تربتن تي پکڙيل ويرانيون - اهو سڀ ڪجهه ڄڻ هن تي موت جي پڇاڙڪي پل وانگر اڏول ٿيو بيٺو هو. ۽ هو هڪلو ان سموري وايو منڊل ۾ ٺهر جي وٺ هيٺ، ڪنڌو نوايو ائين ويٺو هو ڄڻ جڳن کان، پنهنجي اونداهين ڀاڳ تي ماتم ڪري رهيو هجي. موت جي ان سنسان وايو منڊل ۾، هن جو پگڙ ٽٽل وجود، وِتر ٿي پراسرار ٿي محسوس ٿيو. پر ۾ ڪوڏر رکيل - هن وانگر اداس ۽ ٽڪل ٽڪل (ڪم از ڪم هن تر ائين محسوس ڪيو هو).

ان قبرستان ۾ هو تڏهن کان گورکن هو، جڏهن هن جي چهري تي ڏاڙهيءَ جي ساوڪ مس ٿي هئي ۽ اڄ هن جي مٿي ۽ ڏاڙهيءَ جا وار اڌو اڌ اڇا هئا. ڌرتيءَ جي ڇاتيءَ ۾، زندگيءَ کان ڇڄي ويل انسانن کي دفنائڻي، پيٽ پوڄا ڪرڻ هن جو اباڻو ڪم هو. هن جو پيءُ هن جو ڏاڏو ۽ شايد پڙڏاڏو به اهو ئي ڪم ڪندا هئا. موت، زندگي، تربتون ويرانيون، دنيا کان ڇڄي ويل هڪلا انسان، اهو سڀ ڪجهه زندگي جو اڌ محسوس ٿيندو هئس.

۽ هينئر هي به ڏينهن اهڙا گذريا هئا جو هن جي گهر جي چلم نه ڊڪي هئي. بڪ موت وانگر پر پکيڙيو بيٺي هئي. انهن ٻن ڏينهن کان هو ڪنهن هارائيل جاري جيان گهر موٽندو رهيو هو. انهن ٻن ڏينهن کان هن جي ڪوڏر به اداس هئي. هن جي ٻارن جي اکين ۾ بڪ جو

واسو هو. جوڻس جي چهري تي پيڙائڻ جو هجوم هو، انهن ٻن ڏينهن کان. انهن ٻن ڏينهن کان موت نه جاڳيو هو. ان شهر ۾ ڪنهن جي به زندگي جي تند نه ٿئي هئي. هو لاڳيتو سوچي رهيو هو ته جت روز اٺيڪ انسانن جا سمورا لاڳاپا دنيا کان ڌار ٿي ويندا آهن اتي ٻن ڏينهن کان سڀئي جيئرا آهن. ان شهر ۾ ڪو ٻيو قبرستان به نه ڪونهي. ٻن ڏينهن کان جڏهن هو خالي هٿين گهر موٽندو هو ته هن جي ٻارن جا چهرا، هن کي ڏسي، تيل کان محروم ڏيئي وانگر اجهامي ويندا هئا. رات ته هن جو ننڊو پٽ بک وگهي، آڏيءَ تائين روئندو رهيو ۽ هن کي ماڻ ڪرائيندي ڪرائيندي جوڻس به سڌڪي پئي هئي.

انهن سمورين سوچن کيس ساڻو ڪري ڇڏيو هو. هن هڪ ڀيرو پوسرندڙ اکين سان، سموري قبرستان تي نهار ڪئي ۽ ڪنڌ نواڻي اُٿي بيهي رهيو. ڪوڏر ڪلهي تي رکي- هو ٿاڀڙجندڙ وڪون ڪڻندو قبرستان مان ٻاهر نڪري آيو. ٻاهر اچي هن هڪ ڀيرو، ڪنڌ ورائي، پويان دور دور تائين پکڙيل قبرستان ڏانهن نهاريو هن کي ائين محسوس ٿيو ڄڻ اٺيڪ مرده، تربتن مان نڪري اچي ڪفن ۾، موت جو رقص ڪري رهيا هجن. ٽهڪ ڏئي رهيا هجن. گهٻرائجي هو تڪيون وڪون ڪڻندو، قبرستان کان دور نڪري آيو.

هو جڏهن گهر آڏو پهتو ته ڀل اڀل لاءِ خيال آيس ٻاهران ئي موٽي وڃڻ جو. سوچيائين، ٻيهر قبرستان موٽي وڃان. ڪهڙي خبر ته اڄ رات ڪنهن جي زندگيءَ جي لاٽ اجهامي وڃي. پوءِ خيال آيس ته جيڪڏهن ائين ٿيو ته سڌائين جيان ماڻهو کيس سڌي وٺندا، تڏهن هٻڪندو، در تي لٽڪندڙ ڳوٺ جو ڦاٽل پٿرو مٿي کڻي هو گهر جي اڳ ۾ هليو آيو. لائين جي ميرانجهڙي روشنيءَ ۾، جوڻس ڪنڌ نوايو ڇپ ويٺي هئي. سندس آڏو سبندس ننڍو پٽ ستل هو. هن جي ڳلن تي پکڙيل لڙڪن جا نشان هن ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ به چٽا ڏسي ورتا هئا ۽ اندر ئي اندر ڪجهه ڀرندو ڀانيو هئائين. پٽ تي هن جا پئي وڏا پٽ بلور راند رهي رهيا هئا يا لائني پنهنجو پاڻ وندرائي رهيا هئا.

هن کي ڏسي هو سڀئي ائين چرڪي پيا ڄڻ هو جڳن کان هن جي اوسيئڙي ۾ ويٺا هجن. پر- پر- هن جي چاهي تي پڪڙيل پيڙا جا پاڇولا ڏسي، هنن جي چهرن تي به مايوسيون پکڙجي ويون. هو ڪنڌ نواڻي چنل ڪٽ تي ويهي رهيو. جوڻس شوڪارو پري چوڻ لڳي ”ننڍڙو مانيءَ لاءِ روئي روئي هاڻ ستو آهي.“

هن ڪا به وراڻي ڪانه ڏني.

”بابا مون کي به ڏاڍي بڪ لڳي آهي“ سندس وچٽ پٽ جو آواز ائين چوندي پرچي آيو هو ”بابا! اڄ به ڪو ڪونه مو؟“ پر هن ڪا وراڻي ڪانه ڏني- هن جا چپ ڄڻ ڪنهن سبي ڇڏيا هئا.

”بابا! جڏهن ڪو مرنڊو تڏهن ماني پچندي؟“ پٽس ٻيهر پڇيو. ”ها“ جواب ڏيندي هن کي پنهنجو آواز پاتال مان ايندو محسوس ٿيو. هو تڏهن پٽس هڻي هٿ مٿي ڪٽي، آڪاس ڏانهن اکيون ڪٽندي چيو ”الله سائين هاڻ تون ڪنهن کي ماري ڇڏ ته اسان جي گهر ماني پچي او الله سائين!“ تڏهن هن جي من اندر دور ڪٿي ”آمين“ جي صدا اُڀري. هو پاڻ به پن ڏينهن کان دعا گهري رهيو ته ڪاش، اڄ ڪو اوچتو مري پوي- ڪاش.

هن جا ٻئي وڏا ٻار انهيءَ آس تي شايد سڀاڻي ڪو مري پوي، اکيون پوري لپتي پيا، جيتوڻيڪ بڪ جي ڪري کين ننڊ ڪانه هئي. هو ۽ جوڻس، ڪنڌ نوايو ويٺا رهيا. جوڻس جو آواز بي انت سانت کان پوءِ اوچتو اڀريو، ”تون ڪو ٻيو ڪم ڇو نٿو ڪرين.“ ”ڪهڙو ڪم ڪريان، ڪهڙو ڪم مون لاءِ رهيو آهي. آئون ته ڪو ٻيو ڪم ڄاڻان به نٿو.“ هن جي آواز ۾ مايوسيون هيون. ”تون ڪيستائين اهو ڪم پيو ڪندين. اڄ ڪو مرنڊو سڀاڻي ڪونه به مرنڊو. هاڻ ته ان ۽ اتي جيئن موت به مهانگو ٿي ويو آهي. مٿا ڊاڪٽر پيدا ٿي پيا آهن، ڪنهن کي مرڻ ٿئي ڪڏهن ٿا ڏين.“

”بخاورا! انسان جي نصيب ۾ جڏهن موت ايندو آهي تڏهن ئي هو مرنڊو آهي. جڏهن به ڪو مرنڊو پنهنجي وقت تي مرنڊو — تڏهن تنهنجي

گهر ۾ به ماني پچندي". هو جوڻس کي سجھائڻ لڳو، جيتوڻيڪ سندس اندر واريءَ جي گهرن جيان ڀرندو ٿي ويو.

"مون ته بادشاهه پير جي مٺائي مڃي آهي ته جڏهن ڪو مرنديو تڏهن ورهائينديس. هن ڏينهن کان منهنجا ٻار بکيا آهن. آخر ڪيسين تائين بڪون پيا مرنديا" اهو چوندو هن جون اکيون ڀرجي آيون. هو پنهنجي ڦاٽل پوتيءَ جي ڀلند سان اکيون اڳھڻ لڳي. جوڻس کي روئندو ڏسي هن لالين اجهائي ڇڏي ته جيئن جوڻس سندس لڙڪ ڏسي نه وٺي جيڪي سندس ڏاڙهيءَ کي پسائي رهيا هئا. هن نٿي چاهيو ته جوڻس هن کي روئندو ڏسي، لالين وسائي هو آڏيءَ تائين روئندو رهيو. ان خيال کان ته هن ڏينهن کان هن جا ٻار بکيا آهن. هن جون کليل اکيون در تي ڪنهن سڌ جو اوسيئڙو ڪنديون رهيون پر سڄي رات هن کي ڪو به سڌ ڪونه ٿيو. رڳو ٻاهر گهٽي ۾ ڪتا پونڪندا رهيا. هن کي خبر هئي ته جوڻس به سڄي رات روئندي رهي آهي. جوڻس کي به ڪل هئي ته هو ساري رات لڙڪ هاريندو رهيو آهي. سڄي رات ۾ ڪيترا ڀيرا جوڻس جي لڙڪن سندس ٻانهن پسائي ۽ سندس لڙڪن جوڻس جو ڇهرو پسايو پر هو هٽي لڪائيندا رهيا.

هي ڏينهن، باڪ ڦٽڻ کان اڳ ۾ ئي هو ڪوڏر ڪلهي تي رکي قبرستان هليو ويو. سڄي واٽ هن جي ڪنن کي روئڻ جا آواز ٻڌڻ جو اوسيئڙو رهيو پر چؤڌاري زندگي پنهنجا خوبصورت پر پڪيڙيو بيٺي هئي. هن من ٿي من ۾ سوچيو ته جيڪر اڄ به ڪو جنازو ڪونه آيو ته هو چوري ڪندو، ڏاڙو هڻندو پر خالي هٿن نه موٽندو. قبرستان ۾ به سڄو ڏينهن سندس اکيون جنازن جو اوسيئڙو ڪنديون رهيون. ماڻهو ايندا رهيا. تربتن تي ٿل پڙهي هليا ٿي ويا. ڪي گل رکيو ٿي هليا ويا. ڪي آبا تربتن تي مٿو رکي، سڌڪي سڌڪي هليا ويا. هو روز اهو سڀ ڪجهه ڏسندو هو. ان ۾ هن لاءِ ڪا به نواڻ ڪانه هئي ۽ نه ئي هن لاءِ ۽ هن جي ٻارن لاءِ زندگيءَ جو ڪو نور هو.

ڏينهن گذرندو رهيو ۽ پوءِ گذريل ڏينهن وانگر اڄوڪو سج به

چپ چاپ ٻڌي ويو (خبر ناهي سڀاڻي اڀرندو به يا نه، هن سوچيو). هڪڙي وسريل ساروڻي هانو تي تري آيس ته هڪ وار هڪ نوجوان، هتي، ڪنهن تربت آڏو بيهي چيو هو ”اي موت! ڪاش تو کي موت اچي“. تڏهن موت لاءِ اها پٺ ٻڌي هن جا لڱ ڪانڊارجي ويا هئا. ۽ اڄ هر هر سندس ڪنن ۾ اهي لفظ پڙاڏو بڻجي ٿي گونجيا. هاڻ ائين ٿي محسوس ٿيس ڄڻ سچ پچ موت کي ڪو موت اچي ويو آهي. رات جي پڪڙجندڙ اونداهيءَ ۾ هو پنهنجن ٽي سوچن کان گهٻرائجي ويو. هن جي ٻارن جي بک کي اڄ ٽيون ڏينهن هو. ان خيال سان ئي کيس پنهنجو من وسامندو محسوس ٿيو. هو ڪيئن هنن جي سامهون ويندو. ڪيئن هنن جون آداس اڪيون ڏسي سگهندو. ڪيئن هنن جي سوالن جا جواب ڏيندو. ڪيئن چوڻس جي چهري تي پڪڙيل پيڙا ڏسندو. هن جا لڱ ٽي ڪانڊارجي ويا. هو اندر ئي اندر پڙندو رهيو، وسامندو رهيو. رات جا ٻارهن اچي ٿيا هئا. هو قبرستان ۾ ئي ويٺو رهيو پر ڪو به نه آيو. هڪ ڀيرو وري هو، ٿڙندو ٿاڀڙجندو ڪوڏر ڪلهن تي رکي، سندس گهر ڏانهن ويندڙ رستي تي هلڻ لڳو. واٽ تي هو من ئي من ۾ سوچيندو رهيو ته سڀاڻي هو ٻيو ڪو ڪم هٿ ڪندو. سڀاڻي کان هو مزور نه سهي چور بڻجي ويندو. ٻي ڏينهن جي لاءِ هو اٽيڪ رٿائون رٿيندو رهيو- ٽوڙيندو رهيو- اندر ئي اندر اجڙندو ۽ ڇڙندو رهيو. زندگي هن لاءِ ڪاٺنات جو سڀ کان وڏو هاجو بنجي وئي هئي. هو من ئي من ۾ ان هاجي تي ماتم ڪندو پئي ويو. گهڻين ۾ رات جي گهور اونداهي پڪڙيل هئي. هن جي اندر ٻاهر اونداهيون هيون. نور جو ڪو هڪڙو ترورو- ڪا هڪڙي چڻنگ- دور هن کان گهڻو دور هڪڙو ڀاڳولو وڃي رهيو هو. بجليءَ جي شاڪ وانگر هڪڙو خيال هن جي ذهن جي سنسان ايوانن ۾ واسو ڪري ويو، جيڪر هو ڪوڏر جي هڪڙي ئي ڌڪ سان هن ڀاڳولي کي ختم ڪري ڇڏي- ان کان پوءِ جي سوچ ڪيڏي خوبصورت هئي. هن پنهنجن خيالن ۾ جوڻس کي چله تي ماني پچائيندي ڏٺو ۽ هوءَ مرڪي به رهي هئي.

هن جا ٽڪي پٽ ماءُ جي ڀر ۾ ماني کائي رهيا هئا. ۽ هڪٻئي سان شرارتون به ڪري رهيا هئا. هو مرڪي پيو. پر هن پاڇولي کي ختم ڪرڻ جو تصور ڪيڏو نه پوائتو هو. هن ته ڪڏهن چوري به ڪانه ڪئي هئي، خون ڪيئن ٿي ڪري سگهيو. ٻي لحي هن جي ڪنن ۾ سندس ٻارن جون صدائون پڙلاءُ بڻجي گونجڻ لڳون. هن جون وڪون تڪيون ٿي ويون، گهٽيءَ ۾ گهور اونڊاهي هئي. ان اونڊاهيءَ ۾ هو تڪيون وڪون کڻي پاڇولي جي پويان هلڻ لڳو. هن جو ساھ ڀرجي آيو ۽ هن جو من طوفان ۾ ڦاٿل ڪڪ سمان ڏڪي رهيو هو. هن جا هٿ ڪوڏر جي ڳن ۾ ائين کپي ويا، پاڻءِ ڪڏهن به ڌار نه ٿي سگهندا.

۽ پوءِ هو پاڇولي جي ويجهو اچي پهتو. هن اکيون پوري ڇڏيون ۽ ڪوڏر کڻي هڻي ڪڍيائين. هڪڙي دانهن چوڌاري پڙلاءُ بڻجي گونجي ۽ ٻڏي وئي (ڄڻ ڪجهه به نه ٿيو) اها دانهن شايد ڪنهن ٻار جي هئي پر هن ۾ سگھ ئي ڪانه هئي نبي ڏسڻ جي. بس ڀل اڀل لاءِ هن جي اکين آڏو پنهنجن ٻارن جا چهر اُڀري ويا. سڄو بت پگهر ۾ شم ٿي ويو هئس. هو ابتن پيرن قبرستان ڏانهن ڊوڙ لڳو. هن جون ٽنگون ڏڪي رهيون هيون، ائين ٿي پانياڻين ڄڻ هي ڀل هن جي زندگيءَ جو آخري ڀل هجي. پهريون پيرو هن کي موت کان ڊپ ٿيڻ لڳو. موت جيڪو ڪنهن بدروح سمان پنهنجا ڪارا وار پڪيڙي پنهنجا ميرا ڏند ڪڍي تهڪ ڏيندو هن جي پويان پويان ڊوڙي رهيو هو. هن جي رڳن ۾ ڊوڙندڙ رت ڄڻ برف وانگر چمندو ٿي ويو. ساھ جي تند-اجها کي اجها ٿئي. هو قبرستان جي گيت وٽ پهتو. تڏهن هن ڪنڌ ورائي پويان ٺهاريو، پويان ڪجهه به نه هو. سنسان گهٽيون، ستل انسان، رات جي گهور اونڊاهي ۽ هو هيڪلو. هن قبرستان جي نل تي رت هاڻي ڪوڏر کي ڏوئي صاف ڪيو ۽ نم جي وڻ هيٺ اکيون پوري ويهي رهيو. هن جي اندر ۾ طوفان متل هو پر هو سوچي رهيو هو بند اکين جي اندر ته صبح جو ماڻهو هن ٻار جو جنازو کڻي ايندا، هن کي قبر کوٽڻ جا ٽيھ رپيا ملندا ۽ سمورو هفتو ڪيڏو ٿانئڪو لنگهي ويندو.

هن جا ٻار ڪيڏا نه خوش ٿيندا ۽ هو به ڪيڏي مان سان اوچو ڳاٽ ڪري اندر گهڙندو. هن جي زال به بادشاهه پير جي مٺائي ورهائيندي. هو پنهنجو ڏوهه ڪنهن کي به ڪونه ٻڌائيندو. پنهنجي زال کي به نه، جنهن کان هو ڪابه ڳالهه نه لڪائيندو هو. ڪنهن کي به خبر ڪانه پوندي.

پر انهن سمورين سوچن تي پوءِ جون پاڻيائون ڳريون هيون، جي هو پڪڙجي پيو ته هن کي جنم ٿيڻ ته ضرور ايندي پوءِ هن جا ٻار ۽ زال بڪون مرنديا، هو هنن لاءِ جيل ۾ روئندو رهندو.

رات لنگهي وئي باڪ ٿي. نئون سج هن لاءِ اميدن جو نور پکيڙي اڀريو. هن جون اکيون گيت جي هن پار نظر ايندڙ روڊ تي اٽڪيل هيون، جتان اهو جنازو اچڻو هو. هن پهرن ڌاري ماڻهو ڪلهن تي جنازو کڻي گيت اندر گهڙيا. سج ٻچ ڪنهن پار جو ٿي جنازو هو پر ڪنهن جي اکين ۾ لڙڪ نه هو. ڪنهن جي به چهر تي پيٽائڻ جو هجوم نه هو. ڏک، جيڪو ڪنهن پياري جي وڇوڙي تي چهر تي واسو ڪري وڃي، اهو ڏک ڪنهن به چهر تي نه هو. هو سڀ ائين آيا هئا ڄڻ ڪو اهڙو فرض پورو ڪرڻ آيا هجن، جنهن ۾ هنن کي ڪابه دلچسپي نه هجي. هن به ڪوڏر ڪنڻي ۽ قبر کوٽڻ لڳو. سندس هٿ ڏڪي رهيا هئا. هن ۾ واسو ڪيل پوءِ جا پاڻ ته ڪو سڃاڻي نه وئي. متان ٻار جو جنازو اتي ويهي رهي ۽ چئي ڏي ته اجهو- هي آهي منهنجو خوني. پر ائين نه ٿيو. هو قبر کوٽيندو رهيو تيستائين هنن سڀني جنازي نماز پڙهي ۽ قبر جو انتظار ڪرڻ لڳا. هن محسوس ڪيو ته هو ڪجهه پاڻ ۾ ڳالهائي رهيا هئا. هن ڪن ڏنا پر آواز ڄڻ پريان کان اچي رهيا هئا. هو شايد چئي رهيا هئا ته ”نڄاڻ ڪهڙي اپاڳن ماڻهن جو ٻار آهي- ڪنهن جي هن ٻارڙي سان دشمني ٿي سگهي ٿي- ڪير ظالم هو جنهن کي ڪن پل لاءِ به مٿس ڪهل نه آئي. ماڻڻ ويچاري کي ڳوليندا هوندا- لائي ڪير آهي ڪٿان جو آهي. هيڏي ڀڄا کان پوءِ به ويچاري جا ماڻڻ نه لڌا.“ پر هو انهن سڀني ڳالهين کان اڻڄاڻ قبر- کوٽيندو رهيو. قبر کوٽجي تيار ٿي ته ماڻهن ٻانهن تي، اچي ڪفن ۾ ويڙهيل جنازو کنيو. هن تڏهن ڏٺو ته ڪفن تي رت جا داغ هئا. اڳ

ڇو هن جون اکيون آليون ٿي ويون. جڏهن هو ٻار کي قبر ۾ رکڻ لڳو تڏهن دل چيس ٻار جو مک ڏسڻ لاءِ. ماڻهن جي ڪلهن تان نسي هيٺ ڏسڻ لڳو. ۽ - پوءِ هو چڻ، اونداهين ۾ ٻڌندو ويو. هن جي رت جي هر بوند ۾ اونداهيون ٿي اونداهيون سماڻجي ويون. موت جو زهر جهڙو ڪڙو ڪسارو ڌاڻقو هن جي ٿڙيءَ ۾ ڇپڻ لڳو.

گهر ويندي، واٽ تي هو ڪيترا ڀيرا تريفڪ هيٺ ايندي يڇيو. مٺ ۾ هئس ڏهن جا ٽي نوان نڪور ساوا ٺوٺ، ٻر ٻيو هٿ اڇ ڪوڏر کان خالي هئس. پر پوءِ به هو پنهنجو وجود بي حد ڀاري محسوس ڪري رهيو هو. جڏهن هو پنهنجي گهر واري گهٽيءَ ۾ گهڙيو ته جوڻس کي در جي ڇانوٺ تي پنهنجي اوسيئڙي ۾ ويٺل ڏنائين. هن جي اکين ۾ لڙڪ جهل ڪري رهيا هئا. هن کي ايتدو ڏسي هو اٿي بيهي رهي پر هو ائين ئي ٿڙندو ٿاڀڙندو گهر اندر هليو آيو. هوءَ سندس پويان ڌري گهٽ ڊوڙندي آئي ۽ هن جي اڳيان اچي سڌڪي پئي. ”منو رات کان تنهنجي پويان نڪتل آهي، مون ته گهڻو جهليومانس پر هن مڃيوتي نه چوڻ لڳو ڏسان ته بابا کي پئسا مليا آهن يا نه. تو وٽ پهتو ڪي نه؟“ هو ڇپ موت وانگر.

”تون- تون- ڳالهائين ڇو نٿو- ڳالهائين ڇو نٿو؟“

”

”تون روئين ڇو پيو- ڇو پيو روئين؟“

”تون ٻڌائين ڇو نٿو؟“ جوڻس پاڳلن وانگر رڙيون ڪرڻ لڳي.

ٻئي ٻار اڇڙ وڇان ماءُ جيءُ کي ڏسي رهيا هئا ۽ هو- اهڙي ڏوهاري وانگر ڪنڌ نوايو بيلو هو جنهن ۾ ڏوه مڃڻ جي سگهه نه هجي.

”منهنجو منو ڪٿي آهي؟“ جوڻس ڏانهن ڪئي.

ڪو به جواب ڏيڻ بدران هن پنهنجي مٺ مان تيه روپيا ڪڍي

جوڻس جي پڪڙيل هٿ تي رکي ڇڏيا ۽ پنهنجي ننڍي پٽ کي ڇاتيءَ

سان لڳائي ٻارن وانگر سڌڪي پيو.

پن چن جي رت ۾

سانجهي ٿاڻي اولھ ۾ ٻڌندڙ سج- ٽٻي هٿل کان اڳ چيو- ڪو آهي!!- جو منهنجي جڳھ ولاري!! هڪڙي ننڍڙي ڏيئي ڪنڌ مٿي ڪٽي چيو- آئون ڪوشش ڪندس. (ٽيگور)

۽ گهور اونداھين ۾ (جڏھن اولھ جي پلاند ۾ سج ٻڏي چڪو هوندو آهي ۽ اونداھي وار ڪولي پرڻويءَ جي سيني تي رقص ڪندي آهي) اڃانگ منهنجو من پڪاريندو آهي- آئون ئي آهيان اهو ڏيئو- سج- آئون ڪوشش ڪندس سج جي جڳھ والارڻ لاءِ- ۽- سج آلهي ويندو آهي- پوءِ جي ڊگھن- اڪٽ ڪنارن جي هن ۾.

پر- ائين- پائيندو آهيان، چن ڪٿي به روشني ڪانهي- روشنيون سڀئي پاڻيءَ جي ڪا تڪي لهر اُجهائي وئي آهي.
اهڙي ڪا تڪي لهر اسانجي مٿان کان به لنگهي آهي شايد- جو اسين سڀ اُجهڻا پيا آهيون من ئي من ۾.

جبل جي اوچين ديوارن ۾ قيد زندگيءَ جا پل- جبل کان ٻاهر ڇا آزاد هوندا آهن!!؟- سينٽرل جبل جي ديوارن ۾ پئڪندي منهنجو من زندگيءَ جو سمورو فلسفو سوچيندو آهي. هڪ لڳان تو چيو هو- ”تو کي ڀلا ڪهڙي سڌ ته ماڻهو- ته جبل کان ٻاهر به پير ڪڙيون پائي هلندا آهن يا هلايا ويندا آهن. چن- چن جو چڻڪو آهي، جنهن جو پڙلاءُ ٿو ڪنن ۾ ٻري. آزادي ته آتما جي ٿيندي آهي پر حسين!- منهنجي آتما ته توساڻ سينٽرل جبل جي سي ڪلاس جي تاريخ ڪوليءَ ۾ ٿي قيد بامشقت پيوگي.

پل- لنگهي ويندا آهن- پوءِ ڇا آهي جو پاڻيءَ جي بوند جيان

پنشن ۾ اٽڪيو پيو هوندو آهي - (ٿڙڪ!!!؟).

هر ساروئي پنهنجي اندر بي انت سمنڊ آهي - ۽ ڪنهن به ساروئيءَ جو ڪوبه سرو ڪونهي ڪو.

گناهگارن جي قطار آهي صليب جي سامهون.

تون ۽ آئون.

پنهنجي واري جي اوسيٽري ۾ جڳن ڪنان بيٺا آهيون.

سياري جا بي حد سرد ڏينهن هئا آهي. سگري ۾ هرندڙ اڱارن تي هٿ سيڪيندي توکي چيو هئم، بي حد اداس من سان - سونا! - هي موجود پريم پل ڇا ڪنهن دڪدائڪ وچوڙي جي ابتدا آهي - ڪير ڄاڻي تر ڪيتريون وڪون اسين هلي سگهنداسون، ساڻ-ساڻ!!؟؟.

موٽ ۾ تو دريءَ کان ٻاهر جهومندڙ اوچن وٽن ۾ اڪيون ڪپائي ڇڏيون هيون. چيو هيئي، وچوڙي جي دڪدائڪ سفر ۾ اٿون نه هوندين جيڪڏهن مون ساڻ تر آئون تنهنجن پيرن جا نشان ڪٿي هلندس. حسين! - ماڻهو تر بس سارو وٽن جي آساني تي جيئندو آهي نه تر من ۾ سانڍي رکڻ لاءِ هن پريءَ پونءِ تي پيو آهي ئي ڇا.

۽ - هاڻ بي انت تنهائين ۾ گهيرجي سوچيندو آهيان - تو سچ چيو هو سونا - زندگي جو فلسفو تر بس پويان رهجي ويل پيرن جي نشانن ۾ ئي آهي.

پيرن جا اهي نشان (اڪيون پوريان تر) دل ڌرتيءَ جي چؤدشائين ۾ ڦهليل نظر ايندا اٿم.

سوچيندو آهيان - آئون جو سالن کان سي ڪلاس جي تاريخ ڪوليءَ ۾ قيد بامشقت يوگيان ٿو (ڇٽ-قبر ۾ مٿو پيو آهيان ۽ منهنجو ماس پگهرجي چڪو ۽ منهنجا هڏ ڌرتيءَ جا ڪيڙا هوريان - هوريان ٽڪي رهيا آهن) - ڇا آئون زندهه آهيان - جيل جي اوچين ديوارن کان ٻاهر ڦهليل چؤدشائين ۾ زندگيءَ جا هنگاما - ڇا ڪوبه حق ناهي منهنجو انهن تي!!

ڊگها - سنسان رستا، نيٺ نهار تائين ڦهليل ۽ ڪنارن تي بيٺل اگهاڙا

وٺڻ. ۽ روڊ جي ويڪري ڇاتي تي رهجي ويل اسانجن پيرن جا نشان ۽ وٺڻ جي ٿڌن تي رهجي ويل اسانجن گرم آڱرين جو نرمل-ڪومل ڇهاڙ-اٿين ئي روڊ جي ڪنارن تي اسان هلندا رهيا هئاسون- پيرن هيٺ پيلا پن ڇيپاڻجندا رهيا هئا.

هڪ اونداهين رات آئون وڃندڙ سيٽين پويان ڊوٽنڊڙ پوليس جي پارِي بوٽن جي شور ۾ ڀڄي نڪتو هئس جيل مان- جيل جي گيٽ تي زندگي مون لاءِ ٻانهون ٿيلايو بيٺي هئي. اونداهي ۾ ٻڌل ڀونءِ جي ڪنارن تان روشنيءَ جي اڻ چٽي ليڪ اُڀري آئي هئي.

آئون شهر جي گلين ۾، رستن تي، ديوارن جي پاڇولن ۾ ڪيئي ڪلاڪ لڪندو رهيو هئس. باڪ ڦٽيءَ جي پهرئين ڀل- ڪنهن گهر جي سرخ ديوار جي پاڇولي ۾ بيهي مون سوچيو هو- سونا!!- مون چيو هو نه ته مون ۾ بي پناهه شڪتي آهي تو تائين رسڻ جي- آئون پير ڪڙين سوڌو صدين تائين زمين ۽ آسمان جي وچ ۾ ڊوڙي سگهان ٿو. سي ڪلاس جي تاريخ کوليءَ ۾ آئون زندهه رهان ها سونا، جيڪر ٻاهر جي دنيا ناس ٿي وڃي ها. ٻاهر جي دنيا جا سڀئي رنگ منهنجي کوليءَ جي ڳڙڪيءَ مان ليئو پائي سرگوشين ۾ چوندا هئا- اڄ- هڪ ٻي جي مضبوط ٻانهن ۾ رقص ڪريون- ۽- آئون زندگيءَ جي ٻانهن ۾ رقص ڪرڻ لاءِ جيل جي بند لوهي دروازن مان پير ڪڙيون چني ڀڄي نڪتو آهيان.

نشامه جي اُجهامندڙ لحن ۾.

پنهنجي گهر جو بند دروازو کڙڪايو هئم. زندگيءَ ۾ ڪو ڀل اهڙو به ايندو آهي- جڏهن اسين پنهنجي ئي گهر جي بند دروازي جي ڇاٽوٺ تي ڪنهن اوڀري ماڻهوءَ جيان بيٺا هوندا آهيون. بند دروازي جي ڇاٽوٺ تي وڇڙيل دليون ڌڙڪنديون آهن ۽- منهنجو من ڌڙڪندو رهيو هو- بند دروازي جي ڇاٽوٺ تي.

ڪائنات جو سڀ کان دکدائڪ الميو آهي اهو. آئون ڌڙڪندڙ من سان بند دروازي تان موٽي آيو هئس. آئون چپ چاپ ڪنهن هاريل

جواڙيءَ سان وڻن هيٺان هلندو رهيو هئس ۽ چٽيل پيلا پن منهنجن پيرن هيٺ ايندا رهيا هئا.

مون سوچيو هو- آئون زندگيءَ جي سيني تي بيهي آزاديءَ جا چپ چمندس پر- زندگيءَ جا چپ ڪومائجي ويا آهن.

ڏامر جي ڊگهي ڪاري روڊ جي ڪناري تي- ڪٿي تنهنجو گهر به آهي- انهيءَ شهر جي هڪ ڳليءَ ۾ منهنجو گهر به آهي.

هر گهر جو دروازو بند آهي.

۽ آئون- ڇٺ- مسلسل پٽڪان پيو انهن بند دروازن اڳيان.

امان چوندي هئم- ڳهلا!- توکي ڪهڙي سڌ ته ماءُ ڪيترا خواب ڏسندي آهي پٽ لاءِ. تون ته جيڪر ڪنهن هڪ خواب جو به حساب نه چڪائي سگهين. سوچيندو آهيان- ماڻهو پنهنجا خواب من ۾ تر ساندي رکي سگهي ٿو پر جي خوابن جو ليکو ويهي ڪري- ته ڇا ماڻهوءَ جو اندر ناس نه ٿي ويندو!!! پر- امي اها ڳالهه ڪڏهن سمجهي ٿي نه سگهي. امي چوندي هئي ته بس اهو- لوڪ سڄي جا پٽ ته ڏس- ڪيڏا وڏا آفيسر بڻجي ويا آهن- بس هڪڙو تون ئي آهين، جنهن کان ڪجهه به نٿو ٿئي- ڇو ٿو حڪومت جي دشمني ڪئين- ڇو ٿو جلسا جلوس ڪڍين جو پوليس ڀل لاءِ به نٿي جيئڻ ڏي توکي ۽ اسان کي- ڇو ٿو حڪومت کان معافي وٺين- ڪيسين تائين اسين بک مرنداسون ۽ پيڻ تنهنجي ڪٽواري ويٺي هوندي.

آئون چپ چاپ ڪٽ تي اکيون پوريون پيو هوندو هئس.

سوچيندو هئس- ۽- منهنجن خوابن جي ڪٽ ڪير لڳائيندو!! اهو سچ جيڪو آئون ڌرتيءَ جي ڪنارن تان اُڀرندو ٿو ڏسان- ڇا انهيءَ کي پاڪر پائڻ لاءِ آئون ٻانهون به نه پڪيڙيان!!- امان- نڄاڻ ڇا سوچي منهنجو نانءُ حسين رکيو هو. پر- منهنجي اندر ۾ هر ڀل ڪا جولا ٿي ڊڪي اڄ به. منهنجو من سنڌ جي بيرائن کان- ڪريلا جي بند دروازن تائين پيو پٽڪندو آهي اڄ به. ڇا اها سچ جي پلصراط آهي.

امان روئي پوندي هئي- ۽- آئون پٽائي جو هڪ بيت هو جو سندس

هر لڙڪ ۽ هر سڌڪي جي موٽ ۾ کيس ٻڌائيندو هئس. هوءَ ڪن لاءِ اڪيون پوري ڇڏيندي هئي. (سنوره مرين سوپ کي- ته دل جا وهم وسار- هڻ پالا وڙھ پاڪرين- آڏي ڍال مَ ڍار- مٿان تيغ ترار- مار ته متارو ٿين-).

امان کي ته سمجھائي به نه سگهيو هئس- ته وقت ڪنهن پيانڪ ديو جيان اسان جي مٿان اڏول ٿيو بيٺو آهي ۽ ڌرتي ڪنهن وڇڙيل محبوبا جيان اسانجن پيرن کي چڙهي پئي آهي ۽ خواب اسانجي اندر جو سفر آهن- ۽ منهنجو من انهيءَ وڇڙيل محبوبا جي سيني ۾ ڌڙڪي ٿو- ۽- مون کي سڀ کان پهرين انهيءَ موتيءَ جهڙي من جو ڀرم رکڻو آهي.

جنهن رات ڪنهن جلوسي يا جلوس مان موٽندو هئس- اسان مون سان نه ڳالهائيندي هئي. پيٺ جي اڪين ۾ جڳن جا رُساما ڀرجي ايندا هئا ۽ آئون سڄي رات جاڳي گذاريندو هئس. صبح جو پوليس در ڪڙڪائيندي هئي.

آئون ڇپ ڇاپ هليو ويندو هئس.

پلا- آخر انهيءَ سموري ويڙھ جو سلو ڇا آهي!!!- بظاھر زندگيءَ جا هنگاما جاري رهندا آهن. لوڪ کي سڌ ٿي نه پوندي آهي ته پونءِ جي انهيءَ ساڳي ڇاتيءَ تي سج جي ڇٽي ويڙھ ڇڙيل آهي ۽ انهيءَ ويڙھ ۾ ڇپ ڇاپ، بنا ڪنهن هٿيار ۽ فوج جي وڙهڻ وارا، مارجي ويندا آهن، ڪنهن مختصر پل ۾. ڪو سوئو ٻلو نه ملندو آهي انهن جي پوين کي ۽ کڻي اچڻ وارن کي ڪو گلن جا هار پارائڻ وارو نه هوندو آهي. انهيءَ ڇٽيءَ ويڙھ ۾- آئون زمانن کان وڙهان پيو- پر ڇا منهنجي هر پل جو عذاب- منهنجن پوين لاءِ سوئو ٻلو نه هوندو!!؟

ٻن ڏينهن جي زندگي.

ٻن ڏينهن جو ميڙو آهي- ۽- مون کي انهيءَ متل ميڙي مان اُتاري تاريخ ڪوليءَ ۾ پوريو ويو آهي. شايد تاريخ ۾ نه لکجي پر اهو ڪائنات جو سڀ کان وڏو الميو آهي.

منهنجي ڪوليءَ جي آس پاس انيڪ ڪوليون آهن. زندگيءَ کان ڪٽيل جيئرن- ڄاڳندن انسانن جو انبوهه آهي. سالن جو قيد- جنم قيد ۽ ڦاسيءَ جو پيانڪ اوسيئڙو آهي- پير واري ڪوليءَ ۾ نڄاڻ ڪهڙو ڏوهي آهي جو ڦاسيءَ جو ايڏائيندڙ اوسيئڙو ٿو ڪري. اونداهيون ڦهليون آهن ته سيئي قيدي ٻانهن ۾ مُڪ لڪائي سمهڻ جي ناڪام ڪوشش ڪندا آهن (-جيتوڻيڪ اندر ۾ اوجاڳا هوندا آهن)- تڏهن اهو ڦاسيءَ جو قيدي اوچن سُرن ۾ ڳائيندو آهي- دڪ جا گيت- پيڙا جو پڙلاءُ هوندو آهي جو تاريخ ڪولين ۾ رقص ڪندو آهي. هن جو جسم ڦاسيءَ جي تختي تي ختم ٿي ويندو. هن جو آواز سندس خالي ڪوليءَ ۾ رهجي ويندو. ڳائيندي ڳائيندي هن جو آواز سڌڪن ۽ اوچنگارن ۾ لڙهي ويندو آهي. سڌ ڪري پڇندا آهيونس- ڪيئن آهين ڀائڙا؟ ڪن لاءِ ڇپ ٿي ويندو آهي. ڪن کان پوءِ بيت ڏيندو آهي انيڪ سڌڪن جي وچ ۾- لڳي لڳي واءِ- ويا انگڙا لڳي- پيئي ڪٿي پساه- پسڻ ڪارڻ پريئنءَ جي- ۽ پوءِ سندس آواز ٻيهر سڌڪن ۾ گهٽجي ويندو آهي- ۽ آئون بي حد اداس من سان- اڪيون پوري، من ٿي من ۾ پيو پڻڪندو آهيان، پيئي ڪٿي پساه- پسڻ ڪارڻ پريئن جي- پئي- ڪٿي- پساه- پسڻ ڪارڻ پريئن جي- پئي- ڪٿي- پساه- پسڻ ڪارڻ پريئن جي-

تنهن ڀل تون مون کي شدت سان ياد ايندي آهين سونا- تو کي پسڻ لاءِ- وچڙيل محبوبا جهڙي ڌرتيءَ جي پيشانيءَ تي اُڀرندڙ نئون صبح پسڻ لاءِ- سڀن جي ساڀيان پسڻ لاءِ- آئون به هوريان- هوريان پساه ڪٿان ٿو.

درءَ جي انهن ٿي دڪي ڪندڙ احساسن کان گهٽائجي آئون رات جي گهور اونداهين ۾ جيل مان ڀڳو هئس. منهنجي گهر جي دروازي تي قلف چڙهيل هو. آئون بند دروازي تان موٽي آيو هئس:

انهيءَ شام ٻاهر برسات ٿي پئي- مون فون تي تو کي چيو هو-

آئون جيل مان ڀڄي آيو آهيان سونا- زندگيءَ جا، ڌرتيءَ جا ۽ تنهنجا
چپ چمڻ لاءِ- برسات جي پنل رت ۾ هوئل جي اونداهين ڪنڊ ۾-
ڪن لاءِ تو مون کي سڃاتو ئي نه هو.
ڪيڏو بدلجي ويو آهيان-!!

مغور قيدي آهيان- پوليس منهنجي پويان آهي- ڌرتي ڪنهن وڇڙيل
محبوبا جيان منهنجن پيرن کي ڇهتي پئي آهي- ۽- صرف هڪ ڀيرو-
تنهنجا چپ ٿو چمڻ چاهيان سونا!!

- تنهنجن اکين ۾ جيڪي به طوفان هئا انهي پل- منهنجو من اڄ
به انهيءَ ۾ لڙهي ٿو. چيم- آئون زندگيءَ جي بند دروازي تي بيٺو
آهيان- هڪ ڳالهه ٻڌاءِ سونا- ڪيتريون مسديون منهنجو اوسيئڙو
ڪنديئن؟؟- چئو سونا. تنهنجا هٿ پڪڙي ورتا هئم- تنهنجا هٿ
برف جيان سرد هئا- تنهنجي ڪراڻيءَ ۾ پيل سونيون چوڙيون
جرڪنديون رهيون.

ڪيئي پل ڪجهه به نه ڳالهائيو هوسين. آئون ڳڙڪيءَ کان ٻاهر
ڏسندو رهيس. روڊ برسات جي پاڻيءَ هيٺ ٻڏي چڪو هو. وڻن جا
پيلا پن پاڻيءَ ۾ تري رهيا هئا. هوئل کان ٻاهر پوليس جي ڀريل ٽرڪ
بيٺي هئي.

سونا!!

چئو-

۽ آخري ڀيرو (۽ پهريون ڀيرو) تنهنجا چپ ٿو چمڻ چاهيان.
ٻاهر پوليس بيٺي آهي- اوسيئڙي جي بي انت سلسلي ۾ مون کي نه
وسارجان- آئون جيل جي کوليءَ ۾ تنهنجا سڀا ڏسندس- پر جي سونا-
تون منهنجو اوسيئڙو ڪرڻ جو سوکندڙ ڏٺين- آئون هن پل به پوليس
جي اکين کان گم ٿي بگهان ٿو.

تو- دريءَ کان ٻاهر بيٺل پوليس جي ٽرڪ دونهائيل اکين سان
ڏٺي.

منهنجي آتما تنهنجو اوسيئڙو ڪندي حسين! منهنجو تن ڪنهن

ٻئي جو ٿي چڪو آهي. پر جي آيل اکيون تو پوري ڇڏيون هيون -
 آئون ڇپ ڇاپ اُٿي آيو هئس.
 سوچيو هئم.

سونا-!!- لحن جي انهيءَ سفر ۾ اسان جا وجود پاڇولا آهن ڄڻ-
 اونداهين مان لنگهندا آهيون ته گم ٿي ويندا آهيون ڄڻ- پر- ڇا اندر
 جي روشنيءَ کي به اُجهائي ڇڏجي- اسين ته هلندا آهيون اندر جي
 ميرانجهڙي روشنيءَ جي آساني تي- رت ۽ ست ڏيئي ٻاريو آهي اندر
 جي روشنيءَ جو اهو پتڪڙو ڏيئو.

سونا- زندگي اسان کي جنم ڏئي وساري چڪي آهي. انهيءَ کي هاڻ
 ڪهڙي سڌ ته اسين انهيءَ جي ڇاتيءَ تي اُگهاڙن پيرن پتڪون پيا.
 آئون انهيءَ بي وفا زندگيءَ جي پيرن ۾ زنجير ٿو وجهڻ چاهيان. سونا-
 آئون جيل جي اوچن ڪوٺن ۾ فنا ٿي ويندس- يا- ڦاسيءَ جي تختي
 تي منهنجو لاش لٽڪندو رهندو- پر هڪ ڀل جي آس تي آئون هن
 دڪدائڪ لمحي ۾ به جيئان ٿو- ڪو اهڙو ڀل ايندو جڏهن زندگي
 منهنجا اُگهاڙا پير اڇي چمندي.

رود تي برسات جو پاڻي بيٺو هو. وڻن تان ڇڻيل پيلا پن بيٺل
 پاڻيءَ ۾ تري رهيا هئا. برسات جون هلڪيون هلڪيون بوندون هوٽل
 جي شيشن تان ترڪنديون ٿي ويون. ٻاهر ماڻهو پتلونن جا پانچا مٿي
 کنيو بيٺل پاڻيءَ مان لنگهي رهيا هئا. هوٽل جي دروازي تي پوليس
 جي ڀريل ٽرڪ بيٺي هئي. بندوڻن جا رخ هوٽل جي دروازي ڏانهن
 هئا ۽ وڻن جا عڪس پاڻيءَ ۾ ويا ٿي تهائين ڊگها ٿيندا.

مون هيڪر وري، ڪنڌ ورائي ڏٺو هو تو ڏانهن. تون ڇپ ڇاپ
 ڳڙڪيءَ کان ٻاهر دونهائيل اکين سان ڏسندي رهين هئين. تنهنجيءَ
 ڪرائيءَ ۾ انيڪ سونيون چوڙيون، نئين نڪور سج جيان جرڪنديون
 رهيون هيون.

آئون بي حد اداس من سان ٻاهر نڪري آيو هئس. منهنجو چهرو
 برسات جي بوندن ۾ ڇڻڻ لڳو هو ۽ بندوڻن جو رخ مون ڏانهن ٿي

ويو هو.

- ترڪ پاڻيءَ مان ڀريل رستن تي ڊوڙندي رهي هئي.

- هوءَ ڇپ ڇاپ اُٿي اُٿي هئي ڪرسيءَ تان.

لان ۾ بيلنل وٽن تان پن ڇڻي رهيا هئا. گيت کان ورائندي جي ڏاڪڻ تائين رکيل ڳاڙهين سرن تان هلندي ائين پانيو هٽائين ڄڻ سندس پيرن جي آڱرين مان سام نڪرندو ٿو وڃي. بدن تي ويڙهيل آلي ساڙهيءَ ۾ سندس لڱ هوريان هوريان ڏڪندا رهيا. ٽڪل ذهن ۽ وجود سان هوءَ ورائندي ۾ پيل ڪرسيءَ تي ويهي رهي. ناري مان اڃا تائين پاڻي وهي رهيو هو. اندر فون جي رنگ مسلسل وڃندي رهي. اونڊاهي هوريان- هوريان پڪڙجندي رهي. گيت وٽ ويٺل ٻليءَ حيرانيءَ منجهان اکيون مچڪائي هن کي ڏٺو- ۽ - برسات جو بيلنل پاڻي پيئڻ لڳي.

هڪ پيرو- هن حسين کان پڇيو هو- اسان نه هونداسين حسين!- تڏهن ڇا هوندو!!- ڇا نسيپ ڪجهه ائين ئي هوندو، جيئن هاڻ آهي!!!- ماڻهوءَ جي وچ سان هن ڪائنات ۾ ڪا تبديلي ڇو نه ايندي آهي حسين!!.

هن لمحي هوءَ دل دريا جي ڪناري تنها- بيئي هئي. اڃا جڳ نه لنگهيا هئا جڳ نه لنگهيا هئا اڃا.

اونڊاهي ٿلهي رهي- هيڪر وري برسات پوڻ لڳي هئي- گيت تي ويٺل ٻلي ڏاڪڻ تي اچي وئي هئي- اکين ۾ آيل لڙڪن تي هن ساڙهيءَ جو پلانڊ رکي ڇڏيو هو ۽ ٻلي حيرانيءَ منجهان اکيون مچڪائي ڏسندي رهي هن کي- ٻاهر دنيا پنهنجن هنگامن سميت سڃاڳ هئي.

منهنجي زندگيءَ جو جنم ٿيو

گذريل اٺيڪ راتين کان مان ستي ئي ڪين آهيان ۽ گذريل انهن اٺيڪ راتين ۾ بس هڪ ئي سڀنيو ڏٺو اٿم. ماڻهو ماڻهوءَ کي ڪهي رهيو آهي ۽ دنيا ۾ جيترا به ماڻهو آهن (مون کان سواءِ) انهن جي ڪلھن تي ڪنڌ ٺاهن ۽ سڀني ۾ من نٿو ڌڙڪي. پٿرن جا ٽڪر سڀني منجهه دٺن آهن جي ڌڙڪن ئي ڪين ٿا. هر ماڻهو جي من ۾ هڪڙي قبر آهي، جنهن منجهه هر ڀل ماڻهو پنهنجي اندر جا احساس - سارو ٿيون - ڊڪ ۽ سڪ دفنائيندو رهي ٿو ۽ تڏهن به قبر جو پيٽ ڀرجي ٿي نٿو.

۽ - هي جا حياتي جي پلصراط آهي.

سا - ڪير اُڪري پار پوندو!

هر ماڻهو جا پير وڊيا پيا آهن.

۽ - هر اک ۾ واري ٿي اڏامي.

اي درد جي شهر جا واسيو!

اڪيون کوليو ۽ صبح ٿيڻ وارو آهي - اُٿو - اُٿو - و - هڪ ٻي جا چپ چمو. سج ٿو اُڀري اوهان جي من اڳڻ تي. ڇو نٿا ڪنن منجهان اڱريون ڪڍو - ۽ ڪپيل چپ ڇو نٿا تريءَ تي سجائي رکو - اڪيون کوليو -

هائي -

ڪيڏي آهي

اونڌا هي -

جانان- جا- نا- ن- ج- ا- ن- ا- ن- چانان-

بره جا ڪيس بدننام الا-النينهنء رڪايم نالا نرالا- بره ڪيس
بدنام الا- الا
(سعيد ٽڪرائي)

من اندر ۾ رهجي ويل ڪيتريون ڳالهيون آهن، جن کي ڪو به
پڙلاءُ ڪونهي- ڇهن تي لڳل لپ اسٽڪ ۾ دفن- جڳن ڪنان.
۽ ڊائرين جا سڀئي پنا- خالي- خالي
لحا لنگهي ويندا، هوريان- هوريان
هر لمحي کي پنهنجو عذاب آهي.
گذريل اٺيڪ سالن کان مون ڊائري ڪانهي لکي. لکڻ لاءِ آهي ئي
ڇا!!- ڪو راز راز ئي نه رهيو- مون تي ڪنيل آڱرين جي جلوس
منجهان، اڳاڻن پيرن لنگهي اچڻ کان پوءِ- مون ته پاڻ کي ڪنهن هڪڙي
لڙڪ جو به اڌيڪار ناهي ڏنو.
سنگسار جا سڀئي پٿر
ميڙي ميڙي
سيرانديءَ رکيا اٿم

¶

هر پٿر رات جو سمهڻ سمي اچي من ۾ ڌڙڪندو اٿم- اٺيڪ
ڳالهيون.

پٿر چوندا اٿم.

او- تون ڇو ٿي سڙين- ڪامين- لوڪ ته انڌو آهي (جو اسان کي
توتي ٿو اچي!) ۽ انهن کي ڪانهي سڏ ته "تون انهن جي بند اکين
باهران چپ چاپ بيٺل صبح آهين- او.

لوڪ کي معاف ڪرڻ وارن جو نانءُ عيسيٰ هوندو آهي - مريم هوندو آهي.

تون مريم آهين نہ! (۽ - منهنجو عيسيٰ جڳ اڳ صليب چڙهي چڪو)
(مس مريم حسين - (جلاوطن))

منهنجي اندر جي آداس عورت جو نانءُ آهي - م - ر - ي - م.

منهنجي دائرين جي خالي پنن ۾ رکيل پويٽن جا پر ۽ ٿارين تان
ڇڻيل - پيلا سُڪل پن هاڻي ته پُرندا ٿا وڃن. اڄ ته سڀنا ورهائي
ڪئون. هر اهو سڀنو، دڪ جنهن جي پڄاڻي آهي اهو آهي ئي مون ڪاڻ
۽ هر اهو سڀنو، جنهن جي پڄاڻي سک آهي، سو تو ڪاڻ ٿي سانڍي
رکان. ۽ تون ٻانهن ورهائي پاڪر پائين ئي ڪين ٿو. آئون جڳن
ڪنان جا ڪندي ٿي اڃان ۽ رات آهي جا ڪٿي ئي ڪين ٿي. ڪيترا
جيئرا لاش ڦان ٿيا پيا آهن، ڪنهن صبح جي آس من ۾ پالي ۽ صبح
جي آداس من ۾ جڳن جا رساما آهن. ڳڙڪيءَ مان ليئو پائي صبح
چوندو آهي - او - لوڪ ته اندو آهي - آئون ايندو به آهيان ته اڪيون
ناهي پٽيندو - لوڪ جي اکين ۾ ته واري ٿي اُڏامي ۽ آئون بند اکين
جي ٻاهران لنگهي ويندو آهيان، ڇپ ڇپات - ۽ - او - جانان! - اڄ هڪ ٻي
جا ڇپ ڇمون (ڪائنات فنا آهي) ان کان اڳ جو قيامت اچي وڃي - هڪ
ٻي جي اکين ۾ ليئو پائي ڏسندا ٿي رهون (اڪيون آهن يا درد جو
صحران).

هڪ ئي بستري تي ڦان ٿيا پيل تون ۽ آئون لاش آهيون ڇڻ.
ڪيترا دڪ تنهنجي اندر ٿا ڪامن ۽ ڪيترا اليا منهنجي اندر لوڪ دفنائي
ويو آهي. تون ۽ آئون به الڳ الڳ قبرستان آهيون ڇڻ. (منهنجي اندر
جي قبرستان جي ڪنهن به قبر تي سڃاڻپ جو ڪوئي نشان ڪونهي ۽

هر بي نانءُ تربت اندر آئون دفن آهيان). اندر ئي اندر مرندي ٿي
 وڃان. جيئن ٿي چاهيان پر ڪهڙو ڪارڻ آهي مون وٽ/ لوڪ وٽ
 جيئن جو؟ منهنجي تن تي ڦهلجندڙ تنهنجين آڱرين جو ڇهڻ ۽ منهنجو
 اهو ئي آهي نئون جنم. ڪير چاڻي انهيءَ کان پوءِ موت جا ڪيترا
 سلسلا- ڦهليا پيا آهن؟
 جانان! -جا-

درد جي انهي اڪٽ سسلي ۾، هڪڙو سڀڻو- منهنجي بالڪيٽي جو.
 جنم- جنم کان سڀني ۾ ڌڙڪندو- هڪڙو ننڍڙو گهروندو- (گهرن ۾
 رهندي به ڪيترا ماڻهو بي گهر هوندا آهن- هن شهر جي ڪنهن به
 ڳليءَ ۾ منهنجو گهر ڪونهي ۽ هن شهر جي هر ڳليءَ ۾ پٽڪي ٿو
 منهنجو من)- ماڻهو ته فوٽ پاٽ تي به پيا هوندا آهن ۽ ماڻهو ته جيل
 جي ڪولين ۾ به پيا پراڻي ڪپڙي جيان سڙندا آهن. اصل ۾ ڪنهن جو
 به گهر ڪونهي- ڪٿي به پناهگاهه ڪانهي.

او- خدا

ڪٿي آهي

منهنجي پناه گاه.

۽ لوڪ پٿر کنيو ٿو منهنجي پويان اچي.

لوڪوا-

لو-

ماڻهو، ماڻهوءَ کي ڪهي ٿو ۽ گهرن جا دروازا بند ڪري ڇڏيو.

الا ڏاهي مَ ٿيان، ڏاهيون ڏک ڏسن،

مون سان مون پريئن پورائيءَ ۾ پال ڪيا.

۽- اڄوڪو سج به اُلهي چڪو آهي- تون ۽ آئون هڪ ٻئي جا

چپ نه چمي سگهيا آهيون او- سڀنا!
 تون منهنجن نيٽن جي ڪنارن تي بيلو آهين- آدجڳاد کان.
 ۽ مون پنهنجن نيٽن ۾ واري پري ڇڏي آهي- او- سڀنا!- ٻاهر
 بادل پرڄي آيا آهن- ۽ جڳ لنگهيا جو منهنجن سڪل لوٺ نيٽن منجه
 برسات پئي ٿي ڪانهي. روئڻ جو جڏهن به ڪو پل آيو ۽ آئون پند
 پهڻ بڻجي ويس. لوڪ سمجهيو ته ڪو الميو ٿيو ٿي ڪونهي ۽ ائين
 ڪيترا اليا آيا- چپ چاپ لنگهي ويا- ڪنهن کي ڪل ٿي ڪانه پئي.
 جانان!

۽- اسان جون سوچون صليب چڙهي چڪيون
 زندگي هئي جا شهر بدر ٿي چڪي.
 ديس جا سڀئي خوبصورت دليان وارا شهزادا ۽ اداس شهزاديون
 پير ڪڙيون پارائي- چڙڪيا ٻڏا ويا آهن.
 ۽ هاڻ ڪير رهيو آهي باقي- جو تولا جڻندو.
 شهر جي ڳلين ۾ رقص ڪندو ۽ تنهنجا چپ چمندو.
 ۽- لوڪ ته سارو مٽو پيو آهي.

گهڻا سال اڳ.
 تارين تان ڇڻيل ٻيلا پن برسات جي بيٺل پاڻيءَ ۾ ترندا ٿي ويا.
 آڪاس تي ڦهلل بادلن جي هجوز هيٺ بيهي گيلري ۾ مون ڪمل جو
 آخري خط پڙهيو هو.

ڪمل لکيو هو- ۽ هدي! هي منهنجو آخري خط آهي تو ڏانهن
 (زندگيءَ جي نانءُ) جياپي جي سگه پاڻ ۾ ڪئي ڪندي، اوچتو
 انڪشاف ٿيندو آهي ته موت اسان جو پيڇو ٿو ڪري. اهو ڪهڙو الميو
 آهي جو وصل جي لحن ۾ به انسان وڇوڙي جو عذاب سهندو
 آهي. جيئن آهيون پر اندر ئي اندر پيا مرندا آهيون. ماڻهو ايڏي
 قرب مان جيئي ٿو. ايڏي سچائيءَ سان موت جو اوسيئڙو ڪري

ٿو. هديءَ! وقت منهنجن اچن وارن منجهان هوريان- هوريان بي آواز
 لنگهي ويندو. تڏهن به لڳندو اٿم ته وقت کي پنهنجو آواز آهي. ڇڻ
 هوريان هوريان ڪنن ۾ سرپاٽ ڪندو هجي. ڪمل- آئون وڃان پيو-
 وڃان پيو آئون تنهنجن اچن وارن منجهان لنگهندو ۽ آئون مليون
 ڀيڙي جهڙو ڇاهيندي آهيانس. هوريان هوريان، ڪيئي ڀل لنگهڻ کان
 پوءِ مليون کوليندي آهيان ته خالي هونديون آهن. تو ڪڏهن سوچيو
 هديءَ! ڪهڙا ڪهڙا لحا لنگهي ويا آهن، اسانجين بند مٿين منجهان. جن
 جون رڪاوٽون ڪڏهن به مڃي نه سگهيون آهن هٿ تريءَ تان. لوڪ
 ڀاڳ جا ليڪا چونڌو آهي انهن کي. ائين هجي ها جيڪر ته اسان بليڊ
 سان هٿ تريءَ جون رڪاوٽون پنهنجي سڀني جي حساب سان ڏهي نه
 ٻيهر ٺاهي سگهون ها. ڊڪ جون رڪاوٽون ڏاهي ڇڏيون ها ۽ سد سون
 رڪاوٽون رهڻ ڏيون ها. الميو اهو آهي ته زندگيءَ اسان جي آهي پر اسان
 کي ان تي ڪو به اختيار ڪونهي ڪو. بس ڊڪ جي انهيءَ موڙ تي اچي
 ماڻهو نه ڇاهيندي به آپگهات ڪندو آهي ۽ منهنجيءَ ٽيبل تي هن ڀل
 ننڊ جون گوريون رکيون آهن. ڪم از ڪم آپگهات ڪرڻ جو اڌيڪار
 ته اسان کي هٿ ڳهرجي نه. هديءَ! ٻاهر رات پر ڦهلايو بيٺي آهي.
 دريءَ تي رکيل مٺي پلانٽ جي رل- شيلف ۾ رکيل ڪتاب- ڀت تي
 ٽنگيل ڪٽريءَ جو چتر- ۽ ٽيبل تي رکيل منهنجي تصوير- سڀ ڪجهه
 ائين ئي رکيو رهندو- ٽريجاڙي اها آهي ته ماڻهو مري ويندو آهي- پر
 هن جي استعمال جون بي جان شيون رهجي وينديون آهن جڳن تائين
 لاءِ- تنهنجي ڪمل- (۷۷-۶-۲)
 ڪمل!

هر ماڻهوءَ جي من ۾ هڪڙو ڪعبو هوندو آهي. ڪنهن جي ڪعبي
 تي طواف ڪرڻ وارن جي رش لڳندي آهي ۽ ڪنهن جو ڪعبو اڻهڻي
 سنسان رهندو آهي. ۽- مون کي ته بس اوسيئڙو ئي رهيو، ڪنهن
 عبادت گذار جو، جيڪو منهنجي ڪعبي کي جيسين تائين جيئي- طواف
 ڪندو رهي، من جي سمورين سڃاين سان- ۽ هي آخري زمانو آهي

ڪمل!- ماڻهن جي دلين مان عبادتن جي سڄي لڳن ختم ٿيندي ٿي
وڃي ۽ هاڻ من اندر جا ڪعبا اڻهڻي سنسان رهندا.
۴- درد آهي سو وڃي ٿو وڌندو.

برسات جي پئل رُت.

رود تي هلندڙ هر پاڇولا د- و- ر- سانجهي ٻانگ جو پڙلاءُ. ٻنهي
جا من آداس آهن ۽ ٻنهي جي اکين ۾ واري ٿي آڏامي. وڇوڙو آهي جو
سندن پيڇو ٿو ڪري. عورت جي من منجهه جڳن جو عذاب آهي.
ڇا ٿي سوچين!؟

سوچيان ٿي- ڇا وڇوڙي جي انهيءَ پل کي پوڳڻ لاءِ ڪئي هئي
سين صدين جي پريٽ!!؟ پر- تون ڳالهائين ڇو ڪين ٿو ڀلا- هان-
اڏو ماڻ ڇو آهين!!!

س- ا- ن- ت- تهاڻين وڃي ٿي وڌندي.

او-!!

هان-!!

هٿ آڱريون هڏ ٻي منجهه جڪڙيل ۽ چپ ڏندن هيٺ آيل آهن
ٻنهي جا. مڙ جي اندر ۾ جولا ٿي دڪي ۽ وڻن جي پنن تان برسات
جون بوندون ٿيون ٿمن.

او-!!- تون منهنجي جيون ڪٿا جي سڀ کان سندر ساروڻي آهين.
ٻڌين ٿي نه!!- ڪرڻ لاءِ ڪيئي ڳالهيون هونديون آهن پر ڇا نيٺن جي
نهار مان نٿيون اهي ڳالهين سمجهي سگهجن.

رود تي پيل برسات جي پاڻيءَ ۾ ترندي ٿي وڃي ڪاغذ جي
ٻيڙي. هن ڪناري ويٺل هالڪ آداسيءَ منجهان ڏسندو ٿو رهي ٻيڙيءَ
کي.

مڙ نهي ٻيڙي ٿو ڪٿي. ٻار کي ٿو ڏي. هوءَ پانچا مٿي ڪنيو
هلندي ٿي رهي. عورت جي اندر ۾ مڇ پيا ٻرن ۽ مڙ جبلن کان به

اٿل آهي.

جنم پل کان جيون ساگر جي لهرن تي اسان پنهنجن پنهنجن سڀن جون ٻيڙيون ڇڏي ڏيندا آهيون. ڪاغذ جي ٻيڙين جهڙيون هونديون آهن اسانجن سڀن جون ٻيڙيون. اونڌيون سڌيون ترنديون رهنديون آهن پر ڪنهن ڪناري سان نه لڳي سگهنديون آهن. نه هن پار- نه هن پار ۽ اسان هن بالڪ جيان گوڏن تي مک رکيو آڏاس من سان ويٺا رهندا آهيون.

وڇوڙو ته آهي ئي هن پونءِ تي. ائين ئي ته ماڻهوءَ جو ماڻهوءَ سان پريم وڌندو آهي. وڇوڙي جي پوکان اسان هڪ ٻئي کي پاڪرڻ ۾ پري هلندا آهيون. وصل جي لمحن مان لنگهندا آهيون پر پيرن هيٺ وڇوڙو هوندو اٿئون.

تون ته پاڳل آهين- ڇا لاءِ ڪئي هيئي مون سان پريت!؟ ڇو- ڇا ان لاءِ!!؟- عورت جو اندر ٿو ڪامي- پريس ٿي رڳ رڳ دڪ جي مڇ ۾. ۴ - جي آئون تو بن مري پوان؟

مڙد جي اندر منجه وچ ٿي ڪري ڇڻ. آئون توتي تاج محل نه جوڙائي سگهندس- آئون ته پنهنجي جواڻ پيءُ جي قبر تي به ڪا پڪي سر نه رکي سگهيو آهيان. بس آئون پاڻ تاج محل بنجي تنهنجي قبر جي سيرانديءَ ويهي رهندس- لوڪ کي چونڊس- هن قبر منجه منهنجو من ٿو ڌڙڪي- اعتبار نه اچيو- ته پلا ڪن رکي ڏسو.

۵ جي لوڪ منهنجي قبر تي ڪن رکي ڏسي- هان!- تڏهن ڇا ڪندين!؟- پلا قبرن منجه به ڪو من ڌڙڪندو آهي!؟

نه- ائين ته نه چئو- وڇوڙي جي سلسلن منجه جي آئون زندهه رهجي ويس ته تنهنجي قبر منجه منهنجو من ڌڙڪندو هوندو- ويساه ڪر- ڪچن قبرن منجه وڇوڙي جي سلسلن ۾ زندهه رهجي ويل ماڻهن جو من ڌڙڪندو آهي- جن کي انهيءَ ۾ ويساه ڪونهي سي ئي قبرون پڪيون ڪرائيندا آهن- پر قبرن ۾ من ڌڙڪندو ضرور آهي- پر لوڪ ڪڏهن ڪن رکيو ئي ڪينهي قبرن تي- بس مٿان مٿان ٻُڪ ڪڍي

موتي ايندو آهي لوڪ.

پاڳل آهين تون!!

پاڳل آهيان آئون- تڏهن ته پاڻ به جيئان ٿو ۽ ٻين کي به
جيئڻ ڏيان ٿو.

ٻڌ!!- (ڪن ۾ ٿو سرگوشي ڪريس) حواسن ۾ هجان ها نه
پنهجي- ته- ڪڏهنڪو ڪائنات کي تهنس نهس ڪري چڪو هجان ها-
پاڳل آهيان- (آواز اوچو ٿيندو ٿو وڃيس) تڏهن ته بنا توکي ڇهڻ
جي پيار ڪيو اٿم تو کي- حواسن ۾ هجان ها نه- ته تو کي
جنسي محبت تي آماده ڪري- رپ ڪري توکي- ڀڄي وڃان ها آئون.
هيڏان- هوڏانهن- ڦهلجندڙ اونداهي جو واسو. رات ماڻهوءَ جي من
۾ دڪ ۽ ساروڻيون ڪڍي ايندي آهي. دڪ ۽ ساروڻيون بستري تي
ماڻهوءَ جو اوسيئڙو ڪندا آهن. ليٽندي ئي- پاڪرن ۾ پري- چپ چين
تي رکي ڇڏيندا آهن، باڪ ڦٽيءَ جي پهرئين پل تائين. رات ماڻهوءَ جي
اندر جو اوجاڳو آهي. بظاهر بند اکين اندر صدين جا اوجاڳا هوندا آهن.
توڪي ڪهڙي سڌ- رات پاڻ سان ڪيڏو ڪرب ڪڍي ايندي آهي- ۽-
ڏينهن ڪيئن ماڻهوءَ جي چاهي ٿي ماسڪ چاڙهي ڇڏيندو آهي.

اونداهي ۾ هنن جا پاڇولا هلندا رهن ٿا. هٿ هٿن ۾ جڪڙيل چپ
ڏندن هيٺ آيل آهن ٻنهي جا. موڙ مڙندي مڙد سدائين لاءِ موڪلائي
ٿو عورت کان. تنهنجا ساروڻا منهنجي هر پل جي سندرتا هوندا.
چڱو- هو هن جو هٿ پنهنجي هٿ ۾ آخري پيرو دٻائي ٿو- تون منهنجي
راتين جو اوجاڳو آهين.

عورت ٿڪ ٻڌي ڏسندي ئي ٿي رهي. ڇا- ان لاءِ ڀرپٽ ڪئي
هئي سون، صدين جي! وڇوڙي جي انهيءَ هڪڙي پل کي پوئڻ لاءِ!!-
هان!!

او!! عورت پٽڪي ٿي.

چئو!!

اڄ آخري پيرو- پوءِ ڪڏهن به نه- تون ڇو نٿو منهنجا چپ

چمين!!- آئون پاڳل ناهيان- پنهنجن حواسن ۾ آهيان- منهنجي نڙيءَ ۾
 ڪنڊا ٿا چين ۽ تون منهنجا چپي چمين ئي ڪين ٿو.
 عورت کي پاڪرن ۾ ڀري سرخ لپ اسٽڪ جي رنگ ڏانهن مرد
 پنهنجا چپ وڌائي ٿو پر چپ چپي ئي نٿو. اندر جا اٿپورا ڀاؤ مَن ۾
 ڪٽي موڙ مڙي وڃي ٿو.
 روڊ تي بيٺل عورت جو پاڇولو- تنها- تنها.
 ا- و- و- ا- و- ا- و- و.

۽ جنهن به رستي تي ميل جو پٿر نه هجي- انهيءَ جي ڪا به
 پڄاڻي ڪانهي- جانان! رستي منجهان سو رستا نڪرندا آهن ۽ ڪير آهي
 اهو ڪٿور من وارو، جيڪو ايڏي آداس من واري ماڻهو کي رستن جي
 ورن وڪڙن ۾ ڦاسائي ويو آهي. ماڳ ڪٿي به ناهي (ماڳ- جنم- جنم
 جو نريب آهي) ۽ اسين وڏيل پيرن وارا ماڻهو ائين پيا ڊوڙندا آهيون.
 ڇٺ- هر وڪ جيڪا ڪڇي ٿي، انهيءَ کان پوءِ آهي ماڳ جو پهريون نشان.
 جانان!- ۽ منهنجن سڀن لاءِ هي حياتي ڪافي نه هئي. منهنجا سڀنا
 حياتيءَ جي هن رڻ پٽ کان به ڏاڍا ڊگها هئا. دڪ جي ڳالهه اها آهي
 ته ڪنهن به جڳ ۾، جڏهن ڪو آداس من وارو ماڻهو هيءَ ڪهاڻي
 پڙهندو هوندو- تڏهن ڇا منهنجي تربت جي سيرانديءَ لڳل ڪتبي تي
 منهنجن سڀن جي فهرست مٽجي ته نه چڪي هوندي!!.

ماڻهوءَ جي شڪستن جي فهرست ڏاڍي ڊگهي آهي، ڪاميابي جي
 فهرست کان. تڏهن به هر نئون ڏينهن جُئا جي نئين بازي آهي. ۽
 هاراييل جٽارين جو هجوم آهي- پل پل جي جُئا آهي- وڪ وڪ جا جُئا
 خانا آهن- زندگي آهي- موت آهي- سڀنا آهن ۽- سنسان رستا آهن- هر
 ماڻهوءَ جو پاڇولو آهي ۽ وجود ڪوڙجي چڪو آهي- جنهن ترين جا
 اسين هم سفر آهيون- نڄاڻ اها ڪنهن پل پٽڙين تان لهي پوي ۽
 اسٽيشن تي لڳل بورڊن تي لکيل شهرن ۽ ڳوٺن جا نالا مٽجي چڪا

آهن (ع - ماڳ، جنم جنم جو نڀڀ آهي)

-آخري ڪهاڻي:

ماڻهوءَ جي آخري ڪهاڻيءَ جو سرو نه هوندو آهي - اندر ۾
ڪيتريون آخري ڪهاڻيون - آخري سينا - آخري خواهشون آهن - منهنجي
ڪمري کان ٻاهر اوندھ اندوڪار آهي. ڪڏهن ڪڏهن ٻاهر جي اوندھ
اندوڪار ماڻهوءَ جي اندر ۾ اوتجي ايندي آهي. دريءَ ۾ رکيل مٺي
پلانت جي ول سڪندي ٿي وڃي. منهنجي جيون ناٽڪ ۾ تاريخن جو
ڪو به دخل ڪونهي. صبح جا ڳنڍي آهيان ته ائين محسوس ٿيندو اٿم
ڇڻ اڄ نئون جنم ورتو آهي مون. رات ٿيندي آهي ته ٻاهر جي اوندھ
اندر ۾ اوتجي ايندي اٿم. دڪ منجهان سوچيندي آهيان، ڇا هيءَ
منهنجي آخري رات آهي! اڪٽ سلسلو آهي، جنهن جا ٻئي سرا مون کان
ڪوڻجي ويا آهن. زندگيءَ جا ڪيترا ناگوار لحا مون ڦاڙي اچي ڇڏيا
آهن. پر اهي ناگوار لحا ڪاغذ جي اٺڪ ڦاٽل ٽڪرن جيان پيا مون
پويان اڏامندا آهن. هوا تيز هوندي آهي ته پيا منهنجي وجود سان
ٽڪرائبا آهن. آئون - انهيءَ وٽشيا جو بدن آهيان، جنهن جي بدن تي
هن جا گراهڪ اٺڪ ڦٽ ڇڏي ويا آهن. بدن جا ڦٽ آتما تائين لهي
اچن ته احساسن جو ناسور جنم وٺندو آهي. وٽشيا، جيڪا روز سج
لڳي جي ويلا ۾ هار سينگار ڪري، روڊ جي ڪناري بيهي رهندي آهي،
ڪنهن گراهڪ جي آس ۾ ۽ ڪپڙن تي هاريل سستي خوشبوءِ واٽ
ويندن کي ڪن پل لاءِ روڪي ڇڏيندي آهي - نچاڻ انهن ۾ ڪير آهي هن
جي بدن جو ساڻي، اڇوڪي رات - بلڪل ائين مون ڪيو آهي اوسيئڙو
هڪ نئين صبح جو، منهنجي آتما تي هاريل لفظن جي خوشبوءِ سان.
اسين اندر جي وسعتن ۾ اڏامندا آهيون ۽ اندر جي پاڻال ۾ وڃي ڪرندا
آهيون. سمورو سفر اندر جو آهي - دڪ سمورا اندر ئي اندر پيا ڦهليا
آهن - اندران وڌڻ کان پوءِ به اسان ڪيڏا ثابت سلامت هوندا آهيون -

هزار پيرا ٽڪرائجون ديوارن سان- پٿرن سان- تڏهن به نه ٿئون.

اڇ- روڊ ڪراس ڪندي- سالن پڇاڻان هو گڏجي ويو هئم.
 بلڪل اهڙو- جهڙو سال اڳ ڏٺو هئم. اکيون اُجهائڻ- نشي ۾ الوٽ-
 وار پيپوت. ڪيترا ڀل گذري وڃڻ کان پوءِ سڃاتو هئائين مون کي.
 هلو- هلو!!- ڪيئن آهين؟- موٽ ۾ چڻ پڻ ڪيو هو- زنده آهيان
 ڏسين ڪانه ٿي- بلڪل نارمل ماڻهو جيان.
 هن جي هن آگرين جي وچ ۾ اٽڪيل پن جي پيڙي- سڪل ٺوٺ
 چپ.

گهڻا سال اڳ هن مون کي چيو هو- مري ويندو سانءِ ۽ منهنجو
 رت هن پونءِ تي اٽڪ مائهن جي پيشانين تي داغ بڻجي رهجي
 ويندو- هو اڃا به جيئرو هو اهڙوئي- جهڙو اٽڪ سال اڳ.
 ڇا ٿو ڪرين اڄڪلهه-؟!- هن موٽ ۾ پئي هٿ منهنجي اڳيان
 ٽهلائي ڇڏيا هئا- چوڻ لڳو- ائين ٿو لڳي چڻ هٿ ڪڇجي ويا اٿم.
 ڪپيل هٿن سان جيئان ٿو انهيءَ آس تي ته ڪو ڏينهن اهڙو اچي وڃي
 شايد، جڏهن منهنجي هٿ تريءَ مان نيون آڱريون ٿئي نڪريونديون.
 آڪاس سان ڳالهون ڪندڙ بلڊنگن هيٺان لنگهندي پنهنجي جيتامڙي
 وجود کي من ٿي من ۾ پيو محسوس ڪندو آهيان. ڪيڏو نه ڀٽڪڙو
 آهيان آئون ۽ ڪيڏي وصال آهي هيءَ ڪائنات!، تو چيو هو ته آئون
 دنيا جو مهان چترڪار بڻجنديس ۽ حقيقت اها آهي ته آئون هن ڏينهن
 کان بکيو آهيان ۽ سمورين آرٽ ڪيلرين جا دروازا مون تي بند آهن.
 اڄ مون پنهنجا- سڀئي چتر جلائي ڇڏيا آهن. اسين آڪاس سان
 ڳالهون ڪندڙ بلڊنگن هيٺان لنگهي رهيا هئاسون.

چيم- توکي ڪانهي سڏ- ڪيترا ماڻهو مهان آهن پر انهن جي
 چوڌاري هجوم نه هوندو آهي آٽوگرافس وٺڻ وارن جو. ڪير ڪيئن
 ڄاڻي سگهي ٿو ته تون سچ پچ مهان چترڪار آهين. وقت ايندو جڏهن

تنهنجا چتر اهو ئي لوڪ پنهنجين سيراندين سڃاڻيندو. پر تو ته جلائي
چڏيا پنهنجا سڀئي چتر.

هو چپ چاپ هلندو رهيو- روڊ جو ڪنارو ڏٺي. هلندي هلندي
ڪنگھ ۾ وڪوڙجي ويو ۽ رت جو ڍير ٿيڪي چڙيو هٿائين فوٽ پاٽ تي.
وچ وراڪا ڏٺي وئي هئي منهنجي اندر ۾.
انيڪ ڏينهن کان پوءِ (چاٿان ٿي) ته اخبار جي ڪنهن ڪنڊ ۾
سندس نانءُ جي خبر پڙهندس- هو- سنڌ جو چترڪار- چپ چاپ مري
ويو- اوجها- سيني ٽوريم ۾-

موڙ مڙندي مون هن کي آخري پيڙو ڏٺو- فوٽ پاٽ تي پيل هن
جي اندر جو رت ۽ انهيءَ مٿان لنگهندڙ ٻوٽ ۽ سينڊل- مون سڄ ۾
اڪيون کپائي ڇڏيون.

هائي-

ڪيڏي آهي.

اونداهي-

جا- نا- ن- ج- ا- ا- ن- جانان!!!

مندرجہ اُدا س ڏيئو، اڌ رات، ديوداسي

تال سوک ڪر پٿر پيو، هنس ڪهين نه جاءِ
پچلي ڀريت ڪي ڪارني، ڪنڪر چُن چُن ڪاءِ
(ڪبير ڀڳت)

وڇوڙي کانپوءِ

وڻن تان سڪل پيلا پن هڪ هڪ ڪري ڇڻندا رهيا هئا، هن جي
مٿان ۽ آس پاس. پر مان ننڍڙو پٿر کڻي اچليو. هٿائين بيٺل پاڻيءَ
۾ ۽ دائرا دور دور تائين پکڙيا ٿي ويا. اڄ ڪلھ هوءَ جيئندي به
چڻ جيئي ڪانه ٿي. حياتيءَ جا پڪراج جهڙا ڀل ۽ سج جهڙا سڀنا اڇانگ
هن جي بانوري من منجهاران اُڏاڻا هئا ڪنهن بهيءَ ڀر. هوءَ هئي جا
جنم-جنم کان ائين ئي هيڪلي ۽ نراس پيلن پنن وارن وڻن هيٺ
ويئي هئي، پڪشوئڻ بڻي. ڌرتيءَ جو هي گول دائرو تياڳي، دائري
کان ٻاهر.

”مهراڻ!!“

(هڪ لڳان ڪراچيءَ ۾ نيري سمنڊ ڪناري هوءَ ۽ مهراڻ واريءَ
تي پنهنجن پيرن جا نشان ڇڏيندا ٿي ساڻ-ساڻ هليا. هن جي چيلم
مهراڻ جي ٻانهن جي گهيري ۾ هئي ۽ سج سمنڊ جي چولين ۾ پاڻ
ڌاري ڇڏيو هو.)

مهر-۱- ۽!!

ماڻهو جڳن ڪنان بهشت جو بند دروازو ٿو کڙڪائي.

هٿ ٽڪجي ساڻا ٿي پيا آهن.
 ڪرائيءَ ڪنان وڃي چڻي پيا آهن هٿ-
 رت جو دريا آهي جو هٿن- آڱرين- ڪرائين مان وهندو ٿو اچي.
 چيله تائين ٻڌو پيو آهي هر ڪنهن جو تن.
 ڪوئي انت ڪونهي- ۽ مهران!! دوزخ جي آڳ ٿي ٻري ماڻهوءَ جي
 رڳ- رڳ ۾.

۽-
 ان آڳ جا آلا تهائين اوچا ٿي ويا آهن.
 پيلن پنن جي چانو ۾ ويٺي ويٺي هن هڪ ٻيو پٿر اُچليو هو
 بيلل پاڻيءَ ۾ ۽ دائرا دور تائين پڪڙجي ٿي ويا. ڪيڏي پيڙا ٿي
 پلجي هن وشال ڌرتيءَ تي-!!- انسانن جي سمنڊ مان لنگهندي هن هڪ
 وار سوچيو هو. وڪ- وڪ تي ٿلهيل هي ماڻهو آهن يا زندگيءَ جي ڇاتيءَ
 تي ڪوڙيل دڪ جو تياس آهن!!- گهڻا گهڻا سال آڳ روماني ڪهاڻيون
 پڙهندي، آرٽ اسڪول ۾ چترڪاريءَ جي سکيا وٺندي نچاڻ ڪهڙا سج
 جهڙا پاڻ هن کي سرخ بينرن جي هجوم ۾ وٺي آيا هئا. انسانن جي
 وهندڙ سمنڊ ۾ سڀ کان پويان هلندي هن سوچيو هو، ’او خدا!!!-
 ڪيڏي تڪي اُس آهي اسان جي سر مٿان- انگ انگ ٿو سڙي ان ۾- پر
 ڇا انهيءَ ڌرتيءَ جي به ڪاڻي پڄاڻي آهي!!؟- او خدا- هي ماڻهو
 آهن يا زندگيءَ جي ڪلهن تي ٽنگيل دڪ جو تياس-!‘
 ”هر ظلم جي پڄاڻي به تڏهن ٿيندي آهي نه مهران!! جڏهن ماڻهوءَ
 ۾ سنگهر ٿوڻڻ جو سامس جنم وٺندو آهي پر اسانجا هٿ ته ڪرائيءَ
 ڪنا ڪپا پيا آهن ۽ آڱريون سيئي چڻي چڪيون آهن.“ هن پنهنجا
 ڪمزور پيلا هٿ مهران جي آداس اکين اڳيان ٿلهائي ڇڏيا هئا ۽ مهران
 کي هن جا پيلا هٿ ڏسي سرنهن جا پيلا گل هانو ٿي هري آيا هئا.

سالن کان پوءِ هڪ ملاقات

”۽- هاڻ ته ڏاڍي ٽڪجي پئي آهيان. ڏاڍي دير ٿي وئي آهي.
 ڪير ڄاڻي اندر جي سگه ڪڏهن پُئرجنم وٺي!!- اڃا وار اچي ويا اٿم

ڪارن وارن ۾. ننڊ جون گوريون ٿڪي سمندي آهيان. رات جو سج به اڀري ايندو آهي ديوارن تي پر منهنجي اک ناهي لڳندي ۴- مهراڻ- ۵- هن جون اکيون جهل ڪرڻ لڳيون. ڪرسي تان اٿي اچي هوءَ کليل دريءَ وٽ بيٺي. اڳڻ ۾ پوکيل گلاب ڪوٺائجي ويا هئا. سڪل پيلي چهر تي دور دور تائين پيلا پن پکڙيا پيا هئا. هوءَ هڪ ٽڪ پولارن ۾ گهوريندي رهي.

”زندگيءَ جو ڪوئي انت ناهي مهراڻ!!- انت آهي ته بس ماڻهوءَ جو. جڏهن سامهه جي ڪچي ڏور تي ٿي اعتبار ناهي پوءِ ايڏا ڊگها- ڊگها پنڌ اسين ڪنهن لاءِ ٿا ڪيون!!- سوچيندي آهيان ته ڪنهن رات گورين لپ ٿڪي سمهي پونڊس سدائين لاءِ- پر پل پل جي موت جو حساب ڪنهن هڪ پل ۾ ڇو نٿا چڪائي سگهون اسين!!“.

”پر- جو ڪجهه آهي سو بهتر ته ناهي نه!- اهو سڀ ڪجهه بدلائڻو پوندو اسان کي. تياس تي تنگيل پنهنجي هر پاڻو جو مله وٺڻو پوندو. اندر جي سگهه تڏهن پٽر جنم وٺندي آهي، جڏهن اسان سنگهر ٽوڙڻ چاهيندا آهيون. مريم!- جڏهن بند ڪري جا در دريون کولبا آهن، تڏهن ته سج جي روشني اندر ايندي آهي نه!!“.

ديوارن تان سانوري سنجها جا ڪرڻا گم ٿيندا ٿي ويا، ڪمري ۾ اونداهي ٿلهجڻ لڳي هئي. دور ريل ڪوڪ ڪئي هئي ۽ پڪيٽڙا اکيرن ڏي اڏاڻا هئا. اوچتو هوءَ مڙي هئي. (ڪمري ۾ هوريان- هوريان ٿلهجندڙ هلڪي هلڪي اونداهي ۾، هن جون اڪمیل اکيون ڪن لاءِ ڏيڻا بڻجي جرڪيون ۽ اُجهامي ويون) ميز تي رکيل شمعدان ٻاريندي هوءَ هوريان- هوريان نارمل ٿي وئي هئي. کلي چوڻ لڳي ”هن ڳوٺ ۾ اڃا بجليءَ جا آثار ڪين آهن- ان ڪري بس انهن ميرانجهڻين روشنين تي ئي گذارو آهي.“

هڪ سارو ٿي هئي جا ماچيس جي تيليءَ جيان مهراڻ جي اکين ۾ ٻري پئي هئي. ”اونداهين ۽ اڪيلائين ۾ ساڻهه گهٽبو آهي منهنجو- بس ڪنهن اهڙي لمحي ۾ مان مري پوندي سانءُ-“

پر هوءُ اڄ به جيئري هئي- اونداهين ۽ اڪيلائين جي غنائن ۾. شمعدان جي هيڏي روشنيءَ ۾ هن جو مک تهاڻين هيڏو ۽ بيمار ٿي لڳو. هو چپ چاپ ڪرسيءَ تي ٽيڪ ڏيو سگار پيئندو رهيو. ٽڪ ٻڌي هن کي ڏسندو رهيو. ٽڪ ٻڌي ائين هو اڳ به هن کي ڏسندو هو (جڏهن هنن پاڻ لاءِ هڪ ئي پيچرو جوڙيو هو) تڏهن هوءُ مرڪي پوندي هئي. چوندي هئي. ”ائين نه ڏسندو ڪر مون کي- پاڳل ٿي پوندس مان“ (پر هوءُ پاڳل نه ٿي هئي- عام ماڻهوءَ کان به وڌيڪ نارمل هئي) ۽ هن ڀل هوءُ چپ چاپ پنهنجن هٿن جون ريكائون ڏسي رهي هئي. چوڻ لڳي- ”ڇا ٿو ڏسين؟“

”مان-!!!“ هو سوچن جي دائري ۾ ڦرندي ڦرندي چرڪي پيو. سگار جو دونهون هن جي اکين ۾ ڀرجي آيو هو.

”ڇا ٿو ڏسين- ائين مون ۾؟“ انيڪ ڀل هو چپ رهيو.

”ڏسان ٿو- ڪيڏي اوڀري اوڀري ٿي لڳين تون!!“

هوءُ مرڪي پئي- (يا- روئي پئي هئي!! لڙڪ ۽ مرڪ جي وچ ۾ ڏاڍي ٿورڙي وڇوٽي هوندي آهي).

هن سوچيو. ڇا سڀن جي ڪاٺي ساڀيان آهي!!- ڇا ائين جيون رڻ ۾ تڙپي تڙپي، پٽڪي پٽڪي هر ڪوئي مري پوندو. ڇا بس سڀئي پيچرا هڪ ئي هٿ سان ڊاهي سگهجن ٿا. جن جي هٿ ۾ حياتيءَ جي ڊگهي ريڪا هوندي آهي، سي من ئي من ۾ جڳ اڳ مري چڪا هوندا آهن (۽ مريم جي هٿ جي جيون ريڪا به ڊگهي هئي هٿ ڪرائيءَ تائين پهتل) اڄ هو هن کي چئي رهيو هو ته ڪيڏي اوڀري اوڀري ٿي لڳين!!.

”منهنجي اندر ۾ اڄ به تنهنجي نانءُ جهڙو دريا ٿو وهي- اچو اجرو جڳن ڪنان وهندڙ مهراڻ- پر زندگيءَ جا ڊگها ڊگها پنڌ آهن جن منهنجن اکين کي ڪنڊر ڪري ڇڏيو آهي. ڪنڊر پنهنجا هوندي به اوڀرا لڳندا آهن-“

دريءَ کان ٻاهر اونداهين آڪاس تي چنڊ اُڀري آيو هو. اونداهي ۾ جهومندڙ وڻ تهاڻين پواڻا ٿي ويا هئا. پريان کان ڪٿان مال موٽيو ٿي

وٽائڻ ڏي، ڳچين ۾ ٻڌل چنگ چڙن جو مڌر مڌر پٽلاءُ هو. ڌراڙن جي هڪل جو آواز. هو سگار پيئندي چپ چاپ اهو سڀ محسوس ڪندو رهيو. جڏهن هو هيڏانهن آيو پي، تڏهن نيشنل هائي وي تي جيپ هلائيندي هن انيڪ ڳالهيون سوچيون هيون. سوچيو هٽائين ته واپسيءَ تي هو مريم کي ساڻ وٺيو ايندو (پر هاڻ اهو سڀ چوڻ جو منجهس سامهون ٿي ڪين هو) - سول لائڻ ۾ هن جو ٻي حد خوبصورت بنگلو - وقت جي حڪومت ۾ اعليٰ عهدو ملڻ کان سوسائٽي ۾ هن جو اوچو مقام - سندس بنگلي جي گيٽ تي بيٺل، ڪلهن تي بندوق ڪنيل سپاهي - پٿس جي ايڏي پيسي واري مهاجر دوست جي ماڊرن ڌيءَ سان سندس وهانءُ ۽ اهو سڀ (جيڪو ڪڏهن ممڪن ٿي نه هيو) سندس ڪنهن به سڀني جي ساڻيان نه هو. اهو سڀ پنهنجن سڀني - اوچن آدرشن کان ڪٽجڻ کان کيس مليو هو. پر من هو جو ڪڏهن ڪڏهن ڌڙڪندي ڌڙڪندي بيهي رهندو هو - م - ر - ي - م - م - ر - ي - م - ر - ي - م.

هن سگار کيس مان هيو سگار ڪڍي ڊڪايو. وقت آهي جو بند: مٿ مان به چپ چاپ نڪري ويندو آهي ۽ اسان خالي مٿ ڪنيو زندگيءَ جي دائرن ۾ ڊوڙندا رهندا آهيون. سڀنا گهڻو پويان رهجي ويندا آهن. ايترو پويان جو وسري ويندا آهن اسان کي. پر هوءَ سندس اهڙو سڀو هئي جو سندس من جي ڪنهن ڪنڊ ۾ مسلسل ڌڙڪندو رهيو هو. سوچيو هٽائين، جڏهن هو مريم آڏو ايندو تڏهن اندر جا سارا دڪ مريم جي هٿ تريءَ تي کڻي رکندو. پر هو دڪ سگار جي دونهين ۾ گڏي اندر ۾ (پاتال تائين) اوتيندو رهيو.

تن ڏينهن انسانن جي انبوه ۾ سڀ کان اڳيان سرخ بينر کڻي هلندو هو. هو ڌرتيءَ جا سڀنا ڏسندو هو ۽ لوڪ هن سنگ وڪ وڌائيندو هو. موچڙا - جبل - قيد - جلسا - جلوس - سج جهڙا سڀنا - نئين صبح جا آدرش - پيڙا جو هڪ رقص هو جنهن جي ڪاٺي پڇاڻي ڪانه هئي.

۱۹۶۷، ملڪ ۾ ون يونٽ جي خلاف تحريڪ هليل هئي. ڪوئي جهڙالو صبح هو، جڏهن هو پهريون ڀيرو مريم سان مليو هو. اورينٽ هوٽل جي ڊائنگ هال ۾ گرم ڪافي جا ننڍا ننڍا ڍڪ پريندي هو مريم جي اکين ۾ ٽڪ ٻڏي ڏسندو رهيو هو.

۲۹- فيبروري ۱۹۶۷ع جي ان جهڙالي صبح هن مريم جي ڊائريءَ تي آڻو ڪرائي لکيو هو. ”جيڪي قومون سجاڳ هونديون آهن، صبح انهن جي هٿ تريءَ مان اڀرندا آهن- اتهاس جي گهور اونڌاهي ۾ به انهن جون هٿ تريون جرڪنديون آهن- مهران“

هن لمحي جڏهن هو مريم جي سامهون سگار ٻن آڱرين ۾ اٽڪايو، مريم ڏانهن ٽڪ ٻڏي ڏسندو رهيو هو. هوءَ اٽڪ پلن کان هٿ تريءَ ۾ اکيون کپايو ويئي هئي. هڪ ٻي ڪي ڪٽيندڙ مبهم- موئن جي دڙي جي اجاڙ ڪنڊرن جهڙيون ريڪائون هيون هن جي هٿ تريءَ تي. هڪ جيون ريڪا هئي جا سڀ کان چٽي ۽ ڊگهي- ڪرائيءَ تائين پهتل هئي.

”ڇا ٿي ڏسين هٿ ۾؟“ هو ائين ئي پڙڪيو، بي انت سانت کان گهٽائجي، ڪجهه نه ڪجهه ڳالهائڻ خاطر.

”صبح!!!“ هن چڻ پاتال مان ورندي ڏني.

ڇن- ڇن ڪري ڪجهه ڀڄي پورا ٿي پيو هو. ساڳي پل ٻنهي جي من ۾.

هنن ٻنهي ساڳيا سڀنا ڏٺا هئا (پر هو اهي سڀنا اڌ ۾ ڇڏي هليو ويو هو) سچ جي ساڳي اڙانگي پيچري تي هلندي، جڏهن سڪ جو صبح اڀرندو، تڏهن هو گڏجي هڪ ننڍڙو گهر آباد ڪندا، ٻئي نوڪري ڪندا. پنهنجن ٻارن جا سنڌي ٿاڻو رکندا. انقلابي ڪتابن تي ڊگها ڊگها بحث ڪندا. مهران شاه جي رسالي جو انگريزي ترجمو لکندو. هوءَ پنهنجي ننڍڙي اسٽوڊيو ۾ ويهي چترڪاريءَ واري اڻپوري سڀني جي تڪميل ڪندي. جڏهن ڇنڊ وچ آڪاس تي چڙهي ايندو ۽ سنڌو درياھ کان ايندڙ هير گهليندي، تڏهن هو اڳڻ ۾ ويهي، رات جي راڻيءَ جي

سڳندت ۾، گرم چانهن جا ڍڪ پريندا ۽ استاد منظور علي خان جا ڳايل راڳ ٻڌندا. انهن سڀن ۾ ڪٿي ڪو عاليشان بنگلو نه هو. ڪا چمڪندڙ ڪار نه هئي. يورپ جا چڪر نه هئا. بس هڪ لڳان اولڊ ڪيمپس جي گيٽ وٽ بيٺي نڄاڻ ڪهڙي پور ۾ اچي مريم چيو هو ”مهراڻ! جيڪڏهن زندگيءَ ۽ حالتن مهلت ڏئي ته ڪڏهن تون ۽ مان گڏجي سنڌ گهمنداسين.“

هو ٽهڪ ڏئي کلي پيو هو ”بس!!“
 ”ها بس- ان کان اڳتي ڪجهه به نه- ڪجهه به نه“ مهراڻ هن جو هٿ پڪڙي ورتو هو.

”تون ايڏا خوبصورت خواب ڪيئن ٿي ڏسين مريم!!“
 ”تون نه ڏسندو آهين ڇا!!؟“
 ”ڏسندو آهيان- پر مون پنهنجن خوابن لاءِ سونهن- تنهنجن خوابن مان چورائي آهي.“
 ٻئي مرڪي پيا هئا.

(ٻنهي جي اها مرڪ اولڊ ڪيمپس جي گيٽ وٽ، پيرن هيٺ لنگهندڙن جي لٽجي- گم ٿي وئي هئي دڙ ۾-)
 اها مرڪ هنن ٻنهي زندگيءَ جي اٽڪ لحن ۾، پنهنجين پنهنجين اڪيلائين ۾ مرڪڻ چاهي هئي پر وقت ڏاڍو ڪنور من وارو ٿيندو آهي. ماڻهوءَ جي ڇنڇن تان مرڪ ڪسي اکين ۾ لڙڪ پري ويندو آهي. سروم دکم دکم.

سڀ ڪجهه دک آهي.
 هن جي من ۾ ويٺل مهاتما ٻڌ پئڻڪيو- سڀ ڪجهه دک آهي.
 ”مريم!“ شمعدان جي ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ پٽ تي ڦهليل مريم جي پاڇولي ڏانهن تياريندي هو پئڻڪيو.
 ”هن-“ نڄاڻ ڪهڙن دائرن منجه ڦرندي ڦرندي هوءَ موٽي آئي.
 هر ماڻهو جنم جنم کان لحن جي دائرن جي چؤڌاري طواف پيو ڪندو آهي. پر دک اهو آهي ته هر ڪنهن جي عبادت ناهي قبول پوندي.

ماڻهو اندر جي قيد خاني ۾ جنم ٿيڻ ٿو پوئو. آزادي محض هڪڙو سڀو آهي.

آزاد ڪير به ناهي. ڪنهن جو تن قيد آهي. ڪنهن جي آتما ٿي سوريءَ تي لٽڪي. پر حقيقت اها آهي ته جيئنڌو هر ڪو آهي آزاديءَ جي ڪنهن هڪ لمحي جي آس تي.

۽

ان ڀل هو اندر جي انهيءَ قيدخاني ۾. آزاديءَ جي اوسيئڙي ۾ بيٺو هو. سندس تن ڪنهن بي جان شيءِ جيان ڪمري جي اونڌاهين ڪنڊ ۾ پيل ڪرسيءَ تي پيو هو ۽ سندس آتما گذري ويل وقت جي سوريءَ تي لٽڪي رهي هئي. ڇنڊ جي روشنيءَ ۾ ٻاهر بيٺل وٺ هوريان- هوريان جهومندا رهيا.

”تو ڏانهن اچڻ سڄي سوچيو هئم مريم!- ته تو کي پاڻ سان وٺيو ايندس پر هاڻ ائين ٿو ڀانيان ڇڻ وقت اتي ئي اجهامي ويندو. هن بند ڪوئيءَ ۾. تو ته دنيا تياڳي ڇڏي آهي ڇڻ- پر مان پڪشو يا گوتم ناهيان. تڏهن به لوڪ ساڻ جيئنڌي ڇڻ بن- بن پٽڪان ٿو. پر بس دڪ آهي ته اهو سڀ انهن سڀن جي ساڀيان ناهي-“ هن جو ساھ ٽڙيءَ ۾ گهٽجڻ لڳو. اوچتو هن جو من ڇڻ ڌڙڪندي ڌڙڪندي بيهي رهيو هو. هوءَ اُٿي بيٺي. شمعدان جي روشنيءَ جيان ان جو ڌڪندڙ آواز اڀريو هو (ڇڻ ته سياري ۾ ڪوئي بند دروازي اڳيان پڪاريندو هجي).

”مان تولاڻ ڇانهن ٿي ڪنيو اڃان-“ ۽ کليل دروازي متجهان نڪري نيٺن کان الڳ ٿي ويو هو هن جو وجود. ڪيترا ڀل هو کليل دريءَ جي اڳيان بيٺو سگار پيئندو رهيو. سڀ ڪجهه ائين ئي هو- سڀن ۾ به- پر ڇا هن کي اهو حق هو ته هو ايڏو چاهيندي به پنهنجين آڱرين سان هن جو مک ڇهي سگهي!!- هو ڪمري کان نڪري، هن کي ڳوليندو رڌڻي ڏانهن نڪري آيو.

”ڇانهن ايڏي ضروري ناهي مريم! مان ته بس تو کاڌ آيو آهيان.“

هو در جي فريم کي ٽيڪ ڏيو بيٺو هو. هوءَ سگريءَ ۾ اگر دکائي رهي هئي. ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ اگر منجهان ڪارائيل هن جا هٿ ڏسي نڄاڻ ڇو هو دڪي ٿي پيو هو. هن غور سان ڏٺو- جواڻيءَ تي شام جا پاڇولا گهرا پئجي ويا ها. هن بي حد دڪي ٿي سوچيو. جيڪي ماڻهو سچ جي ڇٽيءَ ويڙه ۾ ڌوڪي گاهي پوندا آهن. ڇا انهن جي سڀن جي پڄاڻي ائين ئي ٿيندي آهي!! موت جهڙي زندگي- سوريءَ تي تنگيل آتا. ڇا ماڻهوءَ جو سمورو سفر بي معنيٰ آهي. اگر هن جو دونهن هن جي اکين ۾ گهڙندو ٿي آيو.

هو ڇپ ڇاپ در جي فريم کي ٽيڪ ڏيو هن جا ڪارا ٿيل هٿ ڏسندو رهيو.

هي پنهنجي وقت جي انقلابي عورت جا هٿ آهن. انهن هٿن ۾ هن سرخ بينر ۽ جهنڊا کنيا آهن. انهن هٿن کي لهرائي هن نعره هنيا آهن. انهن هٿن سان هن سنڌ جو اتهاس ڪينواس تي رنگن سان ڇڻيو آهي ۽ ڪيئي سال اڳ وقت جون انقلابي ڪهاڻيون ۽ ڪوٽائون لکيون آهن. (هن هڪ نئون سگار دڪايو- گهڻو گهڻو اڳ جڏهن هو ان عورت سان گڏ چيئندو ۽ مرنڊو هو. تڏهن بس عام پراند جي سگريٽ افورڊ ڪري سگهندو هو. اڄ جو هو اسٽيبلش ٿي ويو هو. ولايت منجهان سڄل ٿيل سگريٽ پيئندو هو ۽ دڪ پوکيندو هو پنهنجي اندر جا) سنڌي مورتن جي هٿن جي پڄاڻي ايڏي دکدائڪ ڇو ٿيندي آهي!!

”م- ر- ي-!!“

”هون؟“ هن ڏونهائيل اکين سان ڏانهس ٺهاريو-

”پينٽنگ ڪندي آهين اڃا؟“

”ن-“ هن جو آواز ڇڻ پاتال مان ٿي آيو.

”ڪهاڻيون ۽ ڪوٽائون؟“

”ن-“ اهو ئي پاتال مان ايندڙ آواز.

”ڇو؟“

هوءَ ڇپ ڇپ رهي. سگريءَ تي رکيل ديگڙيءَ ۾ کير ٽهڪندو رهيو.

ڊگهي سانت کان پوءِ دونهاڻيل اکين سان مهراڻ ڏانهن نهاريندي هوءَ چڻ سڌڪي هئي چيو هئائين:

”ڪي ماڻهو گذرندڙ وقت سان گڏ هوريان هوريان جيئن رهندا آهن. ڪي ماڻهو آلي ڪائيءَ جيان پيا پرنڊا آهن ۽ هوريان هوريان مرندا رهندا آهن. توکي ڪانهي سڌ ته زندگيءَ مون کي آلي ڪائيءَ جو روپ ڏنو آهي. مان نه جيئن ٿي نه مران ٿي.“ صديون-مهراڻ جي مٿان کان لنگهي ويون. هن انهيءَ عورت سان ڪلاڪن جا ڪلاڪ بحث ڪيا ها. هوءَ چوندي هئي- زندگيءَ ۾ بهرحال ايڏي مايوسي به ناهي مهراڻ- صبح ضرور اڀرندو. ان ۾ منهنجو ويساه آهي. مايوسي اهو اونداهون ڪوه آهي جنهن ۾ هڪ ڀيرو ڪرڻ کان پوءِ ٻيهر ناهي اڀري سگهيو ۽ مان انهيءَ ڪوه ۾ نٿي ڪرڻ چاهيان. هڪ اٽل آس واري نوع مان هو چوندي هئي. فرسٽريشن ماڻهوءَ جو هٿ گهڙيو احساس آهي. ڪجهه به نه ڪرڻ جو بهانو آهي.

مهراڻ گرم چاءُ جا ڍڪ پريندي هن کي غور سان ڏٺو، هوءَ ڪنڌ نوايو ڪوپ ۾ چمچو گهمائي رهي هئي. ٺڄاڻ ڪهڙين سوچن ۾ گم. هڪ نئين صبح جي آس هن جي اکين منجهان اجهامي وئي هئي. فرسٽريشن جي انهيءَ گهيري ۾ گهيرجي ويو هو هن جو من، جنهن کي هن سدائين ڌڪاريو هو. هن جي ان مسلسل ويڙه جي پڄاڻي ڪيڏي پيانڪ شڪست هئي.

هوءَ دريءَ کان ٻاهر اونداهيءَ ۾ يڪ ٽڪ نهاريندي رهي. چوڻ لڳي.

”زندگيءَ جي پيچرن تي هلندي گهڻو ڪجهه ڀوڪڻ کان پوءِ اهوئي جاتو اٿم مهراڻ! ته اهو نڪور صبح ڪڏهن به نه اڀرندو. بس انهن اونداهين ۾ ئي ماڻهوءَ کي جيئڻو ۽ مرڻو آهي. ان صبح جو اوسيئڙو بي ڪار آهي. پيڙا جو هڪ مسلسل سفر آهي جنهن ۾ ڪجهه به ناهي پلڻ پوندو.“ ٽيبل تي رکيل هن جي چانهن ٿڌي ٿيندي رهي. گهڻا سال اڳ (۴- ۵) جڳ لنگهي چڪا آهن انهن سالن جي سڀني

تان) - ڪنهن انٽرويو ۾ هن چيو هو، 'مان منصور حلاج جي محبوبا آهيان ۽ پٿر منهنجو نصيب آهن'. ڇا هن سچ چيو هو! بس پٿر ئي هن جو نصيب هئا! - ٻيو ڪجهه به نه؟؟؟

اٺيڪ سال اڳ، جڏهن هو سي. ايس. ايس جي امتحان ۾ ٽاپ ڪرڻ کان پوءِ ٽريننگ تي وڃڻ لڳو هو، تڏهن چائينيز جي اونداهين ڪنڊ ۾ هن مريم جا سرد هٿ پنهنجن هٿن ۾ جهلي چيو هو. "مان پنهنجو شاندار مستقبل ڪيئن ٿو ڌڪاري سگهان. تو بن جيئن ڏاڍو اڻڪو آهي مريم. پر مان پنهنجي امله حياتيءَ جا سمورا سال جيلن ۾ گهارڻ نٿو چاهيان. ڌرتيءَ ۽ قوم ڪنهن کي به ڪجهه نه ڏيندا آهن. جيت انهيءَ جي ٿيندي آهي، جيڪو پاڻ لاءِ جيئن ڏو آهي." - اهو سڀ چووندي هن کي گذريل سموريون سارو ٿيون جڻ وسري ويون هيون. هوءَ ڇپ ڇاپ پنهنجن هٿن جون هڪ ٻي کي ڪٽيندڙ ريڪائون ڏسندي رهي. مريم کي اهو سڀ ياد هو - پر هن اهو سڀ مهران کي ٺٽي ياد ڏيارڻ چاهيو، جو سڀنا وڪڻي چڪو هو. سڀ ڪجهه بڪواس هولڪاس ان پل. چائينيز مان نڪري هن گهر وڃڻ لاءِ رکشا کي هٿ ڏنو هو. بس ائين چيو هئائين - "سچ جي ان پيچري تي مان تنها به هلي سگهان ٿي - ڊڪ اهو آهي ته تو پنهنجا اوچا آدرش بي حد سستي اگه ۾ وڪڻي ڇڏيا آهن - صبح ضرور اڀرندو"

پر صبح اڀريو ئي ڪونه هو. زندگيءَ جا سمورا ڊڪ ڀوڳڻ کان پوءِ دنيا تياڳي هوءَ انهيءَ ننڍڙي ڳوٺ ۾ اسڪول ماستريائي اچي ٿي هئي. لوڪ اگهور تڏ مان جاڳڻ لاءِ تيار ٿي ڪونهي. جڏهن هو ۽ مهران ٻوڏ ۾ تباھ ٿيل ڳوٺاڻن لاءِ امداد گهرڻ کان لطيف آباد جا بند گيت ڪڙڪائيندا هئا - تڏهن به اهي گيت نه کلندا هئا ۽ اهي گيت اڄ به بند آهن. سنڌي رسالن ۽ ڪتابن جا سٿا ڪٿي انهن اهي گيت ڪڙڪايا هئا. ڪتابن جا سٿا پٽ تي اڇليندي سندن هڪ ڪلاس فيلو مظهر پرچي آيل آواز ۾ پڻڪندو هو - "لعنت آهي هن قوم تي - مرده دل آهي اها قوم - سڀ بڪواس آهي - مان ڪو ليڪڪ هجان ها نه مريم! -

ڪڏهن به سنڌيءَ ۾ نه لکان ها۔“

لطيف آباد جي ڳلين ۾ ڪتابن جا سٽا ڪٿي هلندي هن موٽ ڏني هئي اهو سڀ وقتي آهي۔ هر ماڻهو اگهور نند مان ڪڏهن نه ڪڏهن ضرور ڄاڻندو آهي.

”خوش ٻهجي آهي توکي۔ ڏس نه مريم! هي جو سنڌين جو اوچو ۽ وچولو شهري طبقو آهي۔ انهن جي گهرن جي بند دروازن اڳيان سنڌي ٻولي ۽ سنڌ جو اتهاس سڌڪي سڌڪي مري ويندو۔ انهن منجهه آس رکڻ بي ڪار آهي مريم!“

جن جوشيلن سنڌي شاگردن ۽ شاگردياتين سان گڏجي هن سچ جي پيچري تي پير هو پاتو۔ ڌرتي ڌرتيءَ تي بڪ هڙتال ڪئي هئي۔ جلسا ۽ جلوس ڪڍيا هئا۔ جن سان گڏجي هن احتجاجي بينر ڪڍيا هئا۔ ون يونٽ ٽٽڻ جا جشن ملهايا هئا۔ سنڌي رسالن ۽ ڪتابن جا سٽا ڪٿي سنڌين جا بند دروازا ڪڙڪايا هئا۔ ٻوڏ جي ستايلن لاءِ ڊگها ڊگها پنڌ ڪيا هئا۔ اهي سڀ هوريان۔ هوريان ڪري پنهنجا پنهنجا پيچرا مٽائي ويا هئا۔ مهراڻ سميت (جيڪو هن جي سڀن جو شريڪ هو)، هو پارٽيءَ جي اڳواڻن جي سفارشن تي ايئرڪنڊيشنڊ آفيسن ۾ وڃي ويٺا هئا ۽ هن جون جيڏيون انهن ڪامورن سان لاٿون لهي هاڻ نئين ماڊل جي گاڏين ۾ گهمنديون هيون۔ ماڻهو ڏاڍو ڪمزور ٿيندو آهي، جسم جي سڪ لاءِ پنهنجي آتما وڪڻي ڇڏيندو آهي.

آخري پيرو ملڻ کان ڪجهه ڏينهن اڳ يونيورسٽي جي آڊوٽوريم ۾ (جشن لطيف ملهايو پيو ويو) هوءَ مهراڻ جي ڀر واري ڪرسيءَ تي ويٺي هئي. هن جي چئني پاسي شاگردن ۽ شاگردياتين جو هجوم هو.

”مهراڻ!“

”هون؟“ هو اسٽيج تي اکيون کپايو ويٺي هئي پر هن جو من۔!!
 ”تو کي اهو سڀ ڪڏهن به ياد نه ايندو۔ مهراڻ؟“ تو کي اهو سڀ ڪيئن وسري سگهندو ڀلا۔!!“

”سڀ ڪجهه وسري ويندو آهي مريم!- اهي ساروڻا مون کي ڏئي
 به ڇا ٿا سگهن!!- مان بڪ مرندس ته ٽن وقتن جي ماني به هيءَ قوم
 مون کي نه ڪارائيندي-“

”مون کي وساري سگهندين مهران!!“ ڪنهن مرندڙ ماڻهوءَ جيان
 هن جو آواز ٽٽل لڳو هو. مهران ڇرڪي ڏانهس ٺهاريو هو. هن جي اکين
 ۾ ڏياريءَ جي رات لهي آئي هئي.

ان رات هو فنڪشن اڌ ۾ ئي ڇڏي هليو ويو هو. هوءَ خالي
 ڪرسيءَ جي ڀر ۾ پڇاڙيءَ تائين ويٺي رهي. رات اجهامڻ تي هئي.
 سياري جي بي حد سرد رات ۾ ڄامشوري کان بس ۾ شهر ويندي
 هوريان هوريان صبح اڀرندو رهيو هو پر هوءَ اندر ئي اندر مرتدي رهي
 هئي.

هن جي اوچن آدرشن واري زندگيءَ ۾ ڪيڏو بوگس واقعو ٿيو
 هو. بلڪل عام چورڪرين جيان، شرنائين جي شور ۾ ننڊپڻ جي
 مڱيندي سان وهاءُ ٿي ويو.

”اڙي!!- هيءَ مان آهيان- سنڌ جي انقلابي نياڻي-“ هن حيرت منجهان آرسيءَ
 ۾ پنهنجي سينگاريل وجود کي گهريو. ماڻهوءَ جي هر خوبصورت احساس
 کي فنا آهي. فنا آهي ماڻهوءَ جي هر سڀني کي. هڪ اداس صبح ڏاهپ جي
 ڏوه ۾ مليل طلاق جو ڪاغذ بيگ ۾ وجهي هوءَ ان ننڍڙي ڳوٺ ۾ هلي آئي.
 اسڪول مانسٽريائيءَ جي حيثيت ۾. اهو هو هن جي سموري جيون ناٽڪ جو
 ڪلائمڪس. گمنامين جي انهن اونڌاهين غنائن ۾ اچي هن پنهنجيون
 سموريون ڪهاڻيون ۽ ڪوتائون ڦاڙي ڇڏيون هيون. پنهنجا چتر ساڙي
 ڇڏيا هئا. ماڻهو بي حد آسانيءَ سان جيئندو آهي، مرڻ جو اوسيئڻو
 ڪرڻ لاءِ. اڄ هو نجاڻ ڪيئن هن کي ڳوليندو اچي نڪتو هو. هن کي ائين
 آڏو ڏسي حيران به نه ٿي هئي (زندگيءَ جا سمورا هاڃا سندس عادت
 بڻجي ويا هئا). وقت ٻنهي کي پوڙهو ڪري ڇڏيو هو. پر هوءَ ڪنڊر
 بڻجي چڪي هئي ۽ هو اڃا به مضبوط ۽ آباد هو. زندگيءَ جا سمورا
 سک سندس چهر تي اڪريل هئا. ماڻهو جنم ڀل کان آدرش مٿ ۾

پري حياتيءَ جي ڇٽيءَ ويڙهه ۾ ڪاهي پوندو آهي. ۽ ڪو پل اهڙو به ايندو آهي جڏهن آدرش واٽ تي ڪوئجي ويندا آهن. مٺ خالي ٿي پوندي آهي ۽ هٿ تريءَ تي رهجي وينديون آهن. هڪ ٻي کي ڪٽيندڙ ريڪائون.

هن سگار ڪيس مان هڪ ٻيو سگار ڪڍي ڊڪايو. دونهون چوڌاري ڦهلجي ويو هو. مهران جي چاهري تي ۽ مريم جي اکين منجهه. رات هوريان هوريان دريءَ کان ٻاهر لنگهندي ٿي وئي. چنڊ جي هيڊي اداس روشني مريم جي چاهري تي ڦهلجي آئي هئي.

”مريم!“ هو پڻڪيو.

”هون؟“ هوءُ کليل دريءَ ۾ اچي بيٺي.

”مان- تو کان ڌار رهي جيئن ٻه ڇٽ مرنڊو رهيو آهيان.

هوءُ چنڊ جي ميرانجهڙي روشنيءَ ۾ بي حد اداسيءَ منجهان مرڪي پئي هئي. ڇٽ هن ڪا بي معنيٰ ڳالهه ڪئي هجي. اٺيڪ سال اڳ هوءُ انهن لفظن جي آساني تي جيئن ٻه ڇٽ مرنڊو رهيو آهيان.

”مان- تو بن ڏاڍو ٿڪجي پيو آهيان مريم!- سڀنا ۽ آدرش جيڪي تو وٽ ڇڏي ويو هئس انهن گهڙيءَ گهڙيءَ منهنجو پيڇو ڪيو آهي مريم!- هل موٽي هلون. مون پنهنجي گهر جي هر ڪنڊ ۾ تنهنجي ڪمي محسوس ڪئي آهي. منهنجي زندگيءَ جو هر سڪ تو بن اڻپورو آهي.“

هو اداسيءَ واري نوع ۾ مرڪندي رهي.

”منهنجي بنگلي جي لان ۾ اٺيڪ ساوا وٺ آهن پر انهن هيٺ تون ويٺل ٺاهين- ڪار ڊرائيو ڪندي پر واري سيٽ تو بن مون کي تهاڻين خالي محسوس ٿيندي آهي- مريم! مان جاڳندي سڀنا ڏسندو آهيان، تنهنجو هٿ پڪڙي سمنڊ ڪناري هلڻ جا- مان- مان ڏاڍو ٿڪجي پيو آهيان- مون وٽ سڀ ڪجهه هوندي ڇٽ ڪجهه ناهي- منهنجو سڪون تنهنجي هٿ تريءَ ۾ رهجي ويو آهي.“

مريم بي حد دک منجهان پنهنجي کليل هٿ جي تري ڏئي، جنهن

منجھ ڪجهه به نه رهيو هو. سڪون، جنهن لاءِ ماڻهو بن بن ڀٽڪيو آهي، اهو سڪون ڪٿي به ناهي. محض هڪڙو لفظ آهي ۽ لوڪ پاڳل ٿي پيو آهي ان لفظ جي پويان. هوءَ چپ چاپ، ڌڙڪندڙ من سان هن کي ڀيڪ ٿڪ ڏسندي رهي. ڪڏهن هن انهيءَ شخص جو بڻجڻ چاهيو هو. اڄ هو ڪيڏو اڀرو هو لاکاس. ڪائنس پنهنجن سڀني جي بيڪ گهري رهيو هو. اوه- خدا-!!- زندگيءَ ۾ ڪيترا ڀل موت جا آهن. ماڻهو جي آس پاس موت جو واسو آهي- مهراڻ!- مان جا هن ڀل ڪنهن زنده وجود جيان وٺي آهيان تو اڳيان، تون نه سمجهي سگهندين ته مون کي مٿي ڇڏي لنگهي ويا آهن. جيڪي سڀنا ۽ آدرش پاليندا آهن من ۾- انهن جي جيون ناٽڪ جو ڪلائيمڪس اهو ئي ٿيندو آهي. تون اهو سڀ سمجهي نه سگهندين. تنهنجي بنگلي جي ڪيٽ تي بيٺل سڀاهي تنهنجن احساسن تي به پهرو ڏيندا آهن. تنهنجي ڊرائيونگ جي رفتار ڀلا ڪڏهن تنهنجن احساسن جو ساٿ ڏيندي هوندي ۽ ٽڪجي ته مان به پئي آهيان. سڪون نه مون وٽ آهي نه تو وٽ آهي. سڪون ڪٿي به ناهي. هوءَ ڪرسيءَ کي ٽيڪ ڏيو بند اکين سان سوچيندي رهي.

”مان تنهنجي انهيءَ ماڻ کي ڇا سمجهان مريم؟“

هن اکيون پٽي مهراڻ ڏانهن ٺهاريو. هن جي بلڪل مٿان بيٺو هو. هن جو پاڇولو مريم جي وجود تي ٽهلجي آيو هو. ”اڄ مريم!- هڪ ٻي جو هٿ پڪڙي زندگيءَ جي پيچري تي وڪ وڌايون“ مهراڻ پنهنجو مضبوط هٿ ڏانهس وڌايو هو.

موت ۾ هن پنهنجو هٿ نه وڌايو هو. بس اڪيل ٿيڻ سان هن جو مک ٽڪيندي رهي هئي. ڳوٺ جي مسجد ۾ فجر جي بانگ ملي رهي هئي. ٻنهي جو من هوريان هوريان ڌڙڪندو رهيو هو. هوءَ ڪرسيءَ تان اٿي بيٺي ۽ مهراڻ جو وڌيل هٿ ٽاريءَ جيان ڪري پيو هو. بانگ ملندي رهي. مال جي ڳچين ۾ ٻڌل چنگ چڙن جا مڌر مڌر آلاپ شروع ٿي ويا هئا.

”مهراڻ!!“ سانت جي مهاڳر منجهان هن ٻوليو هو.

”صبح ڪڏهن به نه ٿيندو مهران!- انهيءَ اونداهي ۾ جيئڻو ۽ مرڻو آهي. سڌڪي- سڌڪي ساه ڏيڻو آهي- هاڻ ته مون پنهنجا پير به وڌي ڇڏيا آهن. مان ڏاڍي ٽڪجڻي پئي آهيان. آخري وڪ به نٿي وڌائي سگهان. صبح ڪڏهن به نه اڀرندو تڏهن به مان آس جو هڪڙو ننڍڙو ڏيئو ٻاري رکڻ ٿي چاهيان. سالن پڄاڻان ئي سهي مون وٽ پڙهيل ڪنهن هاري ناريءَ جو پٽ ان ساڳي ويڙه ۾ ڪاهي پوندو-تڏهن به ان کي مان پنهنجن سڀني جي ساڻيان پائيندس. مان هتي ئي نيڪ آهيان. بلڪل نيڪ آهيان-“ آڪيل نيٺن سان کيس ڏسندي هوءَ ڪن لاءِ چپ ٿي وئي.

”پر- مريم!!- صبح ته تڏهن به نه اڀرندو شايد“ مهران جي آواز ۾ زهر ڀرجي آيو هو.

”ها پر- ڏيئي منجهان ڏيئو ته ٻرندو آهي نه-“ هڪڙو وري هن جي اندر جي مري ويل انقلابي عورت ساه کڻڻ لڳي هئي.

”مهران!- هن وشال ڪائنات ۾ منهنجي ڪهڙي حيثيت آهي، انهيءَ جي ڪٽ هاڻ لڳائي اٿم. منهنجو اهو گمان غلط هو ته هيءَ ڪائنات مون لاءِ جڙي آهي. مان ته گهر ۾ پيل اها بي ڪار شيءِ آهيان جنهن جو ڪوبه مصرف نه هوندو آهي. پر جنهن کي ڪنهن نه ڪنهن ڪنڊ ۾ ايڊجسٽ ڪرڻو ئي پوندو آهي.“

”مان- موٽي وڃان- م- ر- ي- م-!!“ هو دک منجهان ڀڻڪيو.

دريءَ کان ٻاهر پولارن ۾ نهاريندي هوءَ ڀڻڪي ”ها- توکي موٽي وڃڻ ئي گهرجي- هن جيءَ اڃ ۾ به گهڻو گهڻو پوئتي پيل ننڍڙي ڳوٺ کان ٻاهر حياتيءَ جا سڀئي سک تنهنجي آجيان لاءِ بيٺا آهن- توکي موٽي وڃڻ ئي گهرجي“. اهو سڀ چوئدي هن جا ڪمزور ۽ هيڊا (سرهنن جي گلن جهڙا) هٿ پگهر ۾ شم ٿي ويا هئا. هو صبح جي ڦهلجندڙ ڪلابي روشنيءَ ۾- بي حد اداس من سان ٻاهر نڪري آيو هو. ٻاهر بيٺل هن جي جيب ماڪ ۾ پسي وئي هئي. هوءَ ٻاهر هن کي خدا حافظ چوڻ آئي هئي. ٻاهر روشنيءَ ۾ اچي هن مريم کي ڏٺو. ائين

پاڻيو هٿائين ڄڻ هوءَ ورهين جي بيمار هجي. هن جي اداس نيٽن ۾
 پيڙا جو جيڪو مها ساگر وهندو ٿي ويو- مهراڻ ڪن انهيءَ ۾ ٻڏي ٻڏي
 ويو هو.

. صبح جي گلابي روشنيءَ ۾ مهراڻ کي هن آخري پيرو ڏٺو. بلبل
 ڪينسر جيان ڪو اڻڄاتو دڪ هن جي رڳ رڳ ۾ ڦهلجي ويو هو. جيپ
 ڊوڙ اڏائيندي نيٺ نهار کان آڻوپ ٿي وئي هئي.

زندگيءَ جو زهر

هن جي ڄمڻ جو اوسيئڙو به ڪيڏو هئڻ پر نياڳي ڄاڻي به ته ائين جو سمورين آسون اميدون بي موت مري ويون. ڄمندي ئي بڪ جو شديد احساس پيٽ ۾ لڪائي ائين روئندي سڏڪندي آئي ڄڻ هن لاءِ هن جڳ ۾ کير جي سبيل ورهائجي رهي هجي. هوءَ هئي به ته اهڙي جو کيس ايڏن سورن سان ڄڻ واري ئي نفرت منجهان اڪيون پوري ڇڏيون. هن جو جنم ماڻس لاءِ ائين به نئون هو جو انهيءَ ڏينهن مڙس دل تي ڪٽيو هئس، جنهن ۾ سور اچي ٿيا هئس. انهيءَ ڏينهن هو دل تي نشو ڪري آيو هو ۽ اچڻ سان ئي مٿس موچڙن جو سڪولائي ڏنو هئائين جو کيس شڪ هو ته جوڻس کي اهو ڪنهن ٻئي مان ٿيو آهي. ائين هن جي ڄمڻ جو ڏينهن به هن وانگر نياڳو بڻجي ويو ۽ جڏهن هن ماڻس جي پيٽ مان منهن ٻاهر ڪڍيو هو تڏهن ماڻس سموري ڪائنات جون نفرتون پنهنجي من ۾ پڪڙيون ڀانيون هيون. نه ته هن کان اڳ به هن اڻ جيئرا جاڳندا ٻار جنم ڏنا هئا. جنهن ڏينهن هن کي سور ٿيندا هئا، انهيءَ ڏينهن مڙس مٿان سڙ پيرا پيو صدقي ٿيندو هو پر اهي ٻار هوندا به ته چنڊ جهڙا هئا. سدا ملوڪ، ماءُ پيءُ وانگر موچارا. تڏهن ئي اسپتال جي معرفت بي اولاد ماڻهو ڇڳي اگه تي کڻي ويندا هئا ۽ پوءِ ڪڏهن به هنن جي سار نه ايندي هئس ۽ کير جيڪو هن جي ڇاتين ۾ ڀرجي ايندو هو اهو به ڇڳي اگه تي، ڪنهن ٻار جي آيا بڻجي وڪڻي ڇڏيندي هئي. ائين سمورو سال سک سان لنگهي ويندو هئڻ، تڏهن ته مڙس آپريشن ڪرائڻ نه ڏيندو هئس ڄڻ هوءَ عورت نه هجي ٻار ڄڻ جي مشين هجي.

پر هن پير هوءَ جا ڄاڻي هئي ته اهڙي ڪاري جو مٿس اونداهي رات جو گمان ٿئي. ايڏي ڪوجهي جو ڏسڻ تي دل نه چوي، ايڏي

ڪمزور ۽ بيمار جو هڏن جي پجري جو گمان ٿئي. مٿس ته اڳئي مٿانهن بگڙيو ويٺو هو ويتر هن کي ڏسي پڪ ٿي ويس ته اهو پيٽ جوڻس کي ڪنهن هئي مان هو. هاڻ الله جيڪر چڻ واري جي پٺيءَ تي هن جي پيءَ جو نالو به لکي ڇڏي ته ڪيڏو چڱو ٿئي. ڀلا هوءَ سال به سال پاڻيءَ مان ڀريل مٺ جهڙو پيٽ کڻي ڪنهن سان ياري رکندي هوندي. ٻيو به الله کي ڪل ته هوءَ ايڏي ڪوچهي ڇو ڄاڻي هئي جو هن کي ڏسڻ لاءِ به دل نه چوي.

هن جي ڪنن ۾ ٻانگ به نه ڏني ويئي. بس ائين ئي هن جو نالو ڪاري پڇجي ويو. هوءَ هفتو سڄو اسپتال ۾ پئي هئي پر ڪوبه هن جو گراهڪ نه ٿيو. البت هن جي پٽيءَ جو ڪير ڪنهن وڏي ماڻهوءَ جي نئين ڄاول ٻار جي حصي ۾ هليو ويو ۽ هوءَ وڃ جهڳيءَ ۾ پئي ائين سڏڪندي هئي، ائين رڻيندي هئي ڄڻ آسمان جي اوچائين تان ڪنهن ڌڪو ڏئي پستين ۾ اُڇلايو هجي.

پٽس جي نرڙ تان گهنڊ نه لٿو. چئي رن نڀاڳي! موچاري. شڪل آڻي ها ته گهٽ ۾ گهٽ اٺ نو سو ته نڪري اچن ها. ۽ جڏهن پيرين پنڌ ڪرڻ لڳي ۽ ٻاتائي ٻاتائي ماني گهرڻ لڳي تڏهن وڏي اوسيئڙي کان پوءِ ماڻس جو پيٽ ٻاهر نڪتو. هاڻ پٽس جي نرڙ جا گهنڊ ڪنهن قدر گهٽجي ويا هئا. هوءَ مانيءَ جي سين هٽندي هئي ته پٽس ”رن حرامڙي“ چئي پيرن مان موچڙو لاهي هٽندو هئس. وڃي ماڻهين جي چڱهه کان ماني گهر جنهن جو اولاد آهين.

تن ڏينهن ئي مون هن کي ڏٺو هو. اگهاڙي، ڪاري ڪوچهي، سڄو بدن ۽ وار ڌوڙ ۾ لٽيل. سموري پاڙي ۾ واٽڙي واٽڙي ڦرندي هئي. هڪڙي مانيءَ جي سين هن جي سڪل ٺوٺ چپن تي، هن جي آئين آئين اکين ۾ پکڙيل هوندي هئي.

ٻار ڪٿس ڇيڙائڻ لاءِ چوندا هئا، ”ڪاري! ماني ڪاٽينديئن؟“ هوءَ يڪدم هاڪار ۾ ڪنڌ ڌوڻي ڇڏيندي هئي. ٻار هن کي ماني ڏيکاري ڊوڙڻ لڳندا هئا ۽ هوءَ به ڪنهن بڪايل ڪٽيءَ وانگر وات ڦاڙي پويان

پويان ڊوڙندي هئي پوءِ جڏهن ٻار انهي تماشي مان ٽڪبا هئا تڏهن ماني اُڇلائي ڇڏيندا هئس اڳيان.

نه ڄاڻ ماڻس ڪڏهن ڪم ڪار تان موٽندي هئي ۽ هن کي ٻانهن کان جهلي وڃي جهڳي ۾ اُڇلائيندي هئي. هن کي گهر ۾ مانيءَ جو سڪل ٽڪر به نه ملندو هو، هتان هتان پني سني پيٽ پريندي هئي. اڳي پئس نشو ڪري ايندو هو ته رڳو ماڻس جون آهون ۽ دانهون ٻڌڻ ۾ اينديون هيون. پر هاڻ ته گڏوگڏ هن جون به ڪيڪون ٻڌڻ ۾ اينديون هيون. عجيب عذاب هوندو هو هن جي ڪيڪن ۾ ڄڻ سموري ڪائنات تي خدا جو عذاب نازل ٿي رهيو هجي. ٻئي ڏينهن هوءَ سموري پاڙي ۾ پنهنجي بدن تي لڳل ڪارا نيرا نشان ڏيکاريندي وتندي هئي ۽ ٻڌائيندي وتندي هئي رات پئس، ماڻس کي اُگهاڙو ڪري بوٽ سان ماريو هو. پر ماڻس کي ته ڄڻ پرواه ٿي ڪانه هئي. هوءَ صبح ساڻ ٻار سينگار ڪري بنگلن ۾ ڪم تي هلي ويندي هئي، هاڻ نچاڻ ڪيترا ٿڌ هوندا هن جي ڪپڙن اندر لڪل.

هوءَ اسان جي گهر به ايندي هئي. در تي اچي مانيءَ جي سين هڻندي هئي، جي ماني نه ملندي هئس ته اُتي ئي پٽ تي ائين روئڻ لاءِ ويهي رهندي هئي، ڄڻ پئس جو ڪو گهر هجي پر پيءُ جي گهر ته هن جي ايتري به حجت ڪانه هئي. اسان جي ڏاڏي پنج ئي وقت ناز پڙهڻ واري، جيسين تائين ڄاڳندي هئي وضوءَ ۾ ئي رهندي هئي، هن کي ڏسي پريان ئي رڙ ڪندي هئي، ”رن هيڏانهن متان اچين، سڀني کي پليت ڪنديئن.“ هوءَ هيسجي اُتي ئي بيٺي هوندي هئي. ”وٺ ماني“ ڏاڏي ماني اُڇلائي ڏيندي هئس ۽ هوءَ ائين پٽ تي پيل ماني ڏانهن ڊوڙندي هئي جو پل اڀل لاءِ مٿس گمان ٿيندو هو بڪايل ڪٽيءَ جو.

اسانجن بنگلن جي پويان جهڳين جي ۽ مٽيءَ جي ڪڇن گهرن جي هڪڙي قطار هئي، انهن مان هڪڙي جهڳي هنن جي به هئي. پئڻين پاسي جي درين مان هنن جو پاڙو نظر ايندو هو. مون به انهن درين مان، هڪ وار ڪيس پاڙي جي لوفر چورن اڳيان نچندي ڏسي ورتو. هن

جو اڌ اڳهاڙو، ڪارو ۽ بيمار بدن نچندي ڪيڏو عجيب لڳو هئم ۽ چورن جا تهڪ هئا جي اوچا ٿيندا ٿي ويا، ۽ پوءِ ته چڻ اهو سڀ ڪجهه هر ڪنهن کي تماشو ٿي هٿ آيو.

”ڪاري نچي ڏيکار ته آنو ملنديئي، ماني ملنديئي.“ ۽ حڪم ملنديئي ٿي هوءَ نچڻ لڳندي هئي. نچڻ مهل هن جو نڪ پيو وهندو هو ۽ ساڻهه پرڇي ايندو هئس. اکيون پورجي وينديون هئس، عجيب تماشو هوندو هو هن جي نچ ۾ جو رڳ رڳ ۾ زهر پکڙيو محسوس ٿيندو هو ۽ چپن تي مرڪ پکڙجي ايندي هئي.

هن کان پوءِ ٿي پيرا ماڻس کي پيٽ ٿيو پر هن ٽن مهينن کان پوءِ ٻار ڪهاڙي ٿي ويندو هئس چڻ ڪنهن ڪامياب بزنس مين جو بزنس اوچتوئي اوچتو تباهه ٿي وڃي، نياڳي اهڙو نياڳ ڪٿي آئي جو برڪت ٿي ڪجهي وئي، جنهن ڏينهن ماڻس جو ٻار ڪهاڙي ٿيندو هو پٽس زمين آسان ڪٿي هڪ ڪندو هو. اهڙيون اهڙيون ڪاريون ڏيندو هو جو امان اسان جو اڳڻ تائين نڪرڻ بند ڪري ڇڏيندي هئي. هن جو آواز اسان جي گهرن تائين پهچندو هو. پڇاڙي ۾ ڪاري جون ڪيڪون ٻڌڻ ۾ اينديون هيون چڻ ڪائنات تي خدا جو عذاب نازل ٿي رهيو هجي.

شهر ۾ ماما جو مرض پکڙيو ته اسان جي پاڙي ۾ سڀ کان پهرين ڪاريءَ تي حملو ڪيائين.

”خدا ڪو موت ڏي هن نياڳيءَ کي“ پٽس جي رنپ اسان جن گهرن تائين گونجندي هئي ۽ هوءَ هئي جنهن مرڻ جو نالو ئي نٿي ورتو چڻ ماءُ جي پيٽ مان ٿي، صديون، يگ جنم جيئڻ جو پم ڪري آئي هئي. پٽس انعام جي لالچ تي ڊاڪٽرن کي اطلاع به ڏنو پر ڪوبه اوهي واهي نه وريو. هوءَ پاڻ ئي پاڻ چاق ٿي وئي، مون هن کي ٻيهر کهڙيءَ ۾ نچندي، پنهنجي چاٿيءَ جو جشن ملهائيندي ڏٺو. هن پيري مٿس ڪنهن پراڻي تربت مان نڪتل لاش جو گمان ٿيندو هئم اهڙو لاش جنهن جي رڳن ۾ زندگي اڃا باقي هجي، گوشت هن جي بدن تي

اڳ به ڪونه هو هاڻ ته چڻ هڏن جو پڇرو هئي. سندس چاهي تي ماما جا انيڪ داغ پڪڙيل هئا ۽ سندس هڪڙي اک ختم ٿي وئي هئي. ڪيڏو پوائتو هو هن جو رقص، موت جو رقص، زندگيءَ جو رقص. ”ڪاري! ماني ڪاٺينديئن؟“ ڪنهن هن کي ماني ڏيڪاري، ماني ڏسي هن جي هڪڙي اک جرڪڻ لڳي، هن جي پوائتي چاهي تي زندگيءَ جي لهر پڪڙجي آئي.

”ڏي- ڏي- ماني ڏي“ جي سين هڻندي هو ائين پويان پڳي چڻ ڪو ڌاڙيل هن جي زندگيءَ جو سمورو حاصل کنيو پيو وڃي. آئون اڄ به سوچيندي آهيان ته شڪليون مڻجي وڃن پر پيٽ جي بڪ جو انداز ٿيو مڻجي سگهي. هڪڙي سڪل، پاروٽي مانيءَ جو ٽڪر هن جي زندگيءَ جو سمورو حاصل هو. ماڻس جو بزنس تباه ٿي ويو، پئس ٽشي جو ماريل، الءِ ڪيڏانهن هليو ويو. جوڻس ٻڌائيندي هئي ته جوا جو اڏو هلائيندو آهي ۽ دلاي ڪندو آهي- ۽ هوءَ جا روز هار سينگار ڪري، وڏن ماڻهن جي زالن جا لائيل ڪپڙا پائي ڪم تي ويندي هئي، جنهن جي ڌيءَ ڦاٿل ڪپڙن ۾، مانيءَ جي سين هڻندي هئي ۽ پاڙي جي لوفر چورن اڳيان هڪڙي آني جي لالچ تي ٻڌندي نچندي ساڻي ٿي پوندي هئي. اها هڪ ڏينهن اسان جي گهر آئي، اسان کي انهيءَ بي غيرت کان ازل جي نفرت هئي. آئي ته سڃاڻپ ۾ نه پئي اچي. ڦاٿل ڪپڙن ۾، بڪ هن جي سڪل ٺوٺ ڇپن تي اٽڪيل، بيمار ۽ لٽيل. ٺڄاڻ ڪهڙو پل هو جڏهن کيس ڏيڻس جو پاراڻو لڳو هو. اچڻ ساڻ ئي اسان جي پيرن تي ڪري پئي، ”هڪڙي پنجاهه رپين جي“ الله جي نانءَ تي ڏيو، پلي گرويءَ ۾ اوهان ڪاريءَ کي رکو.“ ڪيڏو لوپ هو هن جي اکين ۾ ۽ ڪيڏو عذاب هئس چاهي تي پڪڙيل. اسان نفرت مان هن جي هٿن مان پنهنجا پير ڇڏائيندي چيو ”مڻجي اسان ڪو ڇوڪرين جي بازار کولي آهي ڇا؟“ انهي مهل ڪيڏي دل چئي هيم ته سموري ڪائنات ڏئي هن جو پوائتو وجود خريد ڪيان. ايڏو مهانگو به ته نه هو هن جو وجود. دنيا جي هر شيءِ کان سستوئي ته هو. هن به گهر

ڪهر وڃي ڏيٿس جو هوڪو ڏنو پر هوءَ اهڙي بيڪار شيءِ هئي جنهن لاءِ ڪو گرامڪ ڪونه هو.

ڪنهن چيو ”نه اڙي امڙ! منهنجا ٻار ته هن کي گهٽيءَ ۾ ڏسيوئي ڇڏيو وڃن، هن کي ڪهر ۾ ڏسي هو ته اندر پير ئي ڪونه رکندا.“ ائين هن جو وڪرو نه ٿيو، هن جي بازار ته صرف گهٽيءَ ۾ ئي لڳندي هئي. پوءِ اوچتو هڪ ڏينهن هوءَ ڪاريءَ کي وٺي لاءِ ڪيڏانهن هلي وئي. گهٽين ۾ ڪونجندڙ مانيءَ جي سين ختم ٿي وئي. هڪڙو سرڪس هو جيڪو هر ٽي ڏينهن تماشو ڏيکاري ڪنهن ٻئي پر هليو ويو. هن جي وچ کان پوءِ جڏهن به مون مانيءَ جو ڪو گراه ڪيس، هانوتي هري آيو هن جو پواشتو ڇهرو ۽ بڪايل اکيون ۽ پوءِ هن ٽن ستن کان پوءِ جڏهن ڪاري اسان کان وسري وئي تڏهن هڪ ڏينهن ماڻس موٽي آئي پر هن پيري ڪاري ساڻس گڏ نه هئي. ”ڪاريءَ کي مون وڪڻي ڇڏيو“ هن ڏاڍي مان سان اها خبر ٻڌائي، ”مون هن کي هزار رپين ۾ وڪڻي ڇڏيو.“ ڪاري ڏاڍي سستي وڪاڻي. هوءَ اسان جي گهرن ۾ نه وڪاڻي پر هڪڙي جاءِ اها به هوندي آهي جتي عورت جي هر ڪا شڪل، هر ڪو جسم، هر ڪو روپ وڪامجي ويندو آهي رڳو اڪثر پار جو فرق هوندو آهي. ڪاري به اُتي هزار ۾ وڪامجي وئي. انهن پيسن مان ماڻس پلش جو هڪڙو سيڪنڊ هينڊ گلابي وڳو جهوني مارڪيٽ مان ورتو هو، جيڪو بدن تي اوڍي هوءَ اسان ڏانهن موٽي آئي هئي. هڪڙي ڏينهن روئندي پٽيندي آئي. سندس مڙس ٻي زال وڃي گئي هئي، جيڪا هن کي سال به سال نئون ۽ موچارو ٻار ڏئي ٿي سگهي. اٺون ٿرجي ويس، جون صدائون چوڌاري پڙلاءِ بڻجي ڪونجڻ لڳيون. اسان سڀ لکي، هن جو تماشو ڏسڻ وياسون. جهڳيءَ ۾ هڪڙي چنل ڪٽ تي هوءَ اونڌو منهن ڪيو پئي هئي. هن کي اهو ئي پلش جو گلابي وڳو پيو هو. چولو هن ڦاڙي ڇڏيو هو. وارن ۾ ڌوڙ پري ڇڏي هئائين. نوٽ تائين جيڪي چوڙيون پائيندي هئي انهن جا انيڪ ٽڪر پٽ تي وڪريا پيا هئا. هن جو سهڻو سلامت هو پنهنجي ٻيءَ زال سان

ڪڏهه هن جا اٺ خوبصورت ٻار انهيءَ لمحي زندگيءَ جو حسن ميٽيندا هوندا، هن جي ڪاري ڪوجهي ڌيءَ هٿون هٿ وڪامجندي هوندي. انهيءَ لمحي هوءَ ڪنهن ڏهاڪڻ وانگر ائين ماتم ڪري رهي هئي جنهن جي مڙس جو جنازو هن جي آڏو رکيو هجي، جيڪا ڦوهه جواڻيءَ ۾ ڏهاڪڻ ٿي وئي هجي، جنهن جو مڙس هن جي هنج ۾ ڪابه نشاني نه ڇڏي ويو هجي.

هن اکيون پٽي اسان ڏانهن ٺهاريو، ڪيڏي وحشت هئي هن جي اکين ۾. هوءَ اتي ۽ ڊوڙي اچي مون کي پاڪرن ۾ پريئين، ”منهنجي ڌيءَ-منهنجي ڪاري- منهنجي ڪاري ڌيءَ“ انهي لمحي هرڪو ڇهرو هن کي ڪاريءَ جو ڇهرو ٿي نظر آيو. هن جي ٻانهن ۾ سموري ڪائنات جي طاقت هئي. آئون هن جي ٻانهن مان پاڻ ڇڏائي ڀڳيس هوءَ به پويان ڊوڙندي آئي، واٽ تي جيڪو به ٻار ڏٺائين انهي کي ”منهنجي ڪاري ڌيءَ“ چئي ڪٿي پاڪر وڌئين. سوچيندي آهيان هن ڪاريءَ کان سواءِ به اٺ ٻار جنم ڏنا پر انهي لمحي ڇو هڪڙي ڪاريءَ جو ڇهرو هن جي ذهن ۾ واسو ڪري ويو. هڪڙيءَ ڪاريءَ جي ئي نانءُ جي صدا ڇو هن جي چپن تي اٽڪي پئي هئي. چاق ٿيندي هئي ته ڪم تي هلي ويندي هئي. دورو پوندو هئس ته سڃاڻپ ۾ ڪانه ايندي هئي. مڙس وٽ وٺي ته سندس ٻهاڄ ڌڪا ڏئي ڪڍيس، مڙس کي ته ازل کان هن کي مارڻ جي عادت هئي سو هوءَ بدن تي ڪارا نيرا نشان سڃاڻي موٽي آئي. ڪاريءَ کي واپس آڻڻ لاءِ هن پاڻي پاڻي گڏي هزار رپيا گڏ ڪيا پر هوءَ ته ٺٺاڻ وڪامندي وڪامندي الاءِ ڪيڏانهن هلي وئي هئي.

”اڃا ته هن کي ڪاريءَ جون پٿون لڳنديون، اڃا ڪٿي ڪم پيو آهي.“ هن جا سڌا ۽ آهون ٻڌي امان نفرت منجهان چوندي هئي. سچ پچ هن کي ڪاريءَ جون آهون لڳيون هيون. قدرت هن کي ڪاريءَ جي شڪل ڏسڻ لاءِ ڪيئن ڪيئن نه ترسايو. ڪاري جا هن لاءِ واريءَ جو ننڍڙو ذرو هئي سا هن جي زندگيءَ جي سڀ کان وڏي تمنا بڻجي وئي.

۽ ائين ڪيئي ڏينهن لنگهي ويا. هڪ ڏينهن هوءَ لاءِ ڪٿان لاءِ ڪيئن ڪاريءَ کي پڪڙي آئي. سڄي پاڙي ۾ ڳالهه پکڙجي وئي ته ڪاري اچي وئي. امان ته هاڻ اسان جو گهٽين ۾ نڪرڻ بند ڪري ڇڏيو هو نه ته ڪيڏي دل چئي هيم ته ٻاهر ڏوڙي وڃي ڪاريءَ جي آجيان ڪيان. دريءَ جي چاريءَ جي پويان کان مون گهٽيءَ مان ڪاريءَ جو جلوس لنگهندي ڏٺو. اهو ئي پوائتو چهرو، اها ئي هڪڙي اک، اهي ئي سڪل ٺوٺ ڇپ ڇٺ اجهو هينئر اهي ڇپ چرندا، ”مائي ڏي-مائي ڏي“ پر اهي ڇپ نه چريا. مون حيران اکين سان ڏٺو. هن جو پيٽ ڦوڪڻي وانگر ڦوڪيل هو. هن جو قد اڳي کان گهڻو وڌي ويو هو. ڪاري جوان ٿي وئي هئي. هاڻ هوءَ گهٽين ۾ نچڻ واري ٻار نه هئي. انهيءَ جو ثبوت هن جو ڦوڪڻي وانگر ڦوڪيل پيٽ هو.

هن سان گڏ ماڻس به هئي. هلندي هلندي ڪڻي پاڪر ٿي پاتائينس يا هن جو پوائتو چهرو ٿي ائين چمڪائين ڇٺ اهو ڪاريءَ جو چهرو نه پر ڪو مقدس ڪتاب هجي. ڪيڏو عذاب هو ڪاريءَ جي چهر تي ۽ ڪيڏي زندگي هئي هن جي ماءُ جي اکين ۾. ڪاري اچي ته وئي پر هو جهڳيءَ کان ٻاهر نه نڪرندي هئي. هوءَ مائيءَ جي سين نه هڻندي هئي. ڪڏهن ڪو لوفر چورو ننڍپڻ ۾ ڪاريءَ کي مائي ڏيکاري ڇيڙائڻ وارو، هنن جي جهڳيءَ جي اڳيان لنگهندو هو ته چئي ڏيندو هو ”ڪاري! مائي کائينديئن؟“ ورائيءَ ۾ ماڻس ٻاهر نڪري ايندي هئي ”مائي وڃي ڪاراءِ ماڻهين ۽ پيڻين کي، مائي ڪاراءِ پنهنجين جوڻين کي.“

مون کي ڏاڍي سڌ هئي ته ڪاريءَ کي گهٽيءَ ۾ ڇنڊي ڏسان، هن کي مائيءَ جي سين هڻندي ٻڌان پر هوءَ ته موت جهڙي سانت چين تي اٽڪائي آئي هئي. ماڻس کي ته ڇٺ ڪو خزانو ملي ويو هو. ڏينهن رات ڇٺ ڏيڻس جي پوڄا ڪندي هئي. ٻڌو هئم ته ڪاري ماڻس سان ڳالهائيندي ئي ڪانه هئي، ماڻس کي ويجهو اچڻ ڪانه ڏيندي هئي پر ماڻس ته خوش هئي، بي انتها خوش هئي. هاڻ هن کي دورا به نه پوندا هئا. هاڻ هو پاڙي جي ٻارن جي پويان به نه ڊوڙندي هئي ۽ ڪاري

هئي جنهن پنهنجو نئون روپ نٿي مٽايو، جنهن ڇپن تان ماڻ جا قلف
نٿي لٿا پر ماڻس جي گيان ڌيان ۾ ڪوبه فرق نه آيو.

”پاڙي ۾ ڪنواريون ڇوڪريون ويٺيون آهن، رن کي باهه لڳي،
گناهن جي هڙ پاڻ سان کڻي آئي آهي.“ وڏڙين دڙيو پر ڪنهن ۾ ايڏي
طاقت هئي جو ڪاريءَ جي ماءُ جي هوندي ڪاريءَ لاءِ ڪجهه چوي.

۽ پوءِ جنهن رات ڪاريءَ جي ڦوڪيل پيٽ مان گناهن جي انهيءَ
هڙ جنم ورتو انهيءَ رات ڪاريءَ جون پوائيتيون رڙيون اسان جي گهرن
جي بند دروازن کي ڇيرينديون اسان جي ڪنن ۾ پڙلاءُ بڻجي گونجڻ
لڳيون. ماڻس در در تي هٿ ٻڌي آڙيون نياڙيون ڪرڻ وئي ته ڪو
ڪاريءَ جو هلي ويو ڪري نه ته هوءَ مري ويندي پر ڪير وڃي. هوءَ
در در صدا ڏيندي رهي ۽ ڪاريءَ جون ڪيڪون ڇوڏاري پڙلاءُ
بڻجي گونجنديون رهيون، ڄڻ ڪائنات تي خدا جو عذاب نازل ٿي رهيو
هجي.

”رن جي بي حياتي ته ڏسو جهڙو ڪو حرامي ٻار ڄڻائڻ اسان جو
ڏٺو هجي، نياڻيون گهر ۾ ويٺيون آهن، تنهن کان ٻڌي مڙجي.“ امان
کي ازل کان نفرت هئي. رات جي پڇاڙڪن لجن ۾ ڪاريءَ جون
رڙيون هوريان هوريان ماڻ ٿي ويون ڄڻ طوفان. ماڻ ۾ اچي ويو هجي.
ڄڻ قدرت کي سڪون اچي ويو هجي ۽ پڇاڙيءَ ۾ ڪاريءَ جي ٻار
جي روئڻ جو هڪو هڪو آواز ايندو رهيو.

صبح جو ماڻس گهٽي گهٽي ۾ پاڳلن وانگر پي ٿري. هن جا
ڪپڙا ڦاٽي ويا هئا، هن جي وارن ۾ ڌوڙ ڀريل هئي، هن جي اکين ۾
ڪائنات جي سموري وحشت هئي، ۽ هن جي هنج ۾ ڪاريءَ جي اچي
موچاري ڌيءَ هئي، جنهن کي ڇاتيءَ سان لڳايو هوءَ رڙيون ڪري رهي
هئي، ”منهنجي ڪاري مري وئي، هاءِ منهنجي ڪاري مري وئي“ مون
سان ظلم ٿي ويو- مون سان ڪيس ٿي ويو“ هوءَ ڪاري جي ڌيءَ کي
هنج ۾ کڻي وڃ گهٽي ۾ ويهي رهي، لڙڪن جي قطار هن جي ڳلن تي
پکڙجي آئي، ڪاريءَ جو نانءُ هن جي سڪل ٺوٺ ڇپن تي اٽڪيل هو.

ماڻهو اهو نئون تماشو ڏسڻ لاءِ هن جي چوڌاري بيٺا هئا، هوءَ هر ڪنهن کي ڪائنات جو سڀ کان وڏو الميو ٻڌائي رهي هئي ”ڪاري مري وئي.“ هن جي هنج ۾ ڪاريءَ جي ڌيءَ بک کان روئڻ لڳي، هن روئندي روئندي هن ڏانهن ٺهاريو پوءِ اوچتو هن کي ڇاتيءَ سان لڳائي چوڻ لڳي ”منهنجي ڪاريءَ کي بک لڳي آهي- ڪاري مائي ڪاٺيندي- ڪاري کير پيئندي.“ هن پنهنجو ڦاٽل ڇولو مٿي کنيو ۽ پنهنجي سڪل پوڙهي ڇاتي ڪاريءَ جي ڌيءَ جي وات ۾ وجهي ڇڏيائين.

انسان

سج ماڻهوءَ جي من جيان هوريان هوريان ٻڌندو آهي -
ٻڌندڙ سج جي آخري ڪرڻي کن لاءِ ٽمڪو ڪيو ۽ اُجهامي ويو.
ساڻ ئي اُجهائو هو روڊ جي ڪاري ماتي ڇاتيءَ تي ڦهليل سندس
پاڇولو -

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪڍيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي -
ائين پائيندو آهي ڄڻ سندس سڃاڻپ ڪنهن تيز رفتار بس هيٺ
اچي ڇپپاڻجي مري چڪي -
”ڪير آهيان مان“ -؟؟-

”هن شهر ۾ ڪهڙو نڪاڻو آهي منهنجو!!؟“
هو ڪلهن تي پنهنجي صليب کنيو پيو هلي -
هن ڌرتيءَ جي اهڙي ڪهڙي ڪنڊ آهي جتي هو اها پارِي صليب
کوڙي سگهي -
(پنهنجو پاڻ مصلوب ڪرڻ لاءِ ۽ - هر ماڻهو صليب تي ٽنگيو پيو
آهي) -

ڌرتيءَ جي هر ڪنڊ تي جنگ جو خطرو آهي -
امن ناهي -

ماڻهوءَ جي سڙندڙ رت ۽ ماس جي باس آهي -
گهر - خوبصورت ۽ سجايل گهر -
ٻار - گلن جهڙا -

عورتون - جن جي انگ انگ ۾ مٽيءَ جي سڳند آهي -
مڙد - جن جي هانھن جي گهيري ۾ ڪائنات آهي -
ڇا سڀ ڪجهه ناس ٿي ويندو!!؟ -

او خدا!!!-

ڇا سڀ ڪجهه ناس ٿي ويندو!!!؟-

ڌرتيءَ جي اُڃاڙ- پوڙهي ڇاتيءَ تي بس رهجي ويندا مٿل ماڻهن جا هڏا!!-

هڏ، جيڪي هوريان هوريان مٽي بڻجي ويندا-
مٽي ماءُ آهي-

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪٽيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي-
سندس اکين منجهه جڳن جنمن جا اوجاڳا آهن-

شهر جي سمورن رستن ۽ ڳولين ۾ هن جي پيرن جا نشان آهن-
سمورن بند دروازن جي ڪنور ڇاتين تي هن جي هٿن جا نشان آهن-

(گهر- قبرن سان بند آهن. هر گهر ۾ جيئرا ماڻهو مٿا پيا آهن)-
هو آهي جو نه جيئي ٿو نه مري ٿو ۽ هي جيئڻ به ڀلا ڪو جيئڻ
آهي!! (سوچي ٿو!!)-

گگهر اونڌاهي آهي، جنهن منجهه عالمي طاقتن جا ڪارا ايٽمي ڏند
ڪرڻ- ڪرڻ ٿا ڪن-

نيوٽران بم جو زهر سندس رڳ رڳ ۾ لهندو ٿو اچي-
سندس هر ڪا وڪ اوجها سيني ٿوريئم ڏانهن ٿي ڪڇي-
۽ هو روز تصور ۾ U.N.O جي عاليشان بلڊنگ کي باه
لڳائيندو آهي-

هو روز تصور ۾ هائيڊ پارڪ ۾ مظاهرا ڪندو آهي-
(سندس ملڪ ۾ اهڙن مظاهرن تي پابندي آهي)
روز صبح جو اخبار ڇپ ڪندي کيس چيٽرائيندي آهي-
دنيا جي گولي تي رت سيرون ڪري وهي ٿو-
ماڻهو ماڻهوءَ کي ڇاها ڏئي کائي رهيو آهي-

سڀ ڪجهه ناس ٿي رهيو آهي -
تصور ۾ اڀري ايندو آهيس آفريڪا جو بکيو - اُجيُو - هڏن مٺ
جهڙو ٻار -

بک موت بڻجي پگڙڪائي وئي آهي سندس ماءُ کي -
هو ماءُ جي پگهرندڙ لاش جي سيرانديءَ ڇا ويٺو سوچي!!؟ -
ڇا مان پنهنجي مٿڙي امڙ - پياري امڙ جي گوشت سان پنهنجو پيٽ
پري سگهان ٿو!؟ -

مون کي بک به ته ڏاڍي لڳي آهي -
مون کي بک به ته ڏاڍي لڳي آهي -
هن ٻار کي ڪوئي آهي جو ايتمي بارود ڪارائي هن جو پيٽ
پري!!؟ -

ٻار اٿي ٿو ۽ ماءُ جي ڇاتيءَ ۾ ڪپائي ٿو ڇڏي پنهنجا ڏند -

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪٽيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي -
سندس پيٽ ۾ ڳالهين جا گهاٽا - ڊگها وڻ آهن جي وڌندا ٿا وڃن -
سندس وات ۾ هڪڙي ڇپ به آهي -
(خدا، ماڻهوءَ کي زبان ڏني آهي ڳالهائڻ لاءِ) -
ڪوئي اندر ئي اندر ڏونڌاڙيندو آهيس -
ڳالهائڻ - ڳالهائڻ - ڳالهائڻ -

چؤ ته منهنجي آتما آزادي ٿي چاهي -
چؤ ته مان جيئن ٿو چاهيان -
چؤ ته --؟؟؟؟!! -

چؤ ته -- !!! ؟؟؟؟ -

هو ڳالهائڻ لاءِ وات کوليندو آهي هوريان - هوريان - ڪو لفظ اڃا
ٻولڻ چاهيندو آهي ته اوچتو وات رت مان ڀرجي ويندو اٿس -
ڇپ ڪڇي اچي هٿ تريءَ تي ڪرندي اٿس -

هو ڪپيل ڇپ هٿ تريءَ تي کنيو شهر جي سنان رستن تي پيو
رلندو آهي-

ڪپيل ڇپ تيسين ناهي ٻيهر جڙي سگهندي،
جيئين تائين هو ڪجهه به نه اٿڻ جو وڃن ناهي ڏيندو-
ڪنهن جڳ ۾ هو ”سج“ جي نانءُ سان ڪهاڻيون به لکندو هو-
اڄڪلهه ته سندس سڀئي هٿ آڱريون وڏيون پيون آهن-
هو سڀ ڪجهه اکيون مچڪائي مچڪائي ڏسندو ئي رهندو آهي-
اندر ئي اندر پيو ڪامندو ۽ سڙندو آهي-
(هاڻي ٿو ته ائين سڙندي پڇرندي مري ويندو هو)-
لوڪ جو خيال آهي ته شايد هن جا پير وڏيا پيا آهن-
تڏهن ئي ته هو هڪڙي ئي دائري ۾ پيو ڦرندو آهي-
نستو ٿي ڊهي پوندو آهي-
ساه پٽڻ ڇاهيندو آهي جو پٺن تي ڇههڪ جو سٽڪو ٿيندو آهي-
هو ٻيهر اٿي ڦٽڻ لڳندو آهي-
پگهر ۾ شم ٿي ويندو آهيس تن ۽ ساه ڀرجي ايندو آهيس-
سندس سهڪر جو پڙلاءُ پونءَ ساريءَ تي گونجندو آهي-
(پر لوڪ ته ٻوڙو آهي ۽ لوڪ کي ڪانهي سڌ ته هر ڪنهن جو
ساه ڀرجي آيو آهي)-

هن جي اکين تي ڪوڙيا ڇڙهيل آهن-
پر- هو انهن منجهان به ڏسي سگهندو آهي (۽- سوچيندو آهي)،
ڪاش مان انڌو به هجان ها-
پوڳيندو ته بس اهوئي آهي،
جنهن جون اکيون به هونديون آهن-
پر- ڇپ ڪپيل هوندي آهي-

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪٽيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي-

اُجهائو پيو آهي اندرئي اندر-
 پيڙائون وڪ- وڪ تي سندس پيڇو ڪنديون آهن-
 وٽس جيئن جو ڪوبه ڪارڻ ناهي-
 پاڻ کي مطمئن ڪرڻ لاءِ تڏهن به وٽس هزارين ڪارڻ گهڙيا رکيا آهن-

سوچيندو آهي: ڪڏهن ته روشني ٿيندي.
 (۽ کيس اها به سڌ آهي ته روشني ڪڏهن به نه ٿيندي- ڪڏهن به نه ٿيندي)-

سگريٽ جي ٻوٽ ۾ چرس پري- نشي ۾ الوٽ،
 هو رات جي گگه اونداھي کان فرار ٿو چاهي-
 ان گگه اونداھي ۾ هن ٿاڙي ڇڏيون آهن ڪاڳر جون سڀ ڊگريون
 (ٿاڙي ڇڏيا آهن حياتيءَ جا، انيڪ امله سال).
 ۽ ڦاٿل ڪاڳرن جا ٽڪر سندس من جي سنسان صحرا ۾ به اڏاڻا هئا-

سڀ بڪواس آهي-
 ڪوڙ آهي- ڏوڙ آهي-
 خوبصورت ذهنن کي تيلي ڏيو ساڙيو پيو وڃي-
 باھ جي مڇ ۾ جلائي پئي وڃي هرڪا ڌڙڪندڙ دل-
 بند دروازا ڪڙڪائي ڪڙڪائي نيٺ به ته هٿ چڻي پوندا-
 هو No Vacancy جو پوسٽر سيني تي سڄائي مري ويندو-
 ائڙڪنديشنڊ آفيسن ۾ ويٺل خوبصورت ذهنن جا واپاري، ڪڏهن به ڪونه مرندا-

شڪست مسلسل شڪست-

بي وسيءَ جي عجيب ڪيفيت هيٺ پيڙهجندي رهندو آهي-
 سوچيندو آهي: ڇا اسانجا هي چٽيل هٿ،
 سڙي رک ٿيل خوبصورت ذهن،
 ۽- ڌڙڪندڙ دليون،

سڀ عجائب گهرن جي شوڪيسن ۾ سجايا ويندا!.

صدين تائين نسلن جا نسل ڏسڻ ايندا انهن کي -

ڏاها، پنهنجي پنهنجي دور جا، ڪتابن ۾ لکندا،

هٿ ڪڍي ڇڏيو پنهنجا، ان کان اڳ جو اوهانجا هٿ ڪڍيا وڃن -

ڇپ سڀي ڇڏيو، ان کان اڳ جو ڇپ ڪڍي وڃي اوهان جي -

اڪين تي ڪوڙيا ڇاڙهي ڇڏيو، ان کان اڳ جو پيڙائون اوهانجو نصيب

بڻجن -

اندر ئي اندر مري وڃو - مري وڃو - مري وڃو -

تڏهن به سوچيندو آهي،

ڪڏهن ته روشني ٿيندي!! -

۱. ۽ کيس اها به سڌ آهي ته روشني ڪڏهن به نه ٿيندي -

ڪڏهن به نه ٿيندي) -

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪڍيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي -

سندس سانوري تن جو رت ۽ ست سگندو ٿو وڃي -

نٿو اُس ۾ ڪارائجي ويو آهيس رنگ -

آڪاس سان ڳالهيون ڪندڙ بلڊنگن هيٺان لنگهندي، سندس پاڇولو

به ڪائنس ڪوٺجي ويندو آهي -

(هو تصور ۾ روز انهن بلڊنگن کي باهه ڏيندو آهي ۽ کيس روز

انهن هيٺان لنگهڻو پوندو آهي) -

ساهه گهٽيندڙ باس ايندي آهيس انهن مان -

رت جي باس -

پگهر جي باس -

پگهرندڙ ماس جي باس -

سڀ ڪجهه ائين ٿيڻ نه گهرجي جيئن ٿيندو پي آيو آهي -

هو رستي هلندي پگهر ۾ هم مزدور کي هانهن کان پڪڙڻ -

چاهيندو آهي -

ٻڌا!! - او - ٻوڙا - ٻڌا!! - غور سان ٻڌا!! -

تنهنجي رت جي هر بوند - پگهر جي هر بوند - تنهنجا سڀنا - او -
سڀ ڪجهه

چؤ وائي تي نيلام ٿي رهيو آهي -

پاڳل!! - وگهري - وگهري مري ويندين -

تنهنجي گهر جي ڇت برسات ۾ ٽمندِي ٿي رهندي -

او - ڪوٺا!! - ڪجهه تر ٻول - ڪجهه تر ٻول -

پنهنجي رت جا سڌڪا نٿو ٻڌين انهن ديوارن مان!!؟؟

۽ پوءِ کيس اها سڌ پئي هئي،

ڇپ تر هر ڪنهن جي ڪپي پئي آهي -

اکڻ لاءِ لفظ تر ڪوڙ آهن -

پر اسان لفظن کي سوريءَ ڇاڙهي ڇڏيو آهي -

ڪوٺا - ٻوڙا - انڌا ماڻهو،

لاش - لاش ماڻهو،

ڪنمار لاشن جو هجور آهي -

گمائيءَ جو سنسان قبرستان آهي -

حياتيءَ جو ڪوڙو - بوگس - فلاپ ٽائڪ آهي -

بلڊنگون تهائين اوچيون ٿينديون ٿيون وڃن -

۽ انهن هيٺان لنگهندي ڪائڻس سندس پاڇولو به ڪوٺجي ويندو

آهي -

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪٽيل شهر جو اڪيلو ماڻهو -

سوريءَ تي ٽنگيل پنهنجي آتما جو ماتي -

هن شاندار جيٽ ايج جي رڳن ۾ ڪينسر جيان ٽهلجندو ٿو وڃي -

پاري پٿرائين ڇپ هيٺان دفن سندس آتما -

هر ڪنهن رڙ جو جيتوڻيڪ ڳلو گهڻي ڇڏيو آهيس،
 تڏهن به سندس اندر جي ايوانن ۾ راڙو راڙو مٽي پئي آهي-
 هو چڻ ڪو ماتي آهي-
 رنگ ۽ نسل جي فرق تي ڏڪاريل ماڻهن جو ماتم-
 اسپتال جي ڏاڪڻين تي مرندڙ هزارن لکن انسانن جو ماتم-
 ايتسي طاقتن جي پاڇولن ۾ بڪ وگهي مرندڙ انسانن جو ماتم-
 ايڏي گهگه اونڊاهي ۾،
 هو ڪريلا جي وشال ميدان ۾ بيٺل اڪيلو ماتي آهي-
 (هائ- هائ- هائ)-
 هو نسيني تي هٿ هڻندو آهي ۽ پنهنجن سڌڪن جو ڳلو گهڻيندو
 آهي-
 (هائ- هائ- هائ)-

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪڍيل شهر جو اڪيلو ماڻهو آهي-
 ڀاڳل خاني جي ديوارن سان سر ٽڪرائيندو آهي اڄڪله-
 (ساري ڀاڳل خاني ۾ هو اڪيلو ئي ڀاڳل آهي، جيڪو ڀاڳل ناهي)-
 خوبصورت ذهنن جا واپاري کيس انهن ديوارن ۾ پوري ويا آهن
 اڻهڻيءَ لاءِ- دروازن تي پاري ڦلڻ ڇاڙهي ويا آهن-
 ڇانئڻ تي ڪنڊا پوکي ويا آهن-
 سندس چڻيل هٿ ۽ ڇپ ميوزم جي شوڪيسن ۾ رکيا ويا آهن-
 سندس روشن اکيون اونڊاهي ۾ انڌيون آهن ڇڻ-
 شهرن جا شهر آهن، جي اجڙندا ٿا وڃن-
 ماڻهو هڪ ٻي جو سمورو رت چوسي چڪا-
 ڳجهون (عالمي ايتسي طاقتون) ماڻهوءَ جو ماس پٽي چڪيون-
 بڪ جو پوت ماڻهوءَ جي پيٽ تي قبضو ڪري چڪو آهي-
 ڪاٺڻ لاءِ ڪجھ به نه رهيو آهي-

(پيٽ کي پٿر ٻڌي ڇڏيو-
 ماني بارود آهي جا ايترو بم جي پيٽ ۾ پري پئي وڃي.
 پيٽ کي پٿر ٻڌي ڇڏيو)
 ڪتاب سڀئي ساڙي ڇڏيو-
 صبح ڪڏهن به نه اڀرندو- ڪڏهن به نه اڀرندو-
 پنهنجين پنهنجين قبرن ۾ دفن ٿي وڃو-
 رات ڏاڍي ڊگهي آهي،
 ۽ ان رات جي پڄاڻيءَ تي قيامت جو رقص آهي-
 قيامت، جنهن جي ٻانهن ۾ رقص ڪرڻ وارن جي ڊگهي قطار آهي-
 بکين اکهارن انسانن جي قطار
 جن جا گهر اجڙي چڪا-
 سڪ جا سڀنا بک جي چرڻن تي دان ٿي چڪا آهن جن جا-
 قيامت جون ٻانهون ڏاڍيون ڊگهيون آهن-
 (۽- اهو سڀ هو پاڳل خاني جي بند ديوارن ۾ پيو سوچيندو آهي-
 لوڪ ته ٻوڙو آهي ۽ هاڻ ته هن جا سڌ پڙاڏا پاڳل خاني جون
 ديوارن اڪري به نٿا سگهن-
 هو بس سوچيندو پيو آهي.
 ۽ هر سوچ کي سوريءَ پيو چاڙهيندو آهي)-
 سوچيندو آهي: ڪير آهيان مان!!؟
 ڪهڙي دوش ۾ هتي پوريو ويو آهيان!!؟
 کيس بس پنهنجو هڪ ئي نالو سجهي ٿو (انسان)-
 کيس بس پنهنجو هڪ ئي دوش سجهي ٿو (سندس انسان هئڻ)-
 ۽ هو پيريل ڪائنات ۾ لوڪ جي هجوم ۾ اڪيلو انسان آهي،
 (سو به پاڳل خاني جي ديوارن ۾ بند، اڪيلو- مٿل)-
 ۽ کيس پاڳل خاني جي ديوارن ۾ پورڻ کان پوءِ،
 ڪائنات ۾ موت ۽ بک جو رقص تهاڻين تڪو ٿي ويو آهي-
 کيس سڀ سڌ آهي،

پر هو ايڏي گگھ اونڊاهي ۾ ڪري به ڇا ٿو سگهي!!!؟
 روشنن جا سڀئي ڏيئا هو کائڻس ڦري ويا آهن-
 سورج جي اک انڌي ڪري ويا آهن-
 (انڌو سورج اڀرندو به آهي پر هن جي روشنيءَ ۾ به گگھ اونڊاهي
 ٿيندي آهي)-

هو ڇپ ڇاپ مري رهيو آهي-
 اجهامي رهيو آهي-
 ۽ جنهن ڪوئيءَ ۾ کيس پاڳل سمجهي پوريو ويو آهي،
 ان ڪوئيءَ جي ٻاهران امن-آزادي ۽ سک جو سورج،
 آس جي شهزادي،
 ۽ سچ جو نوجوان شهزادو،
 آڊجڳاد کان ڇٽ سڌڪا پري روئڻ پيا-
 ديوارن سان سر ٽڪرائين ٿا-
 (انسان- انسان- او- انسان
 هو سڀ کيس رڙيون ڪري پڪاريندا آهن)-
 پر هو اندر مو پيو آهي-
 هوريان هوريان سندس بدبودار لاش وگهري رهيو آهي-
 ۽ جڏهن جڳن پڄاڻان پاڳل خاني جا دروازا کلندا ته،
 ڪجهه به نه هوندو اتي-

هو پنهنجي سڃاڻپ کان ڪٽيل شهر جو اڪيلو ماڻهو هو-

ڪربلا

پتڪڙو هئس. تڏهن، اسڪول ويندو هئس ڦاٿل ڳوٺري ۾ ڪتاب وجهي. رات جو جڏهن امان کان ماني گهرندو هئس- تڏهن امان مون کي ماني ڏيڻ بدران آسمان تي تارا ڏيکاريندي هئي. هو ڏس پئون- هو آهي ٿيڙو- ۽ هوءَ ڪٿ آهي.

ائين تارا تڪيندي تڪيندي نجاڻ ڪنهن مهل اک لڳي ويندي هئم. صبح جو چونڊي هئي ته تون اسڪول هل، آئون ڪنڀو ٿي اچان مائي، آئون سڄو وقت در ۾ اڪيون اٽڪايو ويٺو هوندو هئس. منهنجي پيٽ ۾ ڄڻ هليون پيون وڙهنديون هيون. پر امان ڪانه ايندي هئي. منهنجين اکين ۾ لڙڪ اچي ويندا هئا ۽ آئون انهن کي لڪائڻ لاءِ اکين آڏو ڏئي ڇڏيندو هئس ڦاٿل- ساڻل ڪتاب.

منهنجي هڪ وڏي پيٽ به هوندي هئي. سڄو وقت نجاڻ ڇا پئي سوچيندي هئي ۽ ڪڏهن ڪڏهن سوچيندي سوچيندي اکين ۾ لڙڪ اچي ويندا هئس. شايد امان انهيءَ کي به مون وانگر مانيءَ جا آسرا ڏيندي هوندي. ٻيو هڪڙو پتڪڙو پاءُ به هوندو هئم. چنل ڪٿ جي جهول ۾ پيو هوندو هو. هن جي تن تي ڄڻ ماس هوندو ئي ڪونه هو. بيمار هوندو هو شايد. مون کي ياد آهي هن جي وات تي سدائين مڪين جا ميڙ هوندا هئا- هو انهن پيٽ پيٽ ڪندين مڪين سان ڳالهائيندو هو شايد، آغون- آغون ڪري. بابا صبح ساڻ نڪرندو هو گهران ۽ لوڪ ستي موٽندو هو. امان ڳل تي هٿ رکيو پئي بابا جو اوسيئڙو ڪندي هئي. نجاڻ ڇا پئي پڙڪندي هئي ۽ روئندي ويندي هئي. ۽ جڏهن بابا موٽندو هو تڏهن هوءَ ڄڻ سڌڪن ۾ پئجي ويندي هئي. آئون

پنهنجي مٿان پيل ڦاٽل ڳوٺ جي ڳڙڪ مان پيو ڏسندو هئس. بابا پٽ تي ڪنڌ لاڙي اکيون پوري ڇڏيندو هو ۽ هوءَ سڏڪندي ويندي هئي. ڳالهائيندي ويندي هئي. نڄاڻ ڇا ڇا پئي چوندي هئي. پر هن جون ڳالهيون ٻڌي ڳوٺ اندر منهنجون اکيون به لڙڪن مان ڀرجي وينديون هيون. نيٺ بابا به سڏڪي پوندو هو. ٻئي هٿ ڪٿي امان آڏو جوڙيندو هو. چوندو هو ”جنت!“ تون روز روز ڇو ٿي منهنجن ڦٽن تي لوڻ برڪين. آئون ڀلا ڇا ڪريان. ڪيڏانهن وڃان. منهنجي پيرن ۾ ته ٿڌن پئجي ويون آهن هاڻي. ڪٿي به روزگار نٿو ملي. تون سسجين ٿي منهنجو هانءُ نٿو جهري، هنن کي بکيو سهندو ڏسي. آئون ته اوهان جي ڪري آپگهات به نٿو ڪري سگهان جنت! نه ته خدا شاهد آهي. جيئڻ ڪاڏل دل نٿي چوي.“ ائين چئي هو سڏڪن ۾ پئجي ويندو هو، بلڪل امان وانگر. منهنجي دل چوندي هئي ته آئون بابا جا لڙڪ وڃي اگهان پر آئون ڇپ ڇاپ بي ستو پيو هوندو هئس ڦاٽل ڳوٺ جي اندر ۽ بک جو احساس تهاڻين وڌي ويندو هو.

اسان جو گهر هڪ اونڊاهين بدبودار گهٽيءَ جي چيڙي تي هوندو هو. بي حد پراڻو. سوڙهو ۽ اونڊاهو ڪمرو جنهن ۾ ڪابه دري ڪانه هوندي هئي. امان چوندي هئي ”هي گهر ٿورو ئي آهي. هيءَ ته جيل جي کولي آهي. انهيءَ کان به ابتر.“ هڪڙو ننڍڙو اڱڻ به. جنهن جي هڪڙي ڪنڊ ۾ رڌڻو (جيڪو ڪڏهن ڪڏهن ئي آباد ٿيندو هو) پي ڪنڊ ۾ ڪاڪوس ۽ ٽين ڪنڊ ۾ وهنجڻ جي جاءِ (جتي پاڻيءَ جي بي پناهه کوٽ جي ڪري ڪير وهجندو به ڪونه هو). ڏاڍي باس هوندي هئي اسان جي گهر ۾. اهڙا اٺيڪ گهر هوندا هئا پاڙي ۾. شام ٿيندي هئي ته اسان پاڙي جا ٻار گهٽيءَ ۾ ڦهلل اونڊاهيءَ ۾ لڪ لڪوٽي راند رهندا هئاسون. اسانجن گهرن جي پويان پڪو پختو ڏامر جو ڪارو روڊ هو ۽ روڊ جي هن پار نڄاڻ ڇا جو ڪارخانو هو جنهن جو ڪارو دونهن سڄو ڏينهن سڄي رات پيو اسانجن گهرن مٿان لنگهندو هو..... پاڙي جا گهڻي ڀاڱي مڙد انهيءَ ڪارخاني ۾ مزدور هئا. مون کي

خواب وانگر سارو ٿا آهن ته بابا به انهيءَ ڪارخاني ۾ ڪم ڪندو هو. تڏهن اسان ۾ ويلا ماني کائيندا هئاسون پوءِ هڪ ڀيرو انهيءَ ڪارخاني ۾ ڏاڍو گوڙ ٿيو هو. ماڻهن جو هجوم هو، جيڪو ٻانهن لهرائي لهرائي رڙيون ڪري رهيو هو. انهن جا منهن تپي تامو ٿي ويا هئا ۽ انهن سڀني جي اڳيان اڳيان هو منهنجو بابا. هن جي هٿ ۾ ڪارو جهنڊو هو ۽ هو ڪجهه ڳالهائي رهيو هو. انهيءَ ڏينهن کان پوءِ بابا ڪڏهن به ڪارخاني ڪونه ويو. سندس نوڪري ختم ٿي وئي هئي. بس اهو ڏينهن هو جڏهن کان اسان ۾ به ڏينهن ماني کائڻ ڇڏي ڏني هئي. شروع شروع ۾ آئون ۽ پيٽ ڏاڍو روئندا هئاسون پر پوءِ اسان کي عادت پئجي وئي هئي انهيءَ بڪ جي. جيڪڏهن بڪ لڳندي به هئي ته تارا ڳڻڻ لڳندا هئاسون. ائين اڪ لڳي ويندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن امان بڪ کڻي انهيءَ ڪارخاني کي پتئيندي هئي ”شل باه لڳي انهي ڪارخاني کي“ پر باه نه لڳي هئي انهي کي.

انهن ئي ڏينهن امان جو پيٽ مٺ وانگر ڀرجڻ لڳو هو آئون پيٽ کان ڇڏندو هئس ”پيٽ! امان جي پيٽ ۾ ڇا آهي؟“ پيٽ ڏاڍي عقل واري هوندي هئي. ڪي ڪن سوچي پوءِ چوندي هئي ”ڀاءُ آهي امان جي پيٽ ۾ پر امان کي ڪا به خوشي ڪانه هئي پيٽ ۾ ڀاءُ جي. ڪڏهن ڪڏهن جڏهن هوءَ بابا سان گهڻو اٽڪندي هئي تڏهن پيٽ تي مڪون هڻندي ويندي هئي ۽ چوندي ويندي هئي ”انهيءَ مصيبت کي به هينئر اچڻو هو. آهي کائڻ لاءِ ڪٿو به ڪونه، هيءُ ڪيئن پلڀو! موٽ ۾ بابا گهٻرائجي چوندو هو ”نه- نه- جنت! ڏرمائي نه- هر ڪو پنهنجو روز پاڻ ساڻ ٿو آڻي- نه هٿ پيٽ تي مڪون- ڇو ٿي پاپ ڪرين.“ بس انهيءَ ڳالهه تي امان مڇ ٿي ويندي هئي- رڙ ڪري چوندي هئي-

”اسان ڪهڙو پنهنجو روز پاڻ ساڻ آندو جو هيءُ به آڻيندو-“ بابا چپ ٿي ويندو هو. هو ڪڏهن به امان سان پڇي نه سگهيو. هڪ صبح جڏهن آئون ننڊ مان اٿيو هئس ته امان جي ڀر ۾ ڀاءُ پيو هو. بي حد

پتڪڙو ڪمزور ۽ هيڊو. بابا جي پراڻي گوڏ ۾ ويڙهيل. هن اڪيون چنهي مون کي ڏٺو ڪن پل لاءِ ۽ پوءِ پوري ڇڏيون هٿائين. پليءَ جي پونگڙي جهڙيون هيون هن جون اڪيون. مون کي ته ڏاڍو وڻيو هو. سڄو سڄو ڏينهن پيو ڏسندو هو سانس. هو چنل ڪٽ تي جهول ۾ پيو رڙندو هو- مڪين جا ميڙا هوندا هئا مٿس پر امان مڙي به نه بهاريندي هئي ڏانهن- بس پيڻ پئي ڪڇ تي گهليندي هيس- بابا ايندو هو ته ڪاوڙيو هو امان تي 'تون ڪير ڇو نٿي ڏين هن کي' امان سدائين جيان مڇ ٿي ويندي هئي 'ڪٿان آڻيان ڪير- بک ۾ پاه پئي ٿيان- ڪير اچيم ته ڏيانس' بابا ٿڌو شوڪارو پري پيءُ ڏانهن بهاريندو ۽ اڪيون پوري ڇڏيندو هو. امان بابا کي سدائين چوندي هئي ته اسانجو هيءُ حال تنهنجي ڪري ٿيو آهي- نه ڪرائين ها ڪارخاني ۾ گوڙ ته ڇو اڃ اسين بک مرون ها.

پيڻ ته ڪجهه ڳالهائيندي ئي ڪانه هئي. سڄو وقت ماڻ ماڻ ۾ هوندي هئي. پيڻ کي شيشي جون چوڙيون ڏاڍيون وڻنديون هيون پر ڪڏهن به اهي چوڙيون وٺي نه سگهي هئي. آئون ڪند جي ڌڻ تان هن کي پڳل چوڙين جا ٽڪر ڳولهي آڻي ڏيندو هئس. هن وٽ هڪڙي کوکي ۾ ڍڳ ڪن ڪڏ ٿي ويو هو، پڳل چوڙين جي ٽڪرن جو. ڪڏهن ڪڏهن هوءَ اهو کوکو کولي ويهندي هئي. هر ڪو رنگ ڌار ڪندي ويندي هئي ۽ اکين ۾ لڙڪ ڪڏ ٿيندا ويندا هئس ۽ جڏهن لڙڪ ڳلن تي لڙي ايندا هئس تڏهن هوءَ کوکو بند ڪري ڇڏيندي هئي. هوءَ ڪانه ڳالهائيندي هئي پر آئون ساڻس- ڳالهائيندو ويندو هئس. هوءَ هون- هان ۾ پئي جواب ڏيندي هئي- شايد بک کان ڳالهائي ڪانه سگهندي هئي.

هڪ ڏينهن اسڪول کان موٽندي ڪند جي ڌڻ تي پيڻ لاءِ چوڙين جا ٽڪر ڳولهن لڳو هئس جو نظر پئجي وئي هئم ڌڙي تي هاريل پاروٽي پت تي. ڪتو سونگهي رهيو هو انهيءَ پت کي. ڪتي کي سروٽو اچي پڇائي ڪڍيو هئم ۽ جهوليءَ ۾ ميڙي- سيڙي کڻي آيو

هئس اهو پٽ. جڏهن گهر ۾ گهڙيس ته بابا ويٺو هو. انهيءَ ڏينهن بابا نچاڻ ڪيئن جلدي موٽي آيو هو.

”جهولي ۾ ڇا اٿئي؟“ بابا پڇيو هو.

”پٽ!“ ڊڄندي ڊڄندي وراڻي ڏني هئم.

”ڪٿان آندو اٿئي؟“

”گند جي دڙي تان“ آئون ڪوڙ ڳالهائي نه سگهيو هئس. پوءِ ته بابا چڻ سڃاتوئي نه پي. ڳچيءَ مان اچي پڪڙيو هٿائين مون کي. ايڏو ماريو هٿائين جو آڌ مٿو ٿي پيو هئس. پٽ پٽ تي ڪري پيو هو. آئون ڪنڊ ۾ ويهي روئڻ لڳس ۽ سدائين جيان امان اچي بابا کي ورايو هو. پريان ويٺل پيٽ ٽڪ ٻڏي پٽ تي پيل پٽ کي ڏسندي رهي هئي. بابا سڌ ڪندي رڙ ڪئي هئي ”منهنجو هانءُ ٿو جهري جنت! هن جو گند جي دڙي تان پٽ آندو آهي.“ پوءِ الاءِ ڇا ٿيو هو جو هٿ جي پٽ سان لڙڪا ڪندي مون کي سڌ ڪيو هٿائين- آئون ڊڄندو ڊڄندو ويجهو اچي بيٺو هوسانس-

”بڪ گهڻي لڳي اٿئي ڇا؟“

موٽ ۾ منهنجين اکين مان لڙڪا ڪري پيا ها. مون کي ٻانهن کان جهلي پٽ تي ويهاريو هٿائين ۽ چوڻ لڳو ”ڇڏو ويهي ڪاءِ هي پٽ“ مون ڊنل ڊنل نظرن سان ڏانهس ٺهاريو- اعتبار ئي نه پي آيم.

”ها- ها- پيلي ڪاءِ پٽ-“

آئون لڙڪا ڪهي پٽ تي پيل پٽ ڪاٺڻ لڳس. پرسان ويٺل پيٽ به اٿي اٿي هئي.

”آمان! تون به اچ نه“ مون امان کي سڌ ڪيو.

بابا کي چوڻ جي ڪنهن به سگهه ڪانه پي ساري. ڪي ڪن هو اسان کي پٽ کائيندو ڏسندو رهيو پوءِ چوڻ لڳو ”اڙي! مون کي به ته پٽ ڪارايو.“ ائين چيو هٿائين چڻ روئندو هجي. هو به پٽ ڪاٺڻ لڳو، ۽ ساڻ ساڻ روئندو ٿي ويو. ڏاڍي باس هئي انهيءَ پٽ ۾ پراسان سڀ ڪاٺي ويا هئاسون.

هي ڏينهن جڏهن آئون اسڪول مان موٽيو هئس ۽ در تي پير رکيو هئم ته اڳڻ ۾ ويلل پيٽ چرڪي نهاريو هو منهنجي خالي جهوليءَ ۾. ڪن کان پوءِ امان اندران نڪتي هئي. بي اختيار ٿي پڇيو هئائين ”پت آندو اٿئي ڇا؟“ مون ته ڪجهه به نه آندو هو. چپ چاپ بيٺو رهيس. انهيءَ رات بابا جڏهن آڏيءَ مهل موٽيو هو آئون ڳوٺ ۾ ويڙهيو پيو هئس. امان کان سرهاٽ ڪري پڇيو هئائين ”ڪاڪي پت ڪونهي آندو اڄ؟“

”نه“ امان جو آواز ڏاڍو جهيٽو هو.

”اڃا!!“ ۽ پت تي لپتي پيو هو بابا.

مون ۽ پيٽ انب جو ڪوئلو پوکيو هو اڳڻ ۾. روز نند مان اٿي انهيءَ ڪنڊ جو رخ ڪندا هئاسون. سوچيندو هئس ته جڏهن انب جو وڻ وڏو ٿيندو ۽ انب ڏيندو تڏهن اسين ڪڏهن به بڪ ڪونه مرنڊاسون پيٽ به شايد ائين سوچيندي هئي. هڪ ڏينهن زمين مان منهن ڪڍيو هو انب جي ٻوٽي.

پوءِ هوريان هوريان وڏڻ لڳو هو اهو ٻوٽو. آئون هاڻ آسمان تي تارا ڳڻڻ بدران پهرن جا پهر انهيءَ ٻوٽي کي پيو تڪيندو هئس.

هڪ ڏينهن بابا آيو ته ساڻ آندا هئائين پنجاه روپيا. بلڪل ائين جيئن اوچتو عيد جو چنڊ ڏسي وڻجي. ڪٿان آيا هئا اهي پنجاه روپيا. انهيءَ جي ته ڪنهن کي به ڪل ڪانه هئي. پر انهيءَ ڏينهن اسان ڍو ٿي ماني کاڌي هئي. بابا نچاڻ ڇو سمورو وقت چپ چاپ اکيون پوريو پيو هو. ڪجهه به نه ٻي ڳالهائين.

انهيءَ ڏينهن پهريون ڀيرو امان پيار منجهان بابا کان پڇيو هو ”ڇو ائين پيو آهين؟ ڇاڻ ته آهين نه؟“

بابا ڪن لاءِ اکيون پٽي امان کي ڏٺو ۽ پوءِ وري پوري ڇڏيون هئائين اکيون.

”ماني نه کائيندين؟“ امان بابا جي وارن ۾ آڱريون ڦيريندي وري پڇڻ لڳي.

”نه“ بابا ٻئي هٿ ڪٿي اکين تي رکيا هئا.
”ڇو“؟

”مٿو پيو ڦريم“ بابا جا هٿ هوريان هوريان ڏاڪي رهيا هئا.
”ڪم ڪهڙو ڪري آيو آهين؟“ امان جو آواز تهائين منو ٿيندو

ٿي ويو.

”ڇا ٻڌي ڪنڊيئن جنت!- تو ته اڄ ڏو تي ماني کاڌي آهي نه!“
”--“ امان ڪابه ورندي ڪانه ڏني هئي.

”جنت!“ اکين تان هٿ لاهي بابا امان ڏانهن اکيون پئي نهاريو.
”ڇڻو!“

آئون پنهنجي- رت- جي بوتل وڪڻي آيو آهيان-“ بابا وري ڪٿي
اکين تي هٿ رکيا هئا پر مون پريان کان ئي بابا جي اکين ۾ ڪجهه
جرڪندو ڏسي ورتو هو. لڙڪ هئا شايد ۽ بابا جي ڳالهه ٻڌي اسين
سڀ چرڪي پيا هئاسون. آئون ته سمجهي به نه سگهيو هئس بابا جي
ڳالهه. ها امان ۽ پيٽ کي نانگ سونگهي ويو هو ڇڻ. امان ته ڪيتري
دير گوڏي تي مٿو رکيو بابا کي ڏسندي رهي هئي. لڙڪ نه ها امان
جي اکين ۾ پر مون کي ائين لڳو هو ڇڻ اجهو- هينئر امان روئي
پوندي. پيٽ چلهه ٻارڻ ۾ لڳي وئي هئي- پيءُ ڇنڻ ڪٿ جي جهول ۾
پيو هو- اڄ انهيءَ به ڏو تي کير پيتو هو- انهيءَ ڪري هو به ڏاڍي
گهري ننڊ ۾ ستو پيو هو.

”جنت!“ بابا امان کي چوڻ لڳو ”ماڻ ڇو ٿي وئي آهين جنت؟“
امان ڪابه ورندي ڪانه ڏني هئي- هوءُ بس ٽڪ ٻڌي ڏسندي
رهِي هئي بابا کي.

پوءِ ٿيو ائين جو بابا ويو ٿي ڪمزور ٿيندو. هن جو سانورو رنگ
هيڊو پوندو ٿي ويو. اکين هيٺ ڪارا دائره پوندا ٿي ويس. بلڪل
هڏن جو پڇرو لڳندو هو- پر هو اڪثر ساڻ پنجاه روپيا آڻيندو هو ۽
اسان به ويلا ماني کائڻ لڳا هئاسون. بابا کي مٿي ۾ سور ۽ ڦيري
ٿيڻ لڳي هئي. هاڻ ته هو ٻاهر به ڪونه نڪرندو هو- سڄو ڏينهن پٽ

جي پاڙ ۾ پيو هوندو هو. اٿندو هو ته ٻه وڪون ڪٽي ڪري پوندو هو. چونڊو هو ته منهنجين اکين اڳيان اونداهي ٿي اچي. امان زوريءَ ڪٽس ماني جا گراه وات ۾ وجهندي هئي. بابا کائيندو ئي ڪونه هو ماني- امان چوندي هئي ”ماني نه کائيندين ته هيڪاري ڳرندو ويندين- ڪيئن منجهڙي رت ٿيندو؟“ ۽ ائين چوندي امان جون اکيون ني وينديون هيون- بابا چرڪي نهاريندو هو امان ڏانهن. سندس اکين ۾ نچاڻ ڇا هوندو هو جو انهيءَ ڀل آئون به ڏانهس نھاري نه سگهندو هئس. ائين ڪي چونڊو هو (چڻ روئندو هجي) ”ڏاڍي خود غرض آهين- جنت!“ ۽ امان جون اکيون هيڪاري ني وينديون هيون.

بابا ڳرندو ٿي ويو- ايترو، جو ڪٽس ڏسي ڊپ ٿيندو هو- هڪ ڏينهن ويو پر ساڻ پنجاه روپيا نه آندا هئائين.

”ڇو- اڄ ائين پيو اچين؟“ سندس خالي هٿ ڏسي امان پڇيو هو. چله ۾ باهه ٻاريندي پيڻ جا هٿ بيهي رهيا هئا- بابا ساڻو ٿي اچي ڪريو هو پٽ جي پاڙ ۾.
”جنت!“

امان اٿي ويجهي اچي ويٺي هيس.
”ڇا- ٿيو؟“

”ڊاڪٽر چون ٿا هاڻ تو مان رت نه ڪڍنداسين- نه ته مري پوندين ۽ خون پوندو اسان جي ڳچيءَ ۾.“

امان جي نرڙ تي گهنڊ پئجي ويو هو
”ٻڌئي جنت! هاڻ ته رت به ڪٽي ويو آهي مون مان-“ ائين چئي بابا اوچنگارن ۾ پئجي ويو هو- چڻ ڪو مري ويو هجي- امان چپ چاپ ڏسندي رهي هئي بابا کي.

ٻي ڏينهن بابا تڙندو تاپڙندو نڪري ويو هو روزگار جي ڳولها ۾. ٻيو ڏينهن اچي ٿيو پر بابا نه وريو. امان وري نچاڻ ڇا پٽڪڻ لڳي هئي ۽ ساڻ ساڻ روئيندي ٿي وئي. انهيءَ رات آئون ڪيتري دير ۱۴۱۹ ۾ ٻه ڳچڪ مان در ڏانهن ڏسندو رهيو هئس.

ٽين ڏينهن پاڙي وارو ڪو ماڻهو آيو هو، ٻڌائڻ لاءِ ته بابا اسپتال ۾ پيو آهي. ڪني پاڻيءَ جي نالي ۾ بيهوش پيو هو جو ماڻهو ڪٿي ويا هئس اسپتال. اسين ويا هئاسون بابا کي ڏسڻ لاءِ. پلنگن جي قطار ۾ هڪڙو اچو اجرو پلنگ بابا جو به هو. ڇت ۾ اکيون اٽڪايو ڇپ چاپ پيو هو. اسان سڀني کي ٿڪ ٻڏي ڏسندو رهيو. ڪجهه به ته نه ڳالهائڻ هئا ٿين.

ڪجهه ڏينهن کان پوءِ بابا اسپتال مان موٽي آيو.

انهن ڏينهن جڏهن بابا اسپتال ۾ هو امان روزگار لاءِ ٻاهر نڪري ويندي هئي. پر جڏهن بابا موٽيو ته امان وڃڻ ٿي ڇڏي ڏنو ۽ اسان کي به منع ڪري ڇڏيو هئائين بابا کي ٻڌائڻ کان. نچاڻ ائين ڇو ڪيو هئائين ته بابا اسان کي به به وڃا ڪڏهن ڪڏهن ڪارائيندو هو پر امان ٿي وڃا ڪارائيندي هئي. شايد امان ۾ بابا کان ججهو رت هوندو. بابا آيو ته اسين وري ڪيترا ڪيترا وڃا لنگهڻ ڪاٽڻ لڳاسين.

بابا اهوئي پيو روزگار لاءِ پئڪندو هو. ۽ پوءِ هڪ ڏينهن بابا کي روزگار ملي ويو. بابا فوج ۾ ڀرتي ٿي ويو. انهيءَ ڏينهن بابا ناشام مهل ٿي موٽي آيو هو. ڳالهه ڳالهه ٿي ٿي ته ڏنائين. اسين سڀ حيران حيران ٿي بابا کي ڏسندا رهيا هئاسون ته ڇو ٿو ڪلي بابا!! رات جو بابا اوچتو ٻڌايو هو ته هو فوج ۾ ڀرتي ٿي ويو آهي. آئون ڏاڍو خوش ٿيو هئس. مون کي فوجي ڏاڍا وڻندا هئا. بندوق ڪلهي تي- مٿي تي لوهي ٽوپ ۽ پيرن ۾ ٺڪ ٺڪ ڪندڙ ڪارو بوٽ. مون ته بابا کي سدائين ڦاٽل ڪپڙن ۾ ڏٺو هو. خوشيءَ منجهان مون بابا کي ڪٿي پاڪر پاتو هو. پيٽ مرڪي پئي هئي- هو جڏهن خوش ٿيندي هئي ته بس مرڪي ڏيندي هئي ۽ امان- اها ته بابا کان به وڏا تهڪ ڏئي رهي هئي. سڄو پاڙو آيو هو مبارڪ ڏيڻ. اسان ته ڪڏهن ماڻهن وانگيان عيد ملهائي ٿي ڪانه هئي پر انهيءَ ڏينهن ڇڻ عيد اچي وئي هئي. جيتوڻيڪ انهيءَ رات به اسان ماني ڪانه کاڌي هئي پر خوشيءَ مان اسين سڄي رات جاڳندا رهيا هئاسون. وڃ ۾ بابا ويٺو هو.

۽ انهيءَ جي چوڌاري آئون پيڻ ۽ امان. ڪيترن- ڏينهن کان پوءِ امان
پاءُ کي ڪڇ ۾ کنيو ويٺي هئي.

”بابا- هاڻ ته ٿئي ويلا ماني ملندي نه؟“ مون پڇيو هو. بابا ڪٿي
پاڪر پاتو هو مون کي.

”اڙي ها منهنجا راجا- هاڻ سمجھ ته وڏو ماڻهو ٿي ويو آهين تون.“

”بابا- تون هت ئي رهندين نه؟“ پيڻ پڇيو هو- ڪن لاءِ بابا چپ

ٿي ويو هو.

”پوءِ چيو هئائين ”نه- پر هاڻ اوھين بڪ ڪونه ڪاٽيندا- هاڻ

قاتل ڳوٺ ۾ ڪونه سهندا- هاڻ اهڙي گهر ۾ ڪونه رهندا-“ بابا

اسان کي ڪيتريون ئي اهڙيون ڳالهيون ٻڌائيندو رهيو هو.

”بابا- آئون نوان ڪتاب وٺندس-“ مون چيو هو.

”اڙي! توکي ته انهيءَ خيراتي اسڪول مان ڪڍائي ڪنهن سٺي

اسڪول ۾ ويهاريئس- هاڻ ته پڪ ئي پڪ تون ڊاڪٽر ٿي ويندين.“

”بابا! آئون ريشمي ڪپڙا ۽ چوڙيون وٺندس“ پيڻ چيو هو. هي

ٻانهن سان پيڻ کي پاڪر پائيندي چيو هئائين ”تو کي ته آئون ڪنوار

ڪندس-“ آئون تهڪ ڏئي کلي پيو هس ۽ پيڻ کي چيٽائڻ لاءِ چوڻ

لڳس ”پيڻ! هاڻ تنهنجي شادي ٿيندي- تنهنجي چچ ايندي- تون

ڪنوار ٿينديئن“ پيڻ شرمائجي بابا جي پويان لڪي وئي هئي.

امان ته بس گوڏن تي ڪنڌ لاڙيو اسان سڀني کي ڏسي مرڪندي

رهِي هئي. نچاڻ چا چا سوچيندي رهي هئي. سندس ڪڇ ۾ پاءُ سٽو

پيو هو ۽ ننڊ ۾ مرڪي رهيو هو، شايد اسانجين ڳالهين تي.

پوءِ بابا هليو ويو- اسين ٻه ويلا ماني ڪاٺڻ لڳاسون. مون اسڪول

جا ڪجهه نوان ڪتاب ورتا هئا. پيڻ چوڙيون ورتيون هيون. امان هاڻ

پاءُ کي شيشي ۾ کير وجهي ڏينهن ۾ ٻه ٽي ڀيرا پيارڻ لڳي هئي. بابا

کي وڻي ڪيترا ڏينهن ٿي ويا هئا. اڱڻ ۾ لڳل انب جو ٻوٽو ڪجهه اڃا

به اڀري آيو هو- پر هاڻ آئون يا پيڻ گهٽ انهيءَ جي سار سنڀال لهندا

هئاسون. امان روز صبح جو اٿي مون لاءِ نيرن ٺاهيندي هئي. اسڪول

مان موندو هئس ته ماني تيار رکي هوندي هئي. ڪڏهن ڪڏهن ڪٿ تي لپتي تارا ڳڻيندو هئس ته امان رڙ ڊڪري چوندي هئي.

”چورا ! نه ڳڻ تارا- مٿي ۾ سور پوندئي“

۽ مون تارا به ڳڻڻ ڇڏي ڏنا هئا- هاڻ ته آئون ڊڙي تان پيٺ لاءِ ڀڳل ڇوڙين جا ٽڪر به نه ڳولهندو هئس- هاڻ ته پيٺ ڇوڙيون گڏ ڪرڻ لڳي هئي ۽ سندس ٻنهي ٻانهن ۾ ڳاڙهيون سايون ڇوڙيون پيون جرڪنديون هيون-

هڪ ڏينهن بابا جو پهريون خط آيو هو- لغافي ۾ بند خط ڪڍي آئون اڱڻ ۾ نچڻ لڳو هئس ۽ امان ۽ پيٺ منهنجي پويان پويان ٿي ڊوڙيون خط وٺڻ لاءِ. انهيءَ خط ۾ بابا لکيو هو ”آئون اوهان کي ڏاڍو ياد ٿو ڪريان پر في الحال اچي نه سگهندس- ڏاڍي سخت ٽريننگ آهي“- موٽ ۾ اسان به بابا کي خط لکيو هو- پوءِ ائين بابا جا خط ۽ پيسا ايندا رهيا. جنهن ڏينهن پيسا ايندا هئا اهو ڏينهن عيد جو هوندو هو. امان پيسا گڏ ڪري ڀاءُ لاءِ ننڍڙو پينگهو ورتو هو. هاڻ ڀاءُ انهيءَ پينگهي ۾ سهندو هو- هاڻ هو ٿلهو ٿيندو ٿي ويو- پيٺ به هاڻ کلڻ ۽ ڳالهائڻ لڳي هئي- گهر به هاڻ صاف سٿرو هوندو هو.

هڪ شاهام جو بابا اچي نڪتو هو- بابا جي پويان پويان پاڙي جي ٻارن جو ميڙ هو. بابا ته سڃاڻپ ۾ ئي نه پي آيو. بدن ۾ ڀريل ڳاڙهو ڳٽول فوجي ورديءَ ۾. مٿي تي لوهي ٽوپ، ڪلهن تي بندوق ۽ پيرن ۾ ٽڪ ٽڪ ڪندو ڀاري بوتل. بابا دروازي تي بيهي مون کي سليوٽ ڪيو هو ۽ منهنجو وات ڦاٽي ويو هو بابا کي ڏسي. امان ته بابا جي چاٽيءَ تي مٿو رکي سڌڪن ۾ پئجي وئي هئي. بابا گهر جو نئون رنگ ڏسي مرڪي پيو هو ”ته- چئبو ته مزي ۾ آهيو“

اسان سڀني بابا کي اهي ننڍڙيون شيون به ڏيکاريون، جيڪي اسان بابا کان پوئيتي ورتيون هيون-

بابا هڪ ڏينهن ۽ هڪ رات هو. سڄو پاڙو آيو هو ساڻس ملڻ لاءِ. انهن ڏينهن بابا جون اکيون ڏاڍيون چمڪنديون هيون.

بابا هليو ويو۔ ڪڏهن ڪڏهن ايندو هو ته ساڻ چڻ عيد ڪنيو
ايندو هو۔ آئون پڇندو هوسانس ”بابا!- تنهنجو ڪم ڪهڙو آهي؟“
”منهنجو ڪم!- منهنجو ڪم آهي ملڪ جي حفاظت ڪرڻ“
”ملڪ جي حفاظت ڪيئن ٿيندي آهي بابا؟“ آئون سمجهي نه
سگهندو هئس.

”جڏهن به هن ملڪ ۾ جنگ لڳندي، تڏهن آئون وڙهندس“ بابا
جا هٿ بندوڙ، جي ناليءَ تي مضبوط پئجي ويندا هئا، مون جنگ جو
نانءُ جڏهن کان ياد ٿو پوئيم تڏهن کان ٻڌو هئم. جنگ ڇا ٿيندي
آهي اها ته سڌ ٿي نه هئم. بابا ٻڌائيندو هو ته ڪيئن جنگ ۾ حملا
ٿيندا آهن۔ ماڻهو مرددا آهن۔ بم ڪرندا آهن۔ بندوڙون۔ گوليون۔
موت۔ رت۔ تباهه ٿيندڙ شهر۔ ڳوٺ۔ گهر۔ بليڪ آئوٽ۔ آئون سڄو
سراپجي ويندو هئس. منهنجين اکين ۾ نڇاڻ ڇا اچي ويندو هو جو بابا
ڪڏي پاڪر پائيندو هئم. مون کي ياد آهي۔ چله وٽ ويٺل امان جا
هٿ ڏڪل لڳندا هئا ۽ پيٽ اٿي هلي ويندي هئي.

”بابا“ منهنجو آواز منهنجي ٿريءَ ۾ گهٽجڻ لڳندو هو.
”جيءُ بابا؟“ بابا جو پاڪر هيڪاري تنگ ٿيندو ويندو هو.
”بابا! تون ته چوندو آهين ته ماڻهو مارڻ گناهه آهي۔ ها نه۔
بابا!!“ پوءِ کان آئون بابا جي ٻانهن جي گهيري ۾ لڪندو ويندو
هئس. بابا چپ ٿي ويندو هو۔ ڪابه ورندي نه ڏيندو هو.

انهن ئي ڏينهن مون کي سڄيون سڄيون راتيون ننڊ نه ايندي
هئي۔ آئون بستري ۾ پئي پئي پيو سوچيندو هئس، جيڪڏهن جنگ
لڳي ته ڇا اسين سڀ مري وينداسون. اسانجو گهر، جنهن جي اڳڻ ۾
پوکيل انب جو ٻوٽو گهڻو اڀري آيو هو۔ جنهن جي ديوارن تي بابا تازو
گلابي رنگ ڪرايو هو، جنهن کي هاڻ امان جبل جي کوليءَ جو نانءُ نه
ڏيندي هئي. آئون سوچيندو هئس ڇا آئون به مري ويندس۔ پيٽ به
جيڪا هاڻ هر وقت پئي ڳالهائيندي هئي ۽ کلندي هئي۔ پيءُ به۔
جيڪو هاڻ سرڻ لڳو هو۔ ڳالهه ڳالهه تي پيو تهڪ ڏيندو هو۔ آئون

چپ چپ رهڻ لڳو هئس.

بابا جڏهن به ايندو هو- منهنجو اندر سراپجي ويندو هو.
رات جو اڱڻ ۾ پيل ڪٽ تي بابا جي ڀر ۾ اچي لپتندو هئس.
مٿي آسمان تي تارا پيا جرڪندا هئا- بابا اُتي جون ڳالهيون پيو
ٻڌائيندو هو، جتي هاڻ هو رهندو هو.

آئون پيو کان بابا جي پاڪرن ۾ گهڙندو ويندو هئس.
”بابا!- جنگ ڇو لڳندي آهي؟- ڏس نه بابا- ائين ته سڀ ماڻهو
مري ويندا نه!“

بابا چپ ٿي ويندو هو. شايد جواب پيو سوچيندو هو. مون کي
خبر هئي ته بابا کي منهنجي ڪنهن به سوال جو جواب نٿو اچي.
”بابا!- تون به ماڻهو ماريندين ڇا؟- تون نه مارڻئين بابا!- نه ته
انهي ماڻهوءَ جا ٻار روئندا- ڪونه ماريندين ته؟“ آئون اميد مان بابا
ڏانهن ٺهاريندو هئس ۽ بابا اکيون پوري ڇڏيندو هو- الاءِ چو!!!
”بابا!- تون به ماڻهن جي گهرن تي بم ڪيرائيندين ڇا؟“
”بابا!- ڇا اسانجن گهرن تي به بم ڪرندا!“
”مون کي ڊپ ٿو ٿئي بابا!“

آئون بابا جي پاڪرن ۾ پيو هوريان هوريان ڏڪندو هئس- بابا
نڄاڻ ڇا پيو سوچيندو هو- ڪڇندوئي ڪونه هو. امان رڙ ڪري
چوندي هئي ”چپ نٿو ڪرين ڇورا! مرڳو هانءُ ئي ڪڍيو رکين“
آئون چپ ته ٿي ويندو هئس پر منهنجو ڊپ ويندو هو وڌندو.
بابا واپس هليو ويندو هو پر آئون پيو سوچيندو هئس. گهر جي
هڪ- هڪ شيءِ کي ائين پيو تڪيندو هئس ڄڻ ڦرجڻ واريون هجن
مون کان امان- پيڻ ۽ پاڻ به ڄڻ ڦرجڻ وارا هجن مون کان.
بابا جا خط پيا ايندا هئا. امان اهي خط ڪاٺ جي هڪ پراڻي
پيٽيءَ ۾ سانڍيو پئي رکندي هئي.

هڪ ڀيرو گهڻن گهڻن ڏينهن کان پوءِ بابا آيو. چپ چپ هو نه
ته اڳي ايندو هو ته بابا جون ڳالهيون ۽ تهڪ ئي نه پيا ڪتندا هئا.

ڪيترو مون ڳالهائڻ چاهيو هو پر بابا ڳالهايو ئي نه. نچاڻ ڪهڙي ڳالهه تي رٿل هو- آئون سوچيندو هئس.

بابا جي وڃڻ ۾ ڏينهن به هئا باقي. هڪ صبح ساجهر بستري ۾ پيو هئس اڃا- بابا چلم جي اڳيان امان وٽ چانه جو ڪوپ هڻن ۾ جهليو ويٺو هو- امان ڳالهائي رهي هئي.

”هاڻ وري ڪڏهن ايندين تون؟“ امان پڇيو هو.

”الاءِ-“ بابا جهيٽي آواز ۾ پڻڪيو هو. ڪي کن ٻئي چپ نچاپ ويٺا رهيا. بابا هڻن ۾ ڪوپ جهليو نچاڻ ڇا سوچيندو رهيو.

”جنت!“ بستري ۾ پئي پئي بابا جو پڻڪو ٻڌو هئس.

”جنت-“ جنگ لڳڻ واري آهي. نچاڻ وري ڪڏهن اچڻ ٿئي!- ٿي سگهي ٿو ته هي پاڻ آخري پيرو ملندا هجون-“

امان جي هڻن مان ڪو ٿانءُ ڇڏائجي ويو هو شايد- هوءُ ٽڪ ٻڌي ڏسندي رهي هئي بابا کي. رليءَ مان سير ڪري مون ڏٺو- امان جي اکين ۾ هوريان- هوريان جيڪو پاڻي گڏبو ٿي ويو سو سندس ڳلن تي لڙي آيو هو-

”روئين ڇو ٿي چري!- مرڻ ته هونئن به هر ڪنهن جي مٿان رکيو آهي-“ بابا کي چيو هو پر الاءِ مون کي بابا جي کل ڪانه وڻي هئي. بابا سدائين ائين ٿورو ئي ڪو ڪلندو هو.

”جنت!“

”هون-“

”جي آئون موٽي نه آيس ته اوهان کي حڪومت ٿورا گهڻا پيسا پئي ڏيندي. ڪاڪي کي به مڇين جي ساوڪ بيٺي آهي. ڪنهن ڪم تي لڳرائي ڇڏجائن. پڙهڻ نه ڇڏرائجائن منهنجو پٽ آفيسر ٿيندو-“ هن پيري به بابا کڻيو هو پر هن پيري به مون کي بابا جي کل ڪانه وڻي هئي. امان ڪابه ته ورندي ڪانه ڏني هئي. انهيءَ صبح جڏهن آئون بستري مان اٿيو هئس ته سڄو پگهر ۾ شم هئس ۽ منهنجو بدن هوريان- هوريان ڏڪي رهيو هو.

امان مون کي اسڪول لاءِ اٿاريو هو. اڌ ڇو آئون روئي پيو هئس. سڏڪندي چيو هئم ”اڄ آئون اسڪول ڪونه ويندس امان!“
 اڌ ڇو امان سدائين وانگر اها ڳالهه ٻڌي دڙڪو نه ڏنو هو مون کي. بس ايترو پڇيو هئائين ته ”ڇو اسڪول نه ويندين؟“
 ”نه. اڄ آئون اسڪول ڪونه ويندس. اڄ آئون بابا سان ڳالهائون ڪندس“

منهنجي ٻانهن تان امان جو هٿ ڍرو پئجي ويو هو.
 ”اڙي ڇو اڄ اسڪول ڪونه ويندين؟“ پريان کان بابا رڙ ڪئي هئي.

”اڄ آئون توسان ڳالهائون ڪندس بابا!“
 ”ڇو؟!!- آئون پڇيو ٿو وڃا ڇا؟“
 ”اڌ-“ منهنجي اکين ۾ پاڻي ڀرجي آيو هو ۽ نڄاڻ ڇو امان به پوئي اکين تي رکي روئڻ لڳي هئي.
 انهيءَ ڏينهن آئون اسڪول ڪونه ويو هئس. انهيءَ ڏينهن مون کي بابا پر ۾ لٽائي ڪيتريون ئي آکاڻيون ٻڌايون هيون، بهادر ڇوڪرن جون.

نڄاڻ ڪهڙيون آکاڻيون هيون- آئون ته بس بابا کي ڏسندو رهيو هئس. ڀاءُ کي به ڪٿي پيٽ تي ويهاريون هئائين. پوءِ جيترو وقت به بابا هو مون امان کي سڀني کان لڪي ڪنڊن پاسن ۾ روئيندي ڏٺو هو.

هڪ شام بابا هليو ويو- وڃڻ مهل امان اوچنگارون ڏئي رني هئي. پيٽ به سڏڪي سڏڪي رني هئي. بابا ڀاءُ کي ڪڇ تي ڪٿي سندس نرڙ ڇميو هو. مون کي ۽ پيٽ کي پاڪر پاتو هئائين. امان ڏانهن نهاريو هئائين- تڏهن ڏٺو هئم شايد لڙڪ هئا بابا جي اکين ۾.

ڪيترا ڏينهن لنگهي ويا هئا بابا کي وڻي. امان سڄو سڄو ڏينهن پئي ٽپالي جو انتظار ڪندي هئي. ڪو خط ئي نه آيو هو بابا جو. هڪ اونڊاهين رات جو ننڊ مان اک پئجي پئي هئم عجيب قسم جي

شور کان. مون کي ائين لڳو ڇڻ زمين ڏهي رهي هجي.
گگهو وڃي رهيا هئا.

ڪٿ تي امان گوڏن ۾ منهن لڪايو رهي ٿي شايد! پيٽ امان جي ڀر ۾ ويٺي هئي. گهور اونڌاهي ۾ هو مون کي ڪنهن ڀاڄولي وانگر ٿي نظر آيون. آئون به ڪٿ تان لهي امان جي ڪٿ تي وڃي ويٺو هئس. مون کي ائين محسوس ٿيو ڇڻ اسان جا بدن هوريان- هوريان ڏڪي رهيا هئا.

”امان!“

”امان! هيءُ ڇا پيو ٿئي؟“ آئون روئي پيو هئس.
”جنگ لڳي آهي“ امان جو آواز به ڏڪي رهيو هو- آئون سڄو سراپجي ويو هئس ڀو کان.

”هاڻ ڇا ٿيندو امان!“ هن پيري پيٽ سڏڪي هئي.
”امان!- هاڻ پاڻ مري وينداسون؟- پنهنجو گهر به ڏهي ڇڏيندو؟- بابا هاڻ ڪڏهن به نه ايندو ڇا- تون ڳالهائين ڇو نٿي امان؟!!-“ موٽ ۾ امان پنهنجو هٿ ڪٿي منهنجي وات تي رکيو هو.
رهيو رهيو ٿي ٺڪاءُ ٿيا-

سڄي رات اسان ائين ڪٿ تي ويهي گذاري هئي-
ائين لنگهڻ لڳا هئا ڏينهن هوريان- هوريان.
بابا جو خط ٿي نه پي آيو-

پيٽ سڄو سڄو ڏينهن اٽل جي انهيءَ اڀرندڙ ٻوٽي کي ڏسيو نڄاڻ ڇا پئي سوچيندي هئي! ڪنهن ڪنهن مهل ڪهٽ ۾ رکيل ڪوڪي مان چوڙيون ڪڍي پئي ٻانهن ۾ لاهيندي ڇاڙهيندي هئي. امان نڄاڻ ڇو تڪ ٻڌي گهر جي هر شيءِ کي پئي ڏسندي هئي. ڀاءُ کي ته ڪل ٿي نه هئي ڪنهن ڳالهه جي.

سڄ لهندو هو ته اونڌاهي ڦهلجي ويندي هئي. آئون بتي ٻارڻ ڇاهيندو هئس پر امان ٻارڻ نه ڏيندي هئي ۽ مون کي اونڌاهي ۾ ڊپ پيو ٿيندو هو. ڪٿ تان هيٺ لهندو ٿي نه هئس. گهر جي پويان جيڪو

ميدان هو اتي خندقون کوٽجي ويون هيون. گگهو وڃندو هو ته پاڙي جا ڪيترا ماڻهو انهن ۾ وڃي لڪندا هئا. اسانجن گهرن مٿان جهاز زوزاٽ ڪندا لنگهندا هئا. منهنجي دل زور زور سان ڌڙڪڻ لڳندي هئي. سرچيندو هئس، اجهو هي جهاز بم ڪيرائيندو ۽ اسين سڀ مري وينداسون. بابا جي ڪا خبري ڪانه هئي. آئون سوچيندو هئس بابا کي ڪيڏو نه گناه ٿيندو، جو هي ماڻهو ماري ڇڏيو هوندو. ماڻهو، ماڻهو کي ڇو ماري ڇڏيو آهي؟ مون کي سمجه ۾ ڪونه ايندو هو. سوچيندو هئس آخر اسان ڪهڙو ڏوه ڪيو آهي جو ٻي ملڪ وارا اسان کي مارڻ ٿا چاهين آئون ته ٻي ملڪ وارن کي سڃاڻندو به ڪونه هئس، مون ڪهڙو ڏوه ڪيو هوندو! گهٽ ۾ گهٽ منهنجي گهر مٿان ته نه بم ڪيرائين. مون کي ته نه مارين. پر شايد بابا ڪو ڏوه ڪيو هوندو. ڪنهن جو پيءُ پڪ ماريو هوندو. پڪ ڪنهن جي گهر مٿان بم ڪيرايو هوندو، تڏهن ته هو زوزاٽ ڪندا لنگهندا هئا اسانجي گهر جي مٿان کان.

هڪ صبح سرڪاري تار آئي هئي اسانجي گهر. انگريزي ۾ هئي. ٽپاليءَ امان کي پڙهي ٻڌائي هئي. بابا جنگ ۾ وڙهندي مارجي ويو هو. مون کي ياد آهي امان گهڻيءَ ۾ بيهي پار ڪڍي رهي هئي. مٿي ۾ ڌوڙ پري ڇڏي هئائين. ڪپڙا ڦاڙي ليڙون ليڙون ڪيا هئائين. پاڙو سڄو اچي مٿان گڏ ٿيو هو. آئون چپ چاپ در تي بيٺو رهيس. ڪيتريون ئي ڳالهيون سوچيندو رهيو هئس. انهيءَ پل گگهو وڳو هو. امان جي چوڌاري گڏ ٿيل ماڻهو ڊوڙي وڃي خندقن ۾ لڪا هئا. گهڻيءَ ۾ امان اڪيلي رهجي وئي هئي ۽ مٿان جنگي جهاز زوزاٽ ڪندا لنگهيا هئا. امان ڪنڌ ڪڍي انهن کي ڏسندي رهي هئي. سڪل ٿوڻ اکين سان چوڻ لڳي آءٌ ڪهڙو ظلم ڪيو اٿو مون تي منهنجا هيڏاڻا پسون يتيم ڪري ڇڏيانو. اڙي! مون کي نڌڻڪو ڪري ڇڏيانو. ڪهڙو ته ڏوه ڪيو هو مون اوهانجو؟ جهاز بنا ڪا وراثي ڏيڻ جي لنگهي ويا هئا.

انهيءَ شام پيٽ اڳڻ ۾ ويهي پٿر سان ڪري ٻانهن ۾ پيل ڳاڙهيون
ساديون چوڙيون ڀڄي پور ڪيون هيون - امان سڄو ڏينهن پار ڪڍي
رني هئي - سندس چوڌاري پاڙي جي عورتن جا ميڙا هئا.

پر امان ته ڄڻ پاڳل ٿي پئي هئي - پيٽ جي اکين ۾ لڙڪ ٿي نه
هئا - هوءَ ته بس چپ چاپ اکيون ڦاڙي سڀني کي ڏسندي رهي
هئي. مون کي بابا ٻڌايو هو ته جنگ ۾ مرڻ وارا شهيد ٿيندا آهن ۽
شهيد مرندا ناهن جيئرا هوندا آهن - بس ٻين کي نظر نه ايندا آهن.

انهيءَ رات، جڏهن امان پٽ ۾ پئي شوڪارا ڀريندي رهي هئي -
ڪوئيءَ ۾ ڪنهن ڪنهن مهل پيٽ جو سڌڪو ٿي ٻڌڻ ۾ آيو. ۽
اٿون سڄي رات جاڳي بابا جون اکيون پئي انتظار ڪندو رهيو هئس.
بابا شايد سڄ پڇ مري ويو هو - تڏهن ته نه آيو هو - مري نه ها ته
ضرور اچي ها امان کي ائين روئندي ڏسي.
بابا نه آيو -

ٻي ڏينهن به نه آيو -

امان کي شايد پڪ هئي ته بابا ڪونه ايندو - تڏهن ته هوءَ روز
صبح جو نئين سر ائين پار ڪڍي روئندي هئي ڄڻ بابا اڄ مئو
هجي.

مون کي ياد آهي بليڪ آئوٽ جي اها اونداهين رات - ڪجهه به نه
رڌو هو اسان جي گهر. امان گذريل ڪيترين راتين جيان پٽ ۾ پئي
هئي - سندس شوڪارا ۽ سڌڪا اونداهين ڪوئي ۾ پئي ڪوٺجيا. پيٽ
ڪٽ تي اونڌو ڪنڌ ڪيو پئي هئي - سندس چوڙين کان ٻئي ٻانهن ڪٽ
کان هيٺ لٽڪي رهي هئي ڀاءُ پينگهي ۾ پيو هو.

اٿون اونداهي ۾ اکيون ڦاڙيو ويٺو هئس - شايد بابا مئو نه
هجي، ۽ ڪنهن مهل اچي نڪري - ننڊ منهنجي کليل اکين ۾ مرچ ڀري
ڇڏيا هئا ڄڻ پر اکيون نه پوريون هئم تڏهن به.

انهيءَ لمحي گگهو وگو هو - گهٽيءَ ۾ ماڻهن جي ڊوڙڻ جا آواز اچڻ
لڳا هئا - شايد خندتن ۾ لڪڻ ٿي ويا - نڄاڻ ڇو منهنجي دل چئي هئي

تر اسين به خندڻ ۾ وڃي لڪون- امان کي چيو هئم ”مون کي ڊپ ٿو ٿئي امان!- هل پاڻ به هلي خندڻ ۾ ليتون- هل نه امان!“ مون ۾ امان هڪ ڊگهو ٿڌو ساھ ڀريو هو- ڇڻ سڏڪندي هجي- ڇوڻ لڳئي ”هاڻ ڪهڙا ڊپ- جنهن ساڻ جيئڻ هئا سو ئي ويو هليو.“

ماڻ ڇانئجي ويئي هئي ڇوڌاري ۽ انهيءَ ماڻ ۾ جنگي جهاز زوزاٽ ڪندا لنگهيا هئا اسان جن گهرن جي مٿان کان.

ياد اٿم مون ڪٿ تان لٽڪندڙ پيٽ جي ٻسي ٻانهن پڪڙي ورتي هئي. انهيءَ لمحي جڏهن ايڏو زبردست ڏڪاءُ ٿيو هو- ڇڻ زمين ڦاٽي پئي هجي ۽ هر شي منهنجي مٿان اچي ڪري هجي- مون رڙيون ڪري پڪاڻڻ چاهيو هو سڀني کي. نجاڻ ڇا ٿيو جو ڪنهن به ورندي نه ڏني هئي مون کي.

نجاڻ ڪنهن مهل اکيون پٽيون هئم- ڇڻ قبر ۾ پيو هئس- سوچيو هئم مري ويو آهيان شايد- مون کي روئڻ اچي ويو هو- سوچيم هئم ڇو مئو آهيان آئون- مونکي ته اڃا جيئڻو هو نه- وڏو آفيسر بڻجڻو هو- وڏو ٿي مون کي ته اڃا سڄي دنيا مان جنگ بند ڪرائڻي هئي- ڇاڇا نه ڪرڻو هو مون کي- پر مون ائين محسوس ڪيو هو ڇڻ آئون مري ويو آهيان- پيٽ به شايد انهيءَ قبر ۾ هئي- جو سندس ٻانهن اڃا تائين منهنجي هٿ ۾ هئي-

”پيٽ!“ مون قبر جي اونداهي ۾ پيٽ کي سڏ ڪرڻ چاهيو- پيٽ ڳالهائڻو ئي نه- شايد هوءَ به سوچيندي هوندي ته آئون ڇو مري وئي آهيان؟!

نجاڻ ڪهڙي مهل هئي- جو قبر جي ٻاهران مشينن جو آواز ۽ ماڻهن جو آواز اچڻ لڳو- الائي ڪيتريون قبرون هيون منهنجي قبر جي پاسي ۾- مشينن جو آواز ڇا جو هو؟- ڇا قبرن اندر به جنگ لڳندي آهي؟؟- پوءِ کان اکيون پوري ڇڏيون هئم-

منهنجي مٿان قبر جي مٽي هڻڻ لڳي هئي- ماڻهن جا ۽ مشينن جا آواز ويا ٿي اوچا ۽ ويجهه ٿيندا. مون کي ڏسي ڪنهن رڙ ڪئي هئي

”اڙي هي ته جيئرو آهي“ مونکي چڪي قبر مان ڪڍيو ويو- پيٽ جي
 ٻانهن منهنجي هٿ مان ڇڏائجي وئي- ۽ آئون جيئرو هئس- پيٽ اندر
 قبر ۾ رهجي وئي هئي.

”اندر- منهنجي پيٽ به آهي“ پر ۾ بيٺل فوجيءَ کي رڙ ڪري چيو
 هئم- هو قبرون کوٽڻ لڳا- پر اُهي قبرون ته نه هيون- گهر هو
 منهنجو- مٽيءَ جو دڙو- ڪجهه دير کان پوءِ هنن پيٽ کي چڪي ڪڍيو
 هو- پٽ تي پئي هئي مون ٺهاريو اُها پيٽ نه هئي.

پيٽ جي ٻانهن هئي- ڪپيل- ۽ ٻسي-
 پاڻ جو صرف پينگهو نڪتو هو- پگڙ- پور پور ٿيل ڪاٺيون-
 ۽ امان- سا ته نچاڻ ڪيڏانهن ڪم ٿي وئي هئي- بس سندس
 پوتي پئي هئي دڙي اندر- اچي ڦاٽل پوتي.

پيڙا

دور- دور تائين ماڻهوءَ جو رت وهندو ٿو وڃي.

شاتي ڪانهي

(سروبر دڪر دڪر- سڀ ڪجهه دڪ آهي- سڀ ڪجهه دڪ آهي)

ڪيڏي اُسات آهي.

دونهن جا بادل چوڏس ٿلهيل- (هائ) منهنجو ساه ٿو هوسائجي

(ڇا مان مري رهيو آهيان!!)- ائين ٿو لڳي ڄڻ پيڙا جي هن رات جو

ڪوبه ڪنارو ڪونهي. پر مان هن پيڙا پري رات مان هانهن ڊگهاري،

پولار جو سينو ڇيريندي ستين آسمان جو ڪنارو ٿو ڇهڻ چاهيان.

راڻا!!

. مهل ڪڏهن به بيهي نه سگهندي- هاڻي.

سندس واڳون اسان جن هٿن مان ڇڏائجي چڪيون آهن.

(راڻا!!- توڏڻو ته ڪيئن اسانجن ڪومل هٿن جون رڪائون

مٽايون پيون وڃن).

تو پنهنجن نيٺن تي ڇو هٿ ڌري ڇڏيو آهي؟- ڇا تون هن هٿ

جي آڀار ڏسي سگهندين! ايڏو نراس ڇو آهين؟ ايڏو ڪٽور بڻجي ڇو

ٿو سوچين؟- ڇا تنهنجو ويساه نه رهيو آهي پنهنجي اندر جي سگه

۾- اڪيون پٽ نه- راڻا!!- هانهن ڊگهاري ڇو ٿو وقت جي سرڪش

گهوڙي جا گس جهلين- توکي ائين جهول ڪٿ تي پئي پئي مرڻ نه

گهرجي.

اڪيون - پٽ - نه - راڻا!!

مان اڪيلي شهر جي سنسان گهٽين ۾، بند دروازن کي
ڪڙڪائيندي ڊوڙي رهي آهيان -

ڄاڻندڙ اڪين سان سينا ڏسي رهي آهيان - پر ڇا ڪڏهن به اهي
بند دروازا کلي نه سگهندا -؟

ڄاڻا ٿي، ماڻهو انڌا به ناهن - ماڻهو ڪوٺا به ناهن - ماڻهو ٻوڙا به
ناهن - پر ماڻهن جي دروازن جي ٻاهران ڪٽ ڇڙهيل تلف چاڙهيا ويا آهن
۽ ماڻهو اندر پوريا پيا آهن (نه پر مٿا پيا آهن ۽ ڪيڏي باس آهي
سڙندڙ آتائن جي) -

(صدين جي سک لاءِ -

صدين جي جنگ جوڙڻي پوندي آهي ماڻهوءَ کي)

تو لکيو آهي ته ”اسان پن پن ٿي چڻي رهيا آهيون“ -

پر راڻا !!- جڏهن به گهٽائون ڪجگوڙ ڪري وسنديون ۽ جڏهن
به امن جي گلابي مند موٽي ايندي - تڏهن ڪنهن تارن پري رات ۾
اسانجي اڃاڻل مرڪ ۾ نئين چٽنگ ڏڪندي ۽ اسان اهو پن - پن ميٽري
جيون - جنگ ۾ ٻيهر ڪاهي پونداسين (ها نه - راڻا!!) -

تو اهو به ته لکيو آهي نه ته - ساوڻ جهڙو جيءُ اسانجو - ڪجگوڙ
ڪري وسندو -

اڄ پيپريڪي تائين توکي ۽ مون کي ڄلڻو آهي - هن اونڌاهين رات
مان ٻانهن ڊگهاري سورج ديو کان روشنيءَ جي بيم ڪي به مڱهي آهي -
پنهنجيءَ مٿ ۾ ساوڻ جهڙا لڙڪ سڀي پر تو ڪڏهن برسات کان پوءِ
بادلن جي اوڻ مان سج کي اڀرندو ڏٺو آهي راڻا!!- ائين لڳندو آهي
ڪائنات ٻيو جنم وٺندي هجي - پر منهنجو ٻي جنم ۾ ويساه به

ڪونهي- ڏس نه، ماڻهوءَ کي ٻي جنم ڄي آس تي ٺڳڻ بدران، انهيءَ هڪڙي جنم جا دائرا ٽوڙڻ گهرجن- تنهنجي سگريٽ جو ڦٽو وڌندو پيو وڃي، ڇا پيو سوچين؟- پوءِ ڇا اهي پاڻ نه ورائيندا اٿئي راتا، ته ڪٿي ائين سوچيندي سوچيندي ئي نه حياتي بند مٿ مان لنگهي وڃي- ڇا تو ۾ حياتيءَ جي لهندڙ سج جي پاڇولين ۾ ويهي خالي (ڪوري ڪاڳر جهڙي) مٿ ويهي پسڻ جي سگه هوندي؟- نه- نه مان ته ائين سوچي ئي ڊکي ٿي پوندي آهيان- بند مٿ ۾ ڪجهه ته رهجي وڃڻ گهرجي- ساوڻ جهڙو ڪو لڙڪ بسنت رت جهڙي ڪا مرڪ-

ياد نه ٿو پويم ته ڪڏهن پر ڪنهن خط ۾ تو لکيو هو ”سڳندا وقت ڏاڍو تڪو ٿو ڊوڙي اٿڻ- ايڏو ڪو ڀل ايل ۾ ئي نٿو نهار کان الوپ ٿيو وڃي- پوءِ انڌن وانگر هٿوراڙيون ڏئي ماڻهوءَ کي هلڻو پوندو آهي- هزارين لکين سينا ڏسندا آهيون پر حقيقت اها آهي ته اسان اتي جو اتي رهجي ويندا آهيون- اسانجيون سوچون ۽ سينا وقت جي تڪي ڊوڙ جو ساٿ ڏئي نه سگهندا آهن- پوڙها ٿي ويندا آهيون ۽ مري ويندا آهيون“- تون ائين چو سوچيندو آهين راتا؟ ائين نه سوچيندو ڪر- جيون صرف ٽي ٻي سيني ٿورڻيم ته ناهي نه، جنهن ۾ صرف رت ٿڪي ٿڪي مري وڃي- ۱۹۷۱ع ۾ جڏهن جنگ لڳي هئي ۽ اسان جي گهر ۾ بليڪ آئوٽ جي گهرو اونڌاهي ڦهلجي ايندي هئي- مان گيلري ۾ بيبي ٻاهر اونڌاهي ۾ پڌل ڪاٺنات کي ڏسندي موت ۽ زندگيءَ جي فلسفي تي ڇا ڇا نه سوچيو هو- ماڻهو ڪيڏو به ڪٿي موت جو اڙاهه ٻاري پر هي چوڏهين جو چنڊ اجهامڻو ناهي- تارن ڀريو آسمان، اونڌاهي ۾ جهومندڙ وڻ، وهندڙ سمنڊ جو وشال نيرو سينو، ماڻهن جي گهرن جي چمڪين مان وٽ سٺ ڪاٺي نڪرندڙ دونهون، پاڙي جي گهر مان ايندڙ ٻار جي ٽهڪ جو مٿر پڙلاءُ- وقت جي تڪي ڊوڙ ته رڪجي نه سگهندي آهي راتا، پر ماڻهوءَ جا نٿا به ڪڏهن سڀن کان خالي نه

رهندا آهن- ماڻهوءَ جا نيڻ آباد شهر سمان آهن-

اچ نه- راڻا!!- کليل نيڻ هرندڙ سج ۾ ڪپائي ڇڏيون-

ڪيسين تائين پيو ائين ويليم تي ٻڌيندي؟- پسم ٿي ويندين
 راڻا!، جيڪڏهن ائين ئي پيو اندر ۾ سلوواڙن اوتيندين- ائين ته
 سوچڻ سمجهڻ جون سموريون صلاحيتون مري ويندڻي- اندر سڄو
 قبرستان بڻجي ويندڻي- انيڪ ڏينهن کان پئي سوچيان ته گورين جي
 اها شيشي دريءَ کان ٻاهر اچي ڇڏيان- توکي گلن کان جهلي ايڏو
 ڏونڌاڙيان- ايڏو ڏونڌاڙيان جو تنهنجي رت جي هرڪا بوند اٿلي پوي-
 ڇو ايڏو بي حس ٿي ويو آهين؟- ڪيترن ڏينهن کان دري نه کولي
 اٿئي، ڇا پاڻ کي اهو ويساھ ڏيارڻ کان ته ائين پاڻ کي ٻين کان
 ڪٽي سگهڻ ۾ ڪامياب ويندين!!- ڏس نه، ٻاهر ڪائنات پنهنجن
 سمورن هنگامن سميت سجاڳ آهي- برسات جون بوندون رستن تي
 جرڪي رهيون آهن- تو جهيها انيڪ ماڻهو آهن جيڪي مسلسل انهن
 رستن تي ڊوڙي رهيا آهن، جنم پل کان مرڻ پل تائين- تنهنجي بند
 دريءَ کان ٻاهر پوکيل گلاب جي ٻوٽي تي انيڪ گل ٽڙي پيا آهن- مان
 تولا هڪ گل چني اچان راڻا!!- هاڻ ته پلا سگريٽ اجهائي ڇڏي، ڪٽي
 آڱريون نه سڙن ٿي- ائين گهوري ڇا ٿو ڏسين مون ۾؟

اچ- راڻا!!- بادلن کي پاڪرن ۾ ڀريون-

سند جي سر مٿان تائيل ٿيل گگن هيٺ بلڪل تنها (پنهنجي

سنسان ذات اندر! سوچيان ٿي راتا!!- اسانجن پيرن هيٺان
 وهندڙ وقت جو ڪارو- گهرو سمنڊ ڪٿي وڃي پڄاڻي ڪندو!؟- ڇا
 اسان سڀ (تون- مان ۽ هي موکي من وارو لوڪ) ڪنهن اونهي ڪاهيءَ ۾
 ڪرڻ وارا آهيون ۽ پوءِ ڇا اسان سڀ انهيءَ اونهي ڪاهيءَ منجهه رڙيون
 ڪري ڪري (Help- Help- Help) مري وينداسين!؟- ۽ ٻاهر ڪائنات
 جيئن جو تيئن موجود هوندي! تون ٻڌين پيو نه؟- الاءِ ڇو مون کي
 ائين ٿو لڳي ڄڻ تنهنجن ڪنن منجهه پٿر پريل آهن- ماڻهو چون ٿا ته
 تون پاڳل ٿي رهيو آهين- ماڻهو بڪواس ٿا ڪن، ها نه راتا!! مان
 ڄاڻان ٿي ته تنهنجي اندر جو سچو انسان جيئن لاءِ پاڻ پتوڙي رهيو
 آهي- مان سڀ ڄاڻان ٿي- ماڻهو ڇا نيٺ ته ڪاٺي جي پٽ آهن، جنهن
 جي آريار سڀ ڪجهه ٿو پسجي- ڪالھ تو چيو هو ته تون ان لاءِ
 نٿو دري کولين جو پريان کان پسجندڙ پاڳل خاني جي ڊگهي ديوار
 تنهنجن نيٺن ۾ ٿي چڻي!!- مان به انيڪ سالن تائين پنهنجي ڪري
 جي دري ان لاءِ نه کوليندي هيس جو سامهون (نيٺ نهار تائين) ڦهليل
 سنسان قبرستان نيٺن منجهه لهي ايندو هئم- پر راتا!!، اهي ته زندگيءَ
 جون حقيقتون آهن نه- ڪڏهن ڪڏهن ماڻهو پاڳل نه هوندي به پاڳل
 ٿي پوندو آهي ۽ ڪڏهن ڪڏهن جيئرو هوندي به مئل مئل پيو
 محسوس ڪندو آهي-

اڄ نه راتا!!- ٻانهن ڊگهاري سج کي مٿ ۾ بند ڪريون-

ڪنهن هڪڙي دڳ تي ويهي ليڪا پاڻڻ کان، ڇا سڦل اهو ناهي
 راتا!! تون اهو دڳ ئي اورانگهي اچين- هي ڇا، لڙڪا!!؟ اوري آءُ- مان
 پنهنجي پوتيءَ جي پلاند سان تنهنجو لڙڪا اگاهان- اڙي- تون ته ايڏو
 اٽل هئين نه ڀرڻ جهڙو- ڇا ٿي ويو اٿئي راتا؟ ان سموري عرصي ۾

آرسي ڏني اٿئي؟- ڪارا دائرا پئجي ويا اٿئي نيشن جي چوڌاري
 ڪيڏو ڏهرو ٿي ويو آهين- هڏ به ماس تان اڀري آيا اٿئي- اڃا ته
 جوان آهين راڻا!! پر هينئر کان ئي هٿن ۾ ڏڪڻي اچي وئي اٿئي- ڇا
 اهو سڀ تو جهڙي ماڻهوءَ لاءِ سڦل آهي!!؟- سهڻ، ڪاٺڻ ۽ پوکڻ، رڳو
 اهاڻي ته زندگيءَ جي روتين نه هئڻ ڪهرجي راڻا!! مسلسل ننڊ جون
 گوريون ڪاٺڻ کان پوءِ هڪڙي اسٽيج اها به ايندي آهي. جڏهن جڳن
 جا اوجاڳا ماڻهوءَ جو نصيب بڻجي ويندا آهن- مان ڄاڻان ٿي ته تون
 گذريل اٺيڪ راتين کان جاڳندو پيو اچين- راتين جي انهن اوجاڳن ۾
 ڇا لوچيندو آهين راڻا؟- مان ماڻهن منجهان ٺاهيان پر ڪڏهن ڪڏهن
 مون کي به ائين محسوس ٿيندو آهي ڇڻ تنهنجي سٺل، آڪڻ، سوچڻ
 جي سگهه مرندي ٿي وڃي ۽- ۽ تون پاڳل ٿي رهيو آهين- جي ائين
 ٺاهي ته پوءِ تون ڇو نٿو ڪوريٽري جي ان چار مان نڪري اچين-

اڄ نه راڻا!!- سڀئي نيمر چئي ڇڏيون-

سانجهيءَ ويل، ڪارونجهر جي ڪناري تي اڪيلي بيٺل مان- آرسيءَ
 جهڙي پاڻي منجهه اڀري آيل منهنجو عڪس اچن پکين جي ڊگهي (۽
 تهائين اوچائيءَ ڏانهن) اٽڪت اڏام- پاڻيءَ منجهه پاڻ ڌاريندڙ اڇوڪو
 سج، ڪي کن اڳ جڏهن اجهائو هو، تڏهن منڻ من ۾ لوچيو هئم
 تولا ته تون اڄ به هٿ ڊگهاري سورج ديو کان روشني بيڪ مڱي نه
 سگهين- ۽ اونداهين جي ان غار جي پڇاڻيءَ جي سڌ به اٿئي راڻا؟
 جنهن منجهه روشنيءَ جو ڪو هڪ ترورو به ڪونهي ۽ تون جنمن کان
 هڪ ئي ڀت کي ٽيڪ ڏيو، نستو ٿي پيو آهين- توکي ڪا به سڌ
 ڪانهي- توکي اها به سڌ ڪانهي ته ماڻهوءَ جي هٿ- ريڪا گوڻي آهي ازل
 کان (اڃا پيو ائين ڪلاڪن جا ڪلاڪ هٿ ريڪا ٽڪيندو آهين)- ٻولڻ

جي سگهه ته ماڻهوءَ جي من ۾ هوندي آهي راتا!!- جيڪو پل- پل پيو
ڌڙڪندو آهي پر تو ته ڪڏهن به ڌڙڪندڙ من جي آوازن تي ڪن ئي
ناهي ڌريو- تون ائين پڇري، ڪامي، سڙي رک ٿي ويندين، اندر ئي
اندر- مري ويندين راتا!!-

مري ويندين- مري ويندين- مري ويندين
(هوءَ پنهنجي هٿن ۾ مک لڪائي سڌڪي ٿي پوي- سندس هٿن
چون نرم- ڪومل آڱريون هوريان هوريان آليون ٿينديون رهيون- ۽
هو اندر ئي اندر پٿر بڻبو رهيو)-

اچ نه- راتا!!- لڙڪ سڀئي روئي ڏيون (سڌڪو)

دڪ سڀئي اوري ڇڏيون- ائين ڇپ ڏندن هيٺ پيڙي ڇا ٿو
سوچين!!- ڪيترن ڏينهن کان هيو به نه ڪيو اٿي (صديون لنگهي
ويون آهن ۽ تون منهنجي ڪلهي تي ڪنڌ ڌري رنو به ناهين)- لڙڪ
سڀئي روئي ڏيڻ کان پوءِ اندر ۾ نئين سگهه جنم وٺندي آهي- مان
ڄاڻان ٿي ته ڪهڙو دڪ توکي اڏوهيءَ جيان اندر ئي اندر ڪاٽي ٿو-
تون مون کان ائين لڪائيندو ڇو آهين؟- ڪو نه ڪو دڪ اسان سڀني
جي من ۾ پلجي پيو- اسين سڀ پنهنجي پنهنجي پيڙا جي ڀولار ۾
هٿوراڙيون ڏئي ڊوڙون پيا پايون- پر ائين هڪستن جو ڪفن تائڻي
سمهي پوڻ اسان مان ڪنهن کي ٿو جڳائي راتا!!؟- جنهن ڀت کي تون
ٽيڪ ڏيو (صدين کان) ائين نستو ٿيو پيو آهين، ڄاڻين ٿو، انهيءَ ڀت
جي هن پار ڇا آهي؟- ڇو تنهنجين اکين منجهه ايڏي ويراني لهندي ٿي
اچي؟- ڊاڪٽر غلط ٿا ڇوڻ ته تون پنهنجو دماغي توازن وڃائي رهيو
آهين- ڊاڪٽرن کي ڪهڙي سڌ ته تون ڪيڏو اٿل آهين- ڀاڳل پٺي
جي ڪيفيت مان ته هر ڪو لنگهندو آهي- جڏهن مان به (ڪڏهن-

ڪڏهن) پيڙا جون سموريون حدون اورانگهي ويندي آهيان، تڏهن مون ڪي به ائين ٻيو محسوس ٿيندو آهي ڇڻ پاڳل ٿي وئي آهيان- ايڏا سگريٽ ڇو ٿو پيئين!؟ چون ٿا ان سان ڪيسر ٿي پوندو آهي- نه- نه مان توکي ائين جهول ڪٽ تي پئي پئي مرڻ نه ڏيندس راتا؟- اهو هڪ ئي پيرو جيئڻ جو آهي نه، پوءِ ان ۾ جي اٺڪ وار پيو مرندين ته پوءِ پلا جيئندي ڪڏهن راتا!!- اٿي نه، ٻاهر برسات پئي پوي- جهڙالو آسمان آهي- ماڪ ٿڙن جهڙيون بوندون آهن- هل ٻاهر ورندي ۾ هلي ويهون- مان تلاءِ گرم ڪافي ٺاهي ٿي اچان- وٺن جو پن پن ڏيڇي ويو آهي- رستي تي ٻار قميصون لاهي برسات جي پاڻيءَ ۾ وهجي رهيا آهن- نه!!؟- پلا دري ڪوليان!؟- آخر ڇو راتا!- ڇا تون پنهنجن کليل نيشن منجه ڪائنات جي اها سندرتا نٿو ڀرڻ چاهين- حياتيءَ جي هنن ساون لهرائيندڙ ڪيئن منجه تنهنجو به ته حصو آهي نه!؟ ڇا ڳالهه آهي، تون ائين يڪ ٿڪ ڇا گهوري رهيو آهين- راتا- راتا!!

اچ ته راتا!!- حياتيءَ جي ساون ساون ڪيئن ۾ ڏوڙون پايون-

پڇاڻي: سالن پڇاڻان پاڳل خاني جي اوچي ۽ ڊگهي ديوار جي اڳيان کان لنگهندي من ائين ڀرجي آيو آهيس جيئن چنڊڙ ڦٽ اٿلي پوندا آهن-

”راتا“- بند چپن جو پٿڪو

ڪن ترسي، وارن ۾ لڳل گلاب جو گل ڪڍي پت جي هن پار اچي ٿي، پاڳل خاني جي اندر-

تون ۽ مان ڪڏهن به نه ملنداسون

اسان مليا هئاسون سال جي شروعات ۾. جنوريءَ جي ڪهڙي تاريخ هئي ياد نه اٿم، پر اها شام ڪيڏي ٿڌي ۽ هيڊي هئي، ان جو ساوڻو اٿم. وڻ سڀئي ٻي لباس هئا تن ڏينهنن. سج جي ڪرڻن، پريتم جي ڇهاو جيان ٿي جسمن کي گرميو. ان شام جيتوڻيڪ اڃا سج لهڻ جو سمو نه ٿيو هو، پر آسمان ايترو ته جهڙالو هو، جو سنجها جو سمو ٿي لڳو: زندگي ائين ئي روان دوان هئي، جيئن جڳ جڳاندر کان رهندي پئي آئي آهي. نه پر (شايد!) ان شام زندگي سدائين کان وڌيڪ هنگاما خيز هئي. سيمينار جي پڇاڻيءَ تي اسان ٻئي ڪافي شاپ ۾ اچي ويٺا هئاسون. لٽريچس آرٽ، فلاسفي ۽ دنيا جي بدلجندڙ حالتن ۽ انهن جي تهائين گهڻو بد نما ۽ پيانڪ پوڻ تي ڳالهائيندي ڳالهائيندي، نچاڻ ڪهڙي پل سڀئي موضوع ختم ٿي ويا هئا ۽ وچ ۾ آيل مائار جي وڻي، چڻ انت پولاڙ بڻجي پئي هئي. هن دريءَ کان ٻاهر نهاريو. سگريٽ دکايائين ۽ سگريٽ جو دونهن وٽ سٽ کائيندو، کن لاءِ منهنجي چهري کي گهيري بيهي رهيو، چڻ ڪو ڪوهيٽرو ڇاڻجي ويو هجي، اسان ٻنهي جي وچ ۾. ڪي کن پوءِ جڏهن ڪوهيٽرو هٿيو هو اسان ٻنهي جي وچ تان، تڏهن منظر بدليل محسوس ٿيو هئم. اسانجي اندر جا منظر بدلجي ويندا آهن، اسانجي نيٺ نهار ۾، پر اڪثر احساسن جي رستي. بلڪل ائين، جيئن نيرو آسمان، ڪڏهن ڪڏهن، پنهنجي اندر ۾ سُرخ ٿامو محسوس ٿيندو آهي.

هن چيو: اسان ٻين جي اندر جي گهرائين ۾ لهڻ کان پهرين،

پنهجي اندر ۾ ڪيڏا اجنبِي هوندا آهيون. ان هوندي به ته، بظاهِر
ڪيترا منزل ڪتاب، ماڻهو خواب زندگيءَ ۾ شامل هوندا آهن. عجيب
ڳالھ اها آهي ته پنهنجو پاڻ، پاڻ کان وڌيڪ، ڪنهن پئي ڪنهن نئين
۽ بلڪل اڀري شخص جي اندر ۾ احساسن رستي ڏيندو آهي. اڄ تو
سان ڳالهائيندي ڳالهائيندي، بلڪل هينئر اوچتو ۽ پهرين ڀيرو مون
کي لڳو ته مان پاڻ کي سڃاڻي سگهان ٿو؟

مون چيو: شايد، اسانجي اندر ۾ ڊيبل، احساسن ۾ ويڙهيل ڪجهه
منظر، اوچتو ڪنهن اڀري شخص سان ٽڪراءُ کائڻ وڌيڪ چٽا ٿي.
نيرڻ نهار آڏو ٿي بيهندا آهن. مان ان کي سڃاڻندي ته هيس، پر ان
سڃاڻپ ۾ حساسيت ۽ جذباتي ڀڳو مون کي پهرين ڀيرو محسوس
ٿيڻي ٿو.

ڪافي شاپ مان اسان ٻاهر نڪتاسون ته سچ پچ رات ٿي چڪي
هئي. سياري جي ڪري ٽريفڪ تمام گهٽ هئي. ايڪٽر پيڪٽر فوجي
ٽرڪ ٿي لنگهيا، موٽر جتان اسان جا رستا الڳ الڳ ٿيا ٿي، اُتي چيڪ
پوسٽ گذريل ڪيترن مهينن کان قائم ٿيل آهي. پر فوجي مورچن ۾
نشانو وٺيو ويٺا هئا. ڪجهه مورچن کان ٻاهر جديد هٿيار ڪڍڻ ۾
لٽڪايو بيٺل هئا. هڪ اسان تي تارچ جي روشني وڌي ۽ هڪل
ڪئي. ڪجهه ڀل پهريون ذهن جنهن جذباتي پئي ۾ پڌل هو، اهو ڀو
جا پاڻ بڻجي، لونءُ لونءُ ۾ چيڻ لڳو فوجيءَ اسانجي تلاشي ورتي.
منهنجي پرس ۾ ڪنهن هٿيار بدوڙان اهو نظم هو، جيڪو سيميٽار جي
شروعات ۾ پڙهيو هيم.

آءُ

ڀاڳلن جيان

ڪڏهن پنهنجي ڌرتيءَ جي مٽي

منهنءَ تي مليان ٿي

ڪڏهن پنهنجن هم وطنن جا چهرا

ڪنهن جلا وطن جيان نٿي ڏسجن،

ڄڻ آخري ڀيرو پريان ٿي

جنهن درياھ جو پاڻي، جنم کان ئي ماءُ پيارو اٿم
 اُنهيءَ ۾ آگريون ائين هوڙيان ٿي
 چڻ جنم کان ئي اڃايل آهيان
 ۽ پيئڻ لاءِ مون وٽ بس اک جو پاڻي آهي.
 هر صبح کي - هر شام کي
 ٻارن جيان حيرت مان پسان ٿي
 پنهنجي ئي جنم شهر جي ڳلن ۾
 اجنبين جيان ڦرندي
 پنهنجي ئي گهر جو ڏس پڇان ٿي

جڏهن کان منهنجي ڏيه تي
 ڌارئين ڪاھ کي آهي تڏهن کان
 پاڳل پئي جي اهڙين ئي ڪيفيتن ۾ آهيان.

فوجيءَ هڪ اُچاتري نهارَ نظم تي وڌي. شڪ ٻڌاڻل نوع ۾ مون
 ڏانهن نهارياڻين ۽ نظم وارو ڪاغذ ڦاڙي، پُرزا، پُرزا ڪري هوا ۾
 اڏاري ڇڏيائين. ڪاغذ جا پُرزا ڪي ڪن اڏاڻا ۽ پوءِ نستا ٿي روڊ
 جي ڪاري پٿرائين ڇاتيءَ تي ڪري پيا. ٻولي نه سمجهندي به فوجيءَ
 کي اندازو ٿي ويو هو ته اهو نظم ئي ٿي سگهي ٿو. آءٌ ۽ نظم ائين
 جدا ٿياسون، جيئن ماءُ ٻار کان جدا ٿيندي آهي. تلاشيءَ دوران هن
 جي کيسي مان اهو مقالو نڪتو، جيڪو هن سيمينار ۾ پڙهيو هو، منهنجي
 ڏيه کي ڌارئين جي ڪاھ کان بچايو. ان مقالي دوران هر هر پنڊال
 تائين سان گونجندو رهيو هو ۽ هن وقت مقالي جي ڪاغذن تي فوجيءَ
 جو پاڙي ٻوٽ رکيو هو. اسانجي دٻيل دٻيل احتجاج تي، ڇپندڙ لهجي
 ۾ فوجيءَ چيو، ”آءٌ اندازو لڳائي سگهان ٿو ته هن دور ۾ اوهانجي

ٻوليءَ ۾ لکيل ڪا به شيءِ امن امان جي صورتحال ۾ بگاڙو آڻي ٿي
سگهي.

اُن موڙ تان، رستا الڳ ٿيڻ تي، موڪلائڻ کان پهرين، ڪي ڪن
اسان ڇپ ڇاپ اسٽريٽ لائيت هيٺ بيٺا رهيا هئاسون. نه هن ڳالهائين
۽ نه مون - بنا ٻيهر ملڻ لاءِ ڪجهه چوڻ جي.

ڇڳو....

ڇڳو....

چئي الڳ الڳ رستن ڏانهن مڙي ويا هئاسون اها اسانجي پهرين ملاقات
هئي.

اُن کان پوءِ اڪثر روڊ تي ڪڏهن پنڌ، ڪڏهن بس ۾، دل
چاهيو ته ڪاش ڪٿي اوچتو، هڪ ٻئي جي سامهون اچي بيهون. اُن
رات جي تلخيءَ ۾ جيترو ڪجهه اڻپورو ۽ بي معنيٰ بڻجي پيو هو، اهو
ٻيهر محسوس ڪندي، هلڪڙي ڇهاو جي احساس سان بس مان لهي،
روڊ ڇڏي، فوٽ پاٽ تي ساڻ ساڻ هلندا رهون.

تن ڏينهن شهر ۾ ڏاڍي ڇڪتاڻ هئي. ناحق ۽ ڏاڍ جو سلسلو،
ڏاڍي طبقي طرفان هيٺي طبقي يا قوم تي بنا روڪ ٽوڪ جي هلندو
رهيو ته نه رڳو اُن ڏاڍ ڪندڙ طبقي جي صغن ۾ سڪون رهندو آهي،
پر حڪومت جي معمولات به پرسڪون نوع ۾ جاري رهندي آهي.
رياست جي سرد مهر خاموشيءَ ۾ طوفان جون لهرون تڏهن اٿنديون
آهن، جڏهن پيڙهجنڊڙ طبقو يا قوم اوچتو احتجاج جي پهرين دائرن
ڪندي آهي. ان کي رياستي ٻوليءَ ۾ امن امان ۾ بگاڙو چئبو آهي.
اُن امن امان جي بگڙيل صورتحال تي قابو پائڻ لاءِ، ناحق ڪندڙ جي
بداران، احتجاج ڪندڙ جي وات تي حڪومت کي لت رکڻي پوندي آهي.
ملڪ جي سلامتيءَ جي نالي تي رڇايل ناٽڪ ۾، احتجاج ڪندڙ ڪردار
جي وات تي لت رکڻ جي اُن ڪڏي فعل کي قانوني جواز ۾ حق مليل

آهن.

وات تي رکيل لت

ان رد عمل ۾

احتجاج ڪندڙ طبقو ڇتو بڻجي پيل.

اسانجي ٻي ملاقات اهڙين ئي حالتن ۾ ڪيتري عجيب ۽ اڻپوري هئي. جيئن وات تائين آيل پاڻيءَ جو ڪلاس ڪوئي ڦري وئي.

روڊ جي هن پار مان ۽ هن ڀر هو، وچ تي مڇريل جلوس، احتجاج ڪندڙن جو ۽ ان تي پوليس ۽ فوج جي ڪاهه - لٽيون، لتون، پهرين هوائي فائرنگ پوءِ سڌو هجوم ڏانهن راتفلن جا منهن ڪڍي ويل. آخر ۾ ٽيمپر گيس ۽ اڪين تي هٿ ڌري مختلف ڏسائڻ ڏي ڊوڙندڙ هجوم. ان سموري واڙدات دوران، اسان هڪ ٻئي کي روڊ جي هن ڀر ۽ هن ڀر اڪين تي اڪين ۾ پائي ورتو هو.

پوءِ وچ وچ ۾ هڪ ٻئي کي پائڻ جي جتن دوران، هڪ ٻئي جي نيٺ نهار کان الوڻ ٿي ويا هئاسون. ان کان پوءِ قيامت جهڙي شور ۾، ٽيمپر گيس کان گهٽجندڙ ڳلي ۽ سڙندڙ اڪين تي هٿ ڌري، پاڳلن جيان پڇندي، هڪ ڊگهي عرصي لاءِ جدا ٿي ويا هئاسون.

شهر ۾ ڊگهو عرصو ڪرڻو لڳل رهيو. ڪرڻو فقط سڙڪن ۽ ڳلڻ ۾ نه لڳندو آهي، ڪرڻو ذهن تي به لڳندو آهي. احساسن، اميدن ۽ ويساه کي ٽڪائي شل ڪرڻ لاءِ، منهنجا احساس سڄي سڄي رات لاش جيان منهنجي بستري ۾ پيا هوندا هئا. لاش، جنهن تي ڪڏهن هن جي جسم جو گمان ٿيندو هئم ۽ ڪڏهن پنهنجي جسم جو. جن حالتن ۾ مون ايترا ذاتي ۽ حساس خواب ڏسڻ شروع ڪيا هئا، اهي حالتون ئي اهڙيون هيون، جن ۾ مان ڪنهن زنده انسان بدران لاش سان ئي وصل ماڻي سگهيس ٿي.

گهٽ ۾ گهٽ لاش جهڙو جيئرو انسان.

اميد ۽ ويساه ته هئڻ به ٿڪجي شل ٿي پيا هئم.

ان کان پوءِ مليا ته هئاسون، ساڳي ڪافي شاپ جي ساڳي ڪارنر

تي. وٽن تي ساوڪ پنهنجو رنگ هاري، انهن جي ننگاڻپ کي ڏيکي ڇڏيو هو. پهريون ڀيرو جڏهن اتي اچي ويٺا هئاسون، تڏهن سامهون ڳڙڪيءَ مان پسجندڙ پيلي پٿر جي اُها مني صدي پراڻي بلڊنگ، جنهن ۾ شهر جي اصلوڪن رهواسين جا فليٽ هئا، جيئن جو ٿيڻن بيلن هئي. جيتوڻيڪ، مني صديءَ جو عرصو لنگهڻ کان پوءِ بهي حد بد صورت ۽ کنڊر بڻجي چڪي هئي، تڏهن به منجهس زندگيءَ جا آثار ڪر ڪينو بيٺا هئا. مثلاً ڪيلرين ۾ سُڪندڙ آلا ڪپڙا (مون کي اڃا تائين ڪنهن هڪ ڪيلري ۾ سُڪندڙ ڪنهن نئين ڇاول ٻار جو ڳاڙهو سوئٽر ۽ ٻه پتڪڙا جوڙاب ياد آهن). بلڊنگ جي ڳڙڪين مان ليٽا پائيندڙ ڇهرا ۽ آواز ڄڻ زندگيءَ جي موجودگيءَ جو ثبوت هئا ۽ هيٺسڙي ساڳي بلڊنگ قبر مان نڪتل ڪنهن پوائنٽي هڏائين پڇري جيان ٿي محسوس ٿي، جنهن جو بد روح آڏيءَ آڏيءَ رات جو قبر مان نڪري، شهر جي سڙڪن تي پنهنجي قاتلن جي ڳولا ۾ پٽڪندو هجي. احتجاج ڪرڻ جي ڏوه ۾، جتي شهر جي اصلوڪن رهواسين جو ڪيترو ڪجهه ماريو ساڙيو ۽ برباد ڪيو ويو هو، اُن ۾ اها بلڊنگ به شامل آهي. پهريون ڀيرو ملڻ تي اسان ڪيترو ڪجهه ڳالهائو هو ۽ اڄ ڄڻ اسان وٽ ڳالهائڻ لاءِ ڪجهه به ناهي. ادب، آرٽ، فلاسفي- ڪٿي ڪٿي انهن جي حد به ختم ٿي وڃي ٿي. ۽ ماڻهوءَ جي دل صرف رڙيون ڪرڻ تي چاهي ٿي.

ڪهري خاموشي، رڙين ۽ دانهن جو پس منظر يا رد عمل آهي. ڪافيءَ جا مڱ ائين ٿي اسانجي وچ ۾ پيا رهيا ۽ انهن مان ٻاڦ اٿندي رهي، ڊگهي خاموشيءَ کانپوءِ اسان ڳالهائيو هو.

هن چيو: انهيءَ وچ واري عرصي ۾ توسان ملڻ لاءِ دل ڏاڍي ٿي چاهي، پر ائين ٿي لڳو ته تنهنجي منهنجي آفس جي وچ ۾، جيڪو ويهين منٽن جو فاصلو آهي، انهيءَ ۾ ٻن مهاڀاري لڙائين جي تباهيءَ جيترو ڦهلاءُ آهي. اسانجيون زندگيون بس ائين ٿي آهن. ڪنهن اڃا تي تائم تي فڪس ڪيل تائم بم مٿان رکيل، زندگيءَ جي سموري گول ڦرندڙ ڦيري دوران، اسان بم بلاسٽ ٿيڻ جا منتظر آهيون. توسان ملان

به تر ڪيئن؟! ڪڏهن ٿيئر گيس ڪوهيٽرو بڻجي منهنجي اکين کان
 منهنجا سڀئي گس پنڌ وڃايو ڇڏي. ڪڏهن گولين جو وسڪارو، ڪنهن
 پڇي نڪتل رنگروٽ جيان موت جي پَو هيٺ ابتن پيرن ڊوڙ تي
 مجبور ڪريو ڇڏي. مان موت کان لڪندو وتان يا توسان ملڻ جون
 راهون ڳوليان؟! نه ئي مرڻ ٿو چاهيان، نه توکي وساري ٿو سگهان، نه
 ئي هن نفسياتي ۽ هٿيار بند ويڙهه ۾ نه چاهيندي به ڦاٿل پنهنجي
 انفرادي سڃاڻپ کي اجتماعي حوالي سان شڪست جي ڪنهن اوڙاهه ۾
 ڦٽو ڪري سگهان ٿو. مثلاً مون وٽ هٿيار ڪونهي، پر مان وڙهڻ ٿو
 چاهيان ۽ جڏهن وڙهڻ جي سگهه ڪئي ڪرڻ جو جتن ٿو ڪريان، ته
 اها ڄاڻ ٿي پوي ته، وڙهي نٿو سگهان. مرڻ نٿو چاهيان، جو انهن
 خوابن تان هٽ ڪرڻ منهنجي وس ۾ ئي ڪونهي، جن ۾ نه رڳو تون آهين،
 پر اهو سڀ ڪجهه آهي، جن کي ماڻڻ لاءِ، رستا وري به گهمي ٿري.
 انهيءَ مڙهيل نفسياتي ۽ هٿيار بند جنگ تي اچي رسن ٿا- ڇا ڪجي؟!
 مان بهرحال هيٺي طبقي منجهان آهيان، ان ڪري چُپ رهندي به
 احتجاج ڪندڙ آهيان ۽ اُن ڪري ان مڙهيل جنگ ۾ وڙهڻ لاءِ مجبور
 آهيان- انهيءَ ويڙهه جي انت ۾ شايد مان ۽ تون جيئرا هجون! شايد
 اسان ٻنهي منجهان ڪو هڪ باقي هجي يا شايد اسان ٻئي نه هجون!
 سچ پڇين ته ايڏا جي ڊگهي سلسلي مان لنگهايو پيو وڃان. شهر جي هر
 ڇوٽڪ تي بيٺل فوجين کي پنهنجي تلاشي ڏيندي ڏيندي، ڇڻ چور
 بڻجي پيو آهيان. اهو ڄاڻندي به ته منهنجا کيسا خالي آهن، پَو کان
 دل بيٺل لڳندي آهي ته نڄاڻ ڪهڙي شيءِ مون منجهان نڪري پوي ۽
 مان پڪڙيو وڃان.

سچ لهندي ئي ڪرنيو راڪاس جيان شهر جي ٻي ڳليءَ مان ڦري
 ويندو آهي ۽ زندگي ڪنهن بي ڏوهيءَ جيان مڙهيل قيد هيٺ، گهرن ۾
 پورجي ويندي آهي. افسوس اهو آهي ته مان سڪون، امن ۽ انسان
 دوستيءَ جي ڪنهن شاندار دور ۾ نه جنميو ويس. منهنجي حصي ۾ آڳه،
 خون، بربادي، تباهي، ماڻهوءَ جي هٿان ماڻهوءَ جي ڪوس ۽ هٿيارن

جي پيانڪ ويڙھ ۽ ٽڪائيندڙ مايوسيءَ جو جڳ آيو ۽ مان ان ۾ ان لاءِ ٻه جيئڻ لاءِ مجبور آهيان، جو مان بهرحال موت کان ڊڄان ٿو، اهو ڄاڻندي به ته، موت ڪنهن نه ڪنهن صورت ۾، ڪٿي نه ڪٿي مون کي گڏجڻو ٿي آهي. اها به پڪ اٿم ته منهنجو لاش لاوارث حيثيت ۾ ڪنهن اُنداننهن ڳلي يا ڪنهن گندي ناليءَ مان لپندو يا اتيڪ ڏينهن پنهنجي سڃاڻپ ڪرائڻ لاءِ اسپتال جي سردخاني ۾ پيو هوندو، يا ماتم ڪرڻ لاءِ منهنجي ماءُ کي ڏٺو ويندو، ۽ هوءَ ماتم ڪندي به منهنجي چچريل چهري کي ڏسي هر هر شڪ منجهان سوچيندي ته نڄاڻ اهو منهنجو پُٽ آهي يا نه؟ ان کان به وڌيڪ افسوس ان ڳالهه جو اٿم ته اهو سڀ ڪجهه مان پنهنجي ئي وطن ۾، پنهنجي جنم شهر ۾ پورگيان پيو. جنهن شهر جي ڳلين ۾، ٻاروتڻ ۾ اتي ڏڪر ۽ لڪ لڪوڻي راند رهي آهي ۽ لغڙ اُڏايا آهن. جواڻيءَ جي نئين نڪور شروعات ۾ ڪيئي پيرا ڌڙڪندي دل سان ڪيئي محبتون ماڻيون اٿم، انهن ساڳين ڳلين ۾ کلندڙ ڳڙگين مان توکي خبر آ، سورهن سالن جي عمر ۾ پهريون ڀيار ڪنهن سان ڪيو هئم؟ ڪاهه ڪري آيل انهيءَ ڌارئين لشڪر جي چوڪري سان، جنهن لشڪر طرفان مڙهيل ڏاڍ هيٺ اڃ اسين پيڙجي رهيا آهيون، ۽ پيڙهڻ کان انڪار ڪرڻ لاءِ احتجاج جي ڏوهه هيٺ، تهائين وڌيڪ پيڙجي رهيا آهيون، سرڪار هٿان. پر تڏهن اُن پهرئين ڀيار ۾، پنهنجي پنهنجي گهر جي ڇت تي وڃ ۾ بيٺل ديوار جي هن ڀر ۽ هُن ڀر بيهي، ڀيار جون ڳالهيون ڪندي اسان کي ڪڏهن خيال ٿي نه آيو ته ايندڙ وقت رتو ڇاڻ ٿيو، اسانجي پٺيان بيٺو آهي. وقت ايندو، جڏهن هڪ ٻئي جي ڀر مان لنگهڊي نفرت جو احساس نانگ جيان ڏنگيندو اسان کي. منهنجي پهرئين ڀيار جي ڇاڻي نفرت جي انهيءَ اظهار تي ٿي هئي. هن منهنجي قوم کي بڻو چيو هو ۽ مون هنن کي. ان لاءِ هن وٽ ڪيئي جذباتي ثبوت هئا ۽ مون وٽ به ڪيئي دليل هئا. ان کان پوءِ هوريان هوريان مان انهن ساڳين ڳلين ۾ اوڀرو بڻيو ويس. پنهنجي ئي اندر ڇڻ بي امان ٿي پيو آهيان، جو پنهنجي ئي گهر جي بند

ڪري ۾ سهندي به ائين پيو محسوس ٿيندو اٿم، ڇڻ نٽ پاڻ تي
لف آڳاٽي آسان هيٺ پيو آهيان ۽ چنڊ به ڪنهن دهشت گرد جي
اڻ جيان ٿو مون کي گهري ۽ توري تڪي.
مون چيو: وري ڪڏهن ملنداسون؟

هن چيو: تون ۽ مان هاڻي شايد ڪڏهن به نه ملنداسون ۽ جي
ملنداسون ته به هر ڀيري اويساهي ۽ جي ان احساس هيٺ جدا
ٿينداسون، ته شايد، اها آخري ملاقات آهي. شايد ان کان پوءِ ٻيهر نه
ملون.

اُن کان پوءِ ڪيتري دير ڇپ چاپ ويٺا رهياسون، ڪافي ٿڌي ٿي
چڪي هئي. مون محسوس ڪيو ته اهڙي ئي ٿڌ اسانجي اندر ۾ آهي.
اُن خاموشيءَ دوران پنهنجي پنهنجي حمي جي ٿڌي ڪافي، زهر جي
پيالي جيان هڪ ٿي ڏک ۾ پيئنديءَ مون محسوس ڪيو ته هو به
سقراط آهي ۽ مان به سقراط آهيان، پراسوس اسانجو سُور زهر پيئڻ
سان به نٿو مري.

اُن کانپوءِ

اهڙين ڪجهه پورين / اڻپورين ملاقاتون. انهن ۾ گڏيل پيڙائن،
اُڏلسين ۽ احساسن جو اظهار. اهڙو اظهار ڪڏهن خاموشيءَ رستي ۽
ڪڏهن لفظن رستي. ڪڏهن ٿڌي ڪافي ۽ ڪڏهن گرم. اُن کانپوءِ هڪ
تهائين گهڻو ڊگهو عرصو ديريءَ جو بچ ۾ ڦهلجي بيٺل. اُن ٿلاءِ ۾
اهو ئي ناحق، ڏاڍو، اُن جو رد عمل، احتجاج ۽ پڇاڙيءَ ۾ احتجاج جي
وات تي لت رکيل ۽ ڪرنيو.

اسانجي آخري ملاقات ڏاڍي عجيب هئي. هڪ صبح بستري ۾
پئي اخبار کولي هئم. ڪتي جيان ڇپ ڪڍي سهڪندڙ اخباري بيان
پڙهندي پڙهندي هڪ فوٽوءَ تي اکيون اٽڪيون هئم ائين، جيئن چار
۾ ڪوريجر آڻي پوندو آهي. مون پنهنجي نيٺ نهار کي ڦاسندو،

ٿڌڪندو ۽ نِستو ٿي سَهڪندو محسوس ڪيو هو. فساد ۾ مارجي ويل
 لاوارث لاش سڃاڻو، جي سري هيٺ هُن جو فوٽو ڇپيل هو.
 ٻاهر ڪَرفيو لڳل هو ۽ اندر مان بستري جي قبر ۾ دفن ٿيل.

پاتال

سائنس جو سفر - جيون.

۽ ماڻهوءَ جو من، جيون - بن ۾ هيڪلو جڳن ڪنان.
”ڏس نه، هيڏي وصال پرڻويءَ تي ڪا به پناهه ڪانهي. ڪٿي به
نه - ۽ - ائين گهرو ڇا ٿو ڏسين!!؟ ائين نه گهوريندو ڪر مون کي،
موت جهڙي نهار سان - مون کي ڏڪائي وجهندي آهي تنهنجي اهڙي نهار.“
هن جي نيٽن جي گهور تهائين سرد پوندي ٿي وڃي، موت وانگر -
برف وانگر. ۽ هوءَ تن اندر رڳن تائين ۽ رت ڦٽن تائين موت جو
سرد دريا لهندو ٿي محسوس ڪري. هڪڙي وري پٽڪي ٿي.
”تر جڳن ڪنان منهنجي من ۾ هڪڙي ننڍڙي پرسڪون گهر جو
جيڪو سڀني پلجي پيو، ڇا ڪڏهن ان کي سڀيان نه ملندي!!؟“ آواز
ٿريءَ ۾ گهٽجي، مري - نري ٿو وڃي.

”گهر!!- مان سوچيندو آهيان، ڇا هر ديوار پناهه ڏئي سگهي ٿي.
ڇا هر گهر ۾ ماڻهو رهندا آهن. ڪيترا اهڙا گهر آهن، جن ۾ جانورن
جهڙا ماڻهو - ماڻهن جهڙا جانور رهندا آهن. ايڏي اوچي ديوار به ڇا اڏي
سگهجي ٿي. جنهن کي موت به نه اڪري سگهي - هان!!“ آئين ڪائين
جو دونهون ڇڻ نيٽن ۾ ڀرجي ٿو اچيس. ڪا به هٿ نيٽن تي ڌري ٿو
ڇڏي. انيڪ پل سائنس جو واسو ٿو رهي، ٻنهي جي وچ ۾. ان سائنس جي
پڇاڙڪي پل ۾، هوءَ ڇڻ سڌو ڀري ٿي.
”مان - مان - تو کي سڌ به آهي تر - تر - تنهنجي ٻار جي ماءُ بڻجڻ
واري آهيان.“

نيٽن تان ڪا به هٿ لهي ٿو اچيس. ڇڻ اوچتو بيٺل پاڻيءَ ۾ پٿر جو
شپاڪو ٿيڻي. نهار هن جي نيٽن منجهه اٽڪيو ٿي پويس.
”نه - نه“ بس ايترو ئي ڪڇي سگهي ٿو.

”نه چو!؟- ڇا تو مون سان راتيون ناهن گهاريون!!- ڇا تو ڪڏهن به مون کي ڇهي ناهي ڏنو!؟“
 دڪ ۽ ڪاوڙ وڃان نيٺ ڀرجي ٿا اچنس ۽ نڪ ڳاڙهو ٿيو ٿو پويس.
 ڪا به ورندي نٿو ڏي.

”توڪي- توڪي شاڪ پهتو ڇا!!؟“ ڀرجي آيل آواز ۾ پڇيس ٿي.
 ”ها“ سانت ۾ سڌڪو. نيٺ نهار آڏو هوريان هوريان هن جو مک ڏنڌلو
 پوندو ٿو وڃيس.

”تون چوندو هئين نه ته- عورت جي ڪرپ ۾ پلجندڙ ٻار، هن پرڻويءَ جي سڀ کان سندر تخليق آهي. چوندو هئين نه!!؟“
 ”ها“ ڪي ڪن چپ چاپ، ان ساڳي موت جهڙي نهار سان، ٻولار ۾ گهوريندو ٿو رهي.

”پوءِ توڪي ايدو شاڪ ڇو پهتو، هن ٻار جو ٻڌي!؟ لوڪ ڪنان ٿو ڊڄين نه!! تون ته مڙد آهين نه، تڏهن به!! ۽ مان عورت هوندي به نٿي ڊڄان. توڪي ڪانهي سڌ ته مون کي ڪيڏو پيارو آهي، هن ٻار جو سڀنو“ لڙڪ لڙي اچن، ان کان اڳ ئي نيٺن تي هٿ ڌري ٿي ڇڏي.
 انيڪ پل هو چپ چاپ، کيس ٿڪ ٻڌي ڏسندو ٿو رهي.

”ٻڌ-“ ڪا به ورندي نٿي ڏي (سانت ۾ سڌڪو). هو نيٺن تي ڌريل هٿ، پنهنجن هٿن ۾ جهلي، هيڪر وري پڪاريس ٿو.

”ٻڌ-!!- هن يگ ۾ جڏهن ماڻهو ماڻهوءَ جو ماس ڪاڻي رهيو آهي ۽ موت چوڏسا ۾ پر ڦهلايو بيٺو آهي، تڏهن ڇا اسان کي اڌيڪار آهي ڪنهن انسان کي جنم جو- هان!!“

موت ۾ هن جي نيٺن منجهه اڀري ٿا اچن اچرج جا پاڻو ڇڻ ڪجهه به نه پئي سمجهي.

”مان سوچيان ٿو، تنهنجي ڪرپ ۾، هي ٻار جو پيو آهي، هن بارود جي يگ ۾، ڇا ڪنهن پيانڪ جنگ جي بارود ۾ گهٽجي گهٽجي مري وڃڻ لاءِ جنم وٺندو!!؟- ۽ ۽ هيڏي بڪ آهي، هن وشال پرڻويءَ تي، نڄاڻ روز ڪيترا ٻار بڪ وگهي مري وڃن ٿا!!- ۽-“

”بس ڪر-“ ڪاوڙ ۽ پيڙا وڃان، ٿڙيءَ مان گهٽيل گهٽيل رڙ ٿي نڪري وڃيس.

”پاگل تھی پیو آہین تون تہ۔“

به تون جنمڻ ٿي چاهين اهو ٻارا!!؟“

”تون مون کی ہڈی نہ رہی آہین نہ!!؟“

کتنی!!

”پوءِ- پوءِ، ابارشن کرائی چڈ۔“

دریاء جو ڪو به پار ڪونهي.

کرتا ہی چاہی۔

نم- نم- ن- نم- نم- نم- ا- ا- ا- ا- ا-

”او، تون ته عورت آهين نه! مړتۍ جهنم ته ځي او تيندو آهي عورت

جو پوءِ ڇو نٿي تون سمجهين!! ٻڌ!! هن وصال ڀرڻوئي تي ڪٿي به

ڪا پناهه گاه ڪانهي. اسانجن هٿن ۾ بارود پيريل آهي ۽ ڪير ڄاڻي،

ڪهڙي سڀي، سڀ ڪجهه پيسم ٿي وڃي، هڪ ئي ڌماڪي سان، تون-
مان ۽- ۽ هو به

اداسيءَ مان پڻڪي ٿي. پاتال مان چڻ اچيس ٿو آواز.
”ڏک اهو آهي ته تو ۾ اهي سندر ڀاڙ آهن ئي ڪين جيڪي ڪنهن
سرجهڻار جي من ۾ پلڻا آهن. مون کي- ائين محسوس ٿيندو آهي، چڻ-
هو پنهنجن پٽڪڙن پيرن سان منهنجي انگ- انگ ۾ پيو ڊوڙون پائي.
۽- ۽ هن جا هٿ منهنجن نيٽن تي رکيا آهن.“

’تهائين اداسيءَ مان ٿو ورندي ڏي، پولا منجه چڻ گونجيس ٿو آواز.
”ڏک اهو آهي ته، تڏهن به- تڏهن به تون هن کي ايندڙ يگ جي
دوڙخ ۾ اچڻ لاءِ جنم ٿي چاهين. ڏس نه بڪ- بي روزگاري- بارود
جو ٻرندڙ دوڙخ- پيٽڙا- شڪستون- ۽ چوڏسا ۾ ڦهليل موت جا ڪارا
۽ پواڻا پاڇولا- پيو پلا رکيو ئي ڇا آهي هن هيڏي ساري پرڻويءَ
تي!! ڇا اهو سڀ ڪجهه ڏيئي لاءِ جنم ڏيڻ کيس!!؟“

اوچتو، هوءَ پاڪرن جي گهيري مان پاڻ ڇڏائي، اٿي بيهي ٿي رهي.
نيٽن منجهان جڳن جي ڀريت اجهامڻ ٿي لڳيس ۽ ڌڪار ڀرجي ٿو
اچيس هن لاءِ.

”تنهنجي سڀني ۾ من ڪٿي ٿو ڌڙڪي پلا!! پٿر پيو آهي تنهنجي
سڀني ۾. آئي- آئي هيٺ يو- ها- ٻڏي ڇڏ- نفرت- آهي- مون کي- تو
کان- نفرت- آ- هي- مون- مون-“ سانت ۾ سڌڪا- آرسيءَ سان پٿر
جو ٽڪراءُ.

هو زور سان ٽهڪ ڏئي کلي ٿو پئي. ائين چڻ ڪنهن ڌڪ- ٺاٽڪ ۾
ايڪٽنگ ڪندو هجي. هو کيس زبردست ايڪٽر لڳي ٿو جيون- اسٽيج

تي.
”وڃين ٿي- ڇا!!؟“ چڻ ٻرندي- ٻرندي اجهامڻ ٿو لڳي.
”ها-“. ڀرجي آيل نيٽ- سڌڪو- موت جهڙي سرد نهار.
”اهو ڄاڻندي به ته- پناه گاه ڪٿي به ناهي- هان!!؟“
”پناه گاهون ته ماڻهوءَ جي من ۾ ٿينديون آهن. جنهن کي پنهنجي
من ۾ پناه ملي وڃي نه، ان لاءِ- ان لاءِ هيءَ سموري پرڻوي پناه گاه
ٻڻجي ويندي آهي.“

وڃڻ لاءِ وڪ کڻي ٿي. ۽ هن جي اندر ۾ چڻ ڪجهه ڀري پئي ٿو.
 ٻرانگهون ڀريندو آڏو اچي بيهي ٿو رهيس، کس جهلي.
 ”نه وڃ“

”ترسڻ لاءِ ڪهڙو ڪارڻ آهي باقي!!- تنهنجي من جون سموريون
 سندرتائون مري- ٿري ويون آهن ۽- مون کي تو مان لڳي ۽ جي ٻو
 اچڻ لڳي آهي. موت جهڙي ان سرد نهار سان نه ڏسندو ڪر مون کي.“
 ”اهيا، موت جهڙي سرد نهار ته- تنهنجن نيٽن ۾ به آهي.“
 ٻنهي جا نيٽ هڪ ٻي ڏي ڪڇي، بنا ڪنهن ڪارڻ جي ڀولار ۾ چڻ
 ڪجهه ڳولڻ ٿا لڳن.

ڀل، ايل جي سانت کان پوءِ، هو ئي ان سانت ۾ پڻ ڪڍي ٿو.
 ”حقيقت اهيا آهي- اسان سڀ، ايندڙ لمحن جو موت اڳواٽ مرڻ لڳا
 آهيون. ۽- مرڻ کان اڳ هلي آ- هڪ ٻي جا چپ چڇي وٺون.“
 ”چپ چمڻ لاءِ جيڪي ڀاو گهريا آهن نه، اهي- اهي. ائين ئي لفظ اڌ
 پنڌ ۾ چڇي پيل.

”مان- وڃان ٿي.“

”مان توکي آخري موٽ تائين ڇڏي اچان ٿو.“

- هو سسٽان روڊ تي تڪيون وڪون ڪڍندو هن ساڻ هلڻ لڳي ٿو.
 ”ٻڌ ته- اسان کي ڪو به اڌيڪار ناهي، ان ٻار کي جنمڻ جو چا
 تون ۽ مان ڪافي ناهيون، هيڏا پهاڙ جيڏا دڪ ڀوڳڻ لاءِ- هان!!“
 ڳالهائيندي، ساھ ڀرجي ٿو اچيس.

”يڪواس ٿو ڪرين تون- نفرت آهي مون کي تو کان. مان- ڪجهه
 به ٿي پوي، ابارهن نه ڪرائينديس. ڪجهه به ٿي پوي- ڪجهه- به-
 ٿي.“ گهٽيل گهٽيل سڌڪو- گهائڻ ڊگهن وٺڻ جي هن پار سچ آهي
 رهيو آهي. سسٽان روڊ جي ڪاري سيني تي وٺڻ تان چٽيل سڪل پيلا
 پن وڪرندا ٿا وڃن. جيون ته درد جو دريا آهي نه، ڪٿي آهي، ان جو
 پار پيلا!!“

ڀولار ۾ نيٺ ڪپائي هوءَ پيڙا وڃان ڳالهائيندي ٿي هلي.
 ”تنهنجي سيني ۾ ته پٿر پيو آهي- نه ته- مون کي ته هينئر سڀ
 ڪجهه سندر ٿو لڳي- ۽ جڏهن هو جنم وٺندو نه، تڏهن به سڀ

ڪجهه تهائين سندر ٿي پوندو.

”۽- جڏهن ٻارود جو دوزخ ٻرندو- تڏهن اها سندرتا پل ايل ۾ ٿي پيسم ٿي ويندي ۽-“

”تڏهن به سچ اڀرندو- هر نئون ڄاول ٻار نئين سچ سان هوندو آهي- تون ڇو نٿو سڃهين- ڇو ٿو مارڻ چاهين ان کي- توکي دڪ نه ٿيندو ڀلا؟“

هلندو، هو کيس ڪلهن کان پڪڙي، گهاٽي وٺ جي ڇانو هينان، ويجهو، ساه- کان به ويجهو بيهاري ٿو ڇڏيس.

”وڃڻ ڏي مون کي“ - پر جي آيل نٿي.

”تون منهنجي اندر جي سندرتا کي مارڻ ٿو چاهين- ڏس، جيڪڏهن هو جنم وٺڻ کان اڳ ئي مري پيو نه- ته- ته دوزخ جا آلا تهائين تڪا ٿي پوندا- ۽- ۽ ڪير به نه رهندو ان کي اجهائڻ لاءِ- ڪير- به- نه- رهندو.“

”سپنو آهي تنهنجو“ اداسائيءَ مان مرڪي ٿو.

”نه- ان جو ويساه آهي مون کي.“

اٺيڪ پل ٻنهي جي وچ ۾ سانت جو واسو ٿو رهي- هوريان- هوريان ڳهلجندڙ اونداهي.

”وڃڻ ڏي مون کي.“

”ڇا- موٽي اچڻ لاءِ-!!“

”نه- هن موڙ کان مان پنهنجا پيچرا ڌار ٿي جوڙيان- ڏس- منهنجو پيچو نه ڪجانءِ- مان نٿي مارڻ چاهيان پنهنجي اندر جي سندرتا کي- ٻڌين ٿو نه!!“

”ها- ٻڌان ٿو- ۽ تنهنجي هر لفظ جو دڪ به پيوگيان پيو. توکي مون تي ويساه ٿي ڪٿي آهي ڀلا- نه ته پناه گاه ڪٿي به ڪانهي- سڪون ڪٿي به ڪونهي. سڀ ڪجهه- فنا جي آخري تقطي تي اچي بيهي رهندو.“

”ڏاڍو ڪنور من آهي تنهنجو.“

”ڪنور من وارا ئي جيئندا آهن- نه ته- نه ته، آرسيءَ جهڙا من ته پل ۾ پور ٿي پوندا آهن.“

”تنهنجو من آوسي هجي ها نه ته، ان ۾ تون هن وشال پرڻويءَ جي سموري سندرتا پسي سگهين ها۔ پر۔ پٿر آهين تون ته۔ پٿر۔ آهين۔“
 هوءَ ڪلهن تي ڌريل سندس هٿ لاهي، تڪيون وڪون ڪڍي اڳتي وڌڻ تي لڳي۔ هو به ٻرانگهون پريندو، هن ساڻ وڪ وڌائي ٿو۔
 ”او۔ ٻڌ ته!!“

”ٻڌڻ لاءِ باقي رهيو ئي ڇا هي۔ تو ته من جي آوسي به پور ڪري ڇڏي آهي.“

هن جي ڳالهه جي ورندي ڏيڻ بدران۔ ڳالهائيندو هلي ٿو۔
 ”هن کي اهو ضرور ٻڌائجان۔ ته مان۔ هن کي جنم جي فيور ۾ نه هئس۔ ان لاءِ۔ ان لاءِ جو مون نٿي چاهيو ته هو۔ ته۔ هو ان پيانڪ يگ ۾، سڌڪي۔ سڌڪي جيئڻ لاءِ جنم وٺي. تون ٻڌين پئي نه۔“
 ها۔

ڪن لاءِ هو بيهي ٿي رهي۔ پر جي آيل نيٽن سان پل اپل لاءِ کيس تڪ ٻڌيو ڏسندي ٿي رهي.

”ٻڌ!!۔ هن پل، جڏهن منهنجيءَ گريپ ۾ تنهنجو ٻار پيو آهي. مون کي ائين ٿو محسوس ٿئي، ڄڻ چوڏسا ۾ امن ئي امن آهي. بي پناه سڪون آهي۔ هن پرڻويءَ تي۔ ۽ ۽ منهنجو من۔ پناه گاه آهي۔ هن جي ۽ منهنجي۔ ۽ ۽ فنا کان اڳتي به۔ حياتيءَ جا ڊگها۔ سلسلا آهن۔ سڀ ڪجهه ڏاڍو سندر آهي.“

هو بس دڪ منجهان مرڪي ٿو پئي.

سامهون ئي اهو موڙ آهي، جتان هنن جو الڳ پيڇرو ڦٽي ٿو نڪري.
 ”ڇڱو۔ هتان ئي تون موٽي وڃ۔ منهنجو پيڇو نه ڪجان۔ مان۔ مان، هن وشال پرڻويءَ تي سندرتا ڳولڻ ٿي وڃا۔ ۽ ۽ جڏهن تنهنجو من آوسيءَ سان جرڪڻ لڳندو نه، تڏهن مان ۽ هو توکي ڪنهن نه ڪنهن موڙ تي لپي پونداسين.“ ڪابه ورندي نٿو ڏي. موت جهڙي سرد نهار سان هن کي موڙ مڙندي ڏسندو ٿو رهي۔ هوريان هوريان هوءَ نيٺ نهار کان الوپ ٿي وڃي ٿي. ۽ هو وڻ هيٺان تنها بيٺو نيٺ تي ٻئي هٿ ڌري ٿو ڇڏي.

پڙهندڙ نسل - پ ن

The Reading Generation

1960 جي ڏهاڪي ۾ عبدالله حسين ”اُداس نسلين“ نالي ڪتاب لکيو. 70 واري ڏهاڪي ۾ وري ماڻِڪَ ”لڙهندڙ نسل“ نالي ڪتاب لکي پنهنجي دورَ جي عڪاسي ڪرڻ جي ڪوشش ڪئي. امداد حُسينيءَ وري 70 واري ڏهاڪي ۾ ئي لکيو:

انڌي ماءُ جڻيندي آهي اونڌا سونڌا ٻارَ
ايندڙ نسل سَمورو هوندو گونگا ٻوڙا ٻارَ

هر دور جي نوجوانن کي اُداس، لڙهندڙ، ڪڙهندڙ، ڀرندڙ، چُرندڙ، ڪِرندڙ، اوسيئڙو ڪَندڙ، پاڙي، ڪاڻو، پاڇوڪڙ، ڪاوڙيل ۽ وڙهندڙ نسلن سان منسوب ڪري سگهجي ٿو، پر اسان انهن سڀني وچان ”پڙهندڙ“ نسل جا ڳولائو آهيون. ڪتابن کي ڪاڳر تان ڪڍي ڪمپيوٽر جي دنيا ۾ آڻڻ، ٻين لفظن ۾ برقي ڪتاب يعني e-books ٺاهي ورهائڻ جي وسيلي پڙهندڙ نسل کي وَڌڻ، ويجهڻ ۽ هِڪَ ٻئي کي ڳولي سَهڪاري تحريڪ جي رستي تي آڻڻ جي آس رکون ٿا.

پڙهندڙ نسل (پَن) ڪا به تنظيم ناهي. اُن جو ڪو به صدر، عهديدار يا پايو وجهندڙ نه آهي. جيڪڏهن ڪو به شخص اهڙي دعويٰ ڪري ٿو ته پڪَ ڄاڻو ته اهو ڪُوڙو آهي. نه ئي وري پَن جي نالي کي پئسا گڏ ڪيا

پڙهندڙ نسل - پ ن The Reading Generation

ويندا. جيڪڏهن ڪو اهڙي ڪوشش ڪري ٿو ته پڳ ڄاڻو ته اهو به ڪوڙو آهي.

جهڙيءَ طرح وڻن جا پٽ ساوا، ڳاڙها، نيلا، پيلا يا ناسي هوندا آهن اهڙيءَ طرح پڙهندڙ نسل وارا پٽ به مختلف آهن ۽ هوندا. اُهي ساڳئي ئي وقت اداس ۽ پڙهندڙ، ٻرندڙ ۽ پڙهندڙ، سُست ۽ پڙهندڙ يا وڙهندڙ ۽ پڙهندڙ به ٿي سگهن ٿا. ٻين لفظن ۾ پٽن ڪا خصوصي ۽ تالي لڳل ڪلب Exclusive Club نه آهي.

ڪوشش اها هوندي ته پٽن جا سڀ ڪم ڪار سهڪاري ۽ رضاڪار بنيادن تي ٿين، پر ممڪن آهي ته ڪي ڪم اجرتي بنيادن تي به ٿين. اهڙي حالت ۾ پٽن پاڻ هڪٻئي جي مدد ڪرڻ جي اصول هيٺ ڏي وٺ ڪندا ۽ غيرتجارتي non-commercial رهندا. پٽن پاران ڪتابن کي ڊجيٽائيز digitize ڪرڻ جي عمل مان ڪو به مالي فائدو يا نفعو حاصل ڪرڻ جي ڪوشش نه ڪئي ويندي.

ڪتابن کي ڊجيٽائيز ڪرڻ کان پوءِ اهم مرحلو ورهائڻ distribution جو ٿيندو. اهو ڪم ڪرڻ وارن مان جيڪڏهن ڪو پيسا ڪمائي سگهي ٿو ته ڀلي ڪمائي، رڳو پٽن سان ان جو ڪو به لاڳاپو نه هوندو.

پٽن کي کليل اکرن ۾ صلاح ڏجي ٿي ته هو وس پئانڊڙ وڌ کان وڌ ڪتاب خريد ڪري ڪتابن جي ليکڪن، ڇپائيندڙن ۽ ڇاپيندڙن کي همٿائين. پر ساڳئي وقت علم حاصل ڪرڻ ۽ ڄاڻ کي ڦهلائڻ جي ڪوشش دوران ڪنهن به رڪاوٽ کي نه مڃن.

شيخ آياز علم، ڄاڻ، سمجھ ۽ ڏاهپ کي گيت، بيت، سٽ، پُڪار
سان تشبيهه ڏيندي انهن سڀني کي بمن، گولين ۽ بارود جي مد مقابل
بيهاريو آهي. اياز چوي ٿو ته:

گيت به ڄڻ گوريلا آهن، جي ويريءَ تي وار ڪرڻ ٿا.

... ..

ڄڻ ڄڻ جاڙ وڌي ٿي جڳ ۾، هو ٻوليءَ جي آڙ چڻ ٿا؛
ريٽيءَ تي راتاها ڪن ٿا، موٽي منجهه پهڙ چڻ ٿا؛

... ..

ڪالهه هيا جي سُرخ گلن جيئن، اڄڪلهه نيلا پيلا آهن؛
گيت به ڄڻ گوريلا آهن.....

... ..

هي بيت اٿي، هي بم - گولو، جيڪي به ڪٿين، جيڪي به ڪٿين!
مون لاءِ ٻنهي ۾ فرق نه آ، هي بيت به بم جو ساٿي آ،
جنهن رڻ ۾ رات ڪيا راڙا، تنهن هڏ ۽ چم جو ساٿي آ -

ان حساب سان اڻڄاڻائي کي پاڻ تي اهو سوچي مڙهڻ ته ”هاڻي
ويڙهه ۽ عمل جو دور آهي، اُن ڪري پڙهڻ تي وقت نه وڃايو“ نادانيءَ جي
نشاني آهي.

پڻ جو پڙهڻ عام ڪتابي ڪيڙن وانگر رڳو نصابي ڪتابن تائين
محدود نه هوندو. رڳو نصابي ڪتابن ۾ پاڻ کي قيد ڪري ڇڏڻ سان سماج
۽ سماجي حالتن تان نظر ڪڍي ويندي ۽ نتيجي طور سماجي ۽ حڪومتي
پاليسيون policies اڻڄاڻن ۽ نادانن جي هٿن ۾ رهنديون. پڻ نصابي ڪتابن
سان گڏوگڏ ادبي، تاريخي، سياسي، سماجي، اقتصادي، سائنسي ۽ ٻين
ڪتابن کي پڙهي سماجي حالتن کي بهتر بنائڻ جي ڪوشش ڪندا.

پڙهندڙ نسل جا پَن سڀني کي چو، چالاڪ ۽ ڪينئن جهڙن سوالن کي هر بيان تي لاڳو ڪرڻ جي ڪوٺ ڏين ٿا ۽ انهن تي ويچار ڪرڻ سان گڏ جواب ڳولڻ کي پنهنجو حق، فرض ۽ اٽل گهرج unavoidable necessity سمجهندي ڪتابن کي پاڻ پڙهڻ ۽ وڌ کان وڌ ماڻهن تائين پهچائڻ جي ڪوشش جديد ترين طريقن وسيلي ڪرڻ جو ويچار رکن ٿا.

توهان به پڙهڻ، پڙهائڻ ۽ ڦهلائڻ جي ان سهڪاري تحريڪ ۾ شامل ٿي سگهو ٿا، بس پنهنجي اوسي پاسي ۾ ڏسو، هر قسم جا ڳاڙها توڙي نيرا، ساوا توڙي پيلا پن ضرور نظر اچي ويندا.

وڻ وڻ کي مون پاڪي پائي چيو ته ”منهنجا پاءُ
 پهتو منهنجي من ۾ تنهنجي پَن پَن جو پڙلاءُ.“
 - اياز (ڪي جو بيجل ٻوليو)